

78206
A. Saal.

Priiuse ja isamaa eest.

Jutustus wiimasest buuride
sõjast.

A. Koppeli trükk ja kirjastus.

Jurjewis 1903.

Sind 60 kop.

A. Saal.

Priinuse ja isamaa eest.

Jutustus viimasest suuride sõjast.

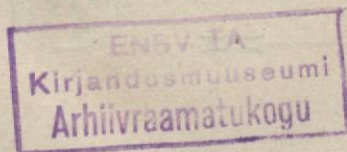
Torfo kensuri
arhiivist 1912.

Jurjewis, 1903.

R. Skoppelt trüff ja kirjastus.

Доволено цензурою. Юрьевъ 15 іюня 1902 г.

24471

I.

Päike seisib kõrgel taewa võlvil ja walgust ja soojust üle Baieri mägise maa, mis ilusal Tirolil pii-
 ril ennast põhjapoolsel Pechi kaldal olewast madalikust
 ärarääkimata kenatuses lahutab. Hohenschwangau kõr-
 gustikult ümber waadates näeme ühel pool kirjude lille-
 dega kaetud heinamaid ja lohkawaid wilja väljafid, kuna
 teisel pool järskude mäe külgede peal mustjad okaspuu-
 metsad kaswawad, millede keskelt siin ja seal luulerohi-
 lised lehtpuu salgad ehk kattunud kalju seinad wälja pais-
 tawad. Ja nende kõitide üle tõusewad tuhatarwa hallid
 Alpmägede ladwad äramõetmata kõrguses puhta taewa
 fina sisse ülesse.

Rusagil ei seisja kahe ilma piirid ligemal üks teise
 kõrwal, kui just siin, kus wahutaw mäejõgi Pech mägede
 keskelt enesele tee laialise madaliku sisse läbi on murd-
 nud, et siin kui määratu madu läbi rikka maa loogelda.
 Päikese palawus on rõhuv — ei liigu leht ega kiigu
 rohukõrs, ka lillesüda ei tuksu enam — õhk on kui kinni
 kõitetud, tuul kui ära surunud. Ja ometegi walitseb
 linnas ja maal elaw liitumine, sest elu ülespidamise
 mured sunnivad kõiki tegevusele. Kaudse käega kirjub
 libe wõitlus elu pärast inimese rahu sees wälja ja ei anna
 talle mahti ei suwe palawusest ega talwe külmusest hoolida,
 ükskõik, kus maal ehk missuguses eluseisuses ta ka on.

Uga seal ülewal igawese püha ja walguse riigis
 walitseb rahu, kõrge, mõetmata, igawene rahu, nagu teba
 siin all ei tunta. Ei seal sega teba inimese kaebeheal
 ega puhtusetega tegu — need jääwad ifka meie kesketele, ega
 ulata ilmaski peale poole pilwi walguse riigi igawesesse
 walitsuse walda.

Nende kahe hoopis isesuguse ja teineteisele ometi
 nii ligibal seiswa ilma wahel seisab nende piir — Neu-

schwanensteini ja Hohenschwangau mägin maa. Siin ei ole palawus nõnda rufuw, õht mitte nõnda wäsitaw. Siin walitseb suwe kuudel kõige rõõmsam elu terwes ilmas. Reisijad igast ilmakaarest peatawad siin, et õnetu kuninga Ludwig II suurewiisilisi ehitusi imestelebada ja looduse ilu ja suurust oma hingesse mõjuda lasta. Tõde poolest on ka wähe kohti ilmas olemas, kus kõrge maapinna hariduse järg oma ilusate mäejärwedega ja haljendawate kalbarinnafutega, kõrgete mägede metsliku suurusega, kohutawate lõhestikkudega ja määratumate weesadamatega ligemalt ühendatud oleks kui siin.

Selle maakooha üleüldine mõju on nii suurepäraline ja nõnda mõjuw, et keegi selle üle enam kahewahela ei wõi jääda, miksparast kuningas Ludwig, see waimustatud looduseimede armastaja, oma ilulosfid siin ilmailfinduses üles nõidus. Tema sügaw kunsti meel on osanud looduse metslikist ilusuurust inimlise kunstiga nõnda kaunilt ühte sulatada, et waataja sellest liigutatud ja waimustatud saab ning ühtlasi sügawat auustust kuningliku meistri wastu tunneb.

Sarnased mõtted täitsiwad selle nooremehe pead, kes Inglise ohwitseri mundris Luige järwe ilusal kalbal uitis. Järw oli wäikne ja tasane kui määratu peegel, millele kõrgeb mägisel kalbal oma haljendawa metsaga haruldase raami andsiwad. Täis imestust lastis noormees oma filmad selle suurewiisilise pildi peal puhata, nagu tahaks ta seda jäädawalt oma mälestusesse wajutada.

Keset järwe ujus üks wäike lootsik. Kalbal seisja filmas seda juba mõni aeg terawamalt ja seletas wiimaks selles walges kogus lootniku sees üht sõudjat nais-terahwast. Ta pani imeks, et üks naisterahwas ainu üksi kalbast nii kaugele oli julgenud sõuda. Mististe oli see mõni noor ülemeelne tütarlaps, kes mägede ega mäejärwede tujusid ei tunnud. Kas ei olnud niisugune tuule waitus ja lammastaw palawus juba tihti küllalt raskete tormide ettekuulutaja, mis aimamata kiirusega kätte sõudsiwad!

Ta waatas enese ümber. Endine waitus walitses praegugi weel, aga mägede tagast nägi ta juba kahtlasi

pilwe pankasid üles ajama. Wististe pidi midagi liitumas olema, sest see suur waikus oli nõnda täis saladust; peaaegu üsna kohutaw ja õnnetust kuulutaw.

Ei olnud weel weerand tundi mööda läinud, kui juba puude oksades liituma hakkas. Läbipaistwa järwe peegli üle lehwis wärske tuuleõhk ning jättis mustjalt wirwendawad jäljed järele.

Järwe kaldal jalutasiwad mõned wanadlased nais-terahwad ning heitsiwad aeg-ajalt rahutumaid pilkusi järwele lootliku poole, mille sees walges riides tütarlaps lõbutses. Kuid waikne ilm tegi nad jälle rahulikuks ning nad uitsiwad maa poole edasi.

Wahetajal oliwad aga ilma tähelepanemata rasked piksepilwed mägede tagast wälja tulnud ja ülewal kõrges oksapuu metjas wiliistas tuuleema mägede peal oma wiisijid ning langes sealt ootamata kiirusega alla järwe peale.

Järwel sõudja näis hädaohtu aimanud olema, sest juba sõudis ta kõigest wäest kalda poole. Kerge lootik libises tasakesti läbi lainete, mida ütsikud tuulehood waiksel järwepinnal oliwad suurendanud, ja warsti pidi ta kaldale jõudma. Seal kohises aga juba häfiline tuulehoog mägedest alla. Püüd paendusiwad tema tugewuse ees sügawalt ja ta wingumine tungis rahutust sünnitades hüdameesse. Naisterahwad jooksiwad kartuse ja hirmuga järwele ja jäiwad seal ehmatuselt pea kangeks. Mähardune hirmus muutmine nii lihtise aja sees!

Suur osa järwest oli tormi läbi juba liituma pandud. Lained käisiwad kõrgelt ja nende walged ladwad langesiwad wähetades alla. Kohutawa kiirusega tulewad need wihased wood lähemale ja lähemale ja pea pea pidiwad nad sõudja ta lootikuga oma hirmjasse mängusse jaama.

Hädakisa kõlas kaldal seiswate naiste suust, aga see kajas kuulmata tormi hulgumises. Lootik tantfis nagu pähklioor lainete turjal. Sõudja walitses lootikut niisuguse osawusega, mis suurt imestust nõudis, aga mis jõudis ühe naise nõder käsi tormi wiha ja lainete mäsju wastu! Tema jõud, nõrkus, ta et suutnud enam sihti pidada, lootik pööris pikuti lainetele ja üks suur

Iaine mattis ta enese alla. Ümberwisatud lootfik tõusis warsti jälle peale wee, aga ilma sõudjata.

Inglise ohwitser oli seda sündmuft kaldalt näinud ja kui tühi lootfik jälle nähtawale tuli, teadis ta, mis sündinud. Nuttu kiskus ta ühe ahelas olewa lootfiku kalbasillalt lahti, kargas sisse ja mõne tugewa mõla löögiga oli ta õnnetuse paigale jõudnud.

Õnneks oli tütarlaps lootfikust finni hakanud ja jelle läbi ennast uppumise surmasti peastnud. Aga ta jõud oli juba nii nõrkenud, et ta ennast kauem enam wee peal ei oleks suutnud hoida. Wiimisel filmapilgul tuli abi ja nooremehe peastaw käsi tõi ta lainetest wälja lootfikusse.

Üleliigsest jõutarwitamisest ja hirmust jõuetuks jäänud, langes ta pea hingetult maha, ja peastjal oli tegemist, et mitte ka enese lootfikut ümber heita lasta. Tugewal, osawal käel juhtis ta sõiduriista kõige ta koor-
maga kaldale ja kandis õnnetu kuuwale.

Häbalbajad naisterahwad wõtsiwad ta sedamaid eneste keskele ja katsusiwad teda elusse aratada. See oli aga asjata, sest et ta warsti oma uimastusest ärkas ja ennast jalule ajas. Oma peastjat filmates kogeldas ta temale häbeliku näoga mõned tänu sõnad.

— Rena, ei ilus, imeilus laps! ütles ta iseenele, kui ta ära läks. Teised wanemad naisterahwad oliwad ta oma ilisuures ärituses hoopis ära unustanud, kuna see weest nõretaw märg laps temale weel tagast järele terwitusi saatis.

Sellega oli see lugu möödas. Ta oli jälle oma wäe elu sisse tagasi pöörnud ja kõik läks endist wiisi. Soldatielu meeletus märatsemises kadus tal see terve lugu pea meelest. Siiski ilmus see poolkartil, poolwallatu tütarlapse nägu wahete wahel tema mälestustes ja tema mõtted wiibisiwad tihti ja hea meelega nende suurte, nõidliste lapsesilmade juures.

II.

Uastad on sellest juhtumist saadik mööda läinud ja meie leiame ühel ilusal juurepäewal jälle selle sama Inglise ohwitseri Baieri Alpides lõbureisil.

Oli weel hommiku wara. Kõrgeb mäe hiiglased kuulutasiwad oma kulla paistuses päitepeatsset tõusemist, kuna orgudes ja kuristikudes weel pimedus walitses. Alustat puhta kruusaga kaetud jalgteed mööda kõndis meie tutaw lõbureisija ning wahtis üksifilmi mägede poole üles, mis nüüd ärarääkimata ilusas wärwide leegis helendasiwad. Niisuguse hommiku suurewiisilist ilu maksab imetleeda ja selle juures puhast, karastawat, lille ja metsa lõhnaga täidetud õhku sisse hingata.

Häliste walendas talle põesaste wahelt midagi walget wastu. Ta jäi seisma ja wahtis terawamalt enese ette ning nägi oma suureks imetspanemiseks ühe õitsewa neitsi, kumis kui koidukuma ja õrn kui lilleleht, lillepuhmaste ja Alpirooside wahelt enesest mööda minema. Ka temale näis ootamata olema, et siin weel keegi teine looduse hommiku rahu ja magusust maitset. Ta waatis wähe kohkunult nooremehe otsa ja kadus siis teekäänul punde ja põesaste wahele.

Üks ainus pilt, aga misugune pilt! Nõnda pidi see film wälja nägema, mida tema kõige suuremaks õnneks, kõige täielisemaks iluks nimetas. Ja seal juures weel see armas nägu, nii wõerawiisiline, nii hoopis teine, kui kõik teised noored tütarlapsed tema tutwusest.

— Kes on ta? küsis ta imestusega temale järele waadates iseeneselt. Päris wõeras ei ole ta mulle mitte; ma pean teda näinud olema — oota, kus oli see ometi?

— Ja, jah, see on seesama nõiduw pilt, mis ennast igal pool wahele seadis, kus ma ühele noorele neule terawamalt filmi olen waatanud.

Temal oli oma ise mõet neiu iluduse jaoks olnud ning nüüd leidis ta, et see aatelik eestuju elas ja liikus ning mitte paljas mõttepilt ei olnud. Siinemaale ei olnud ta ialgi selle järele küsinud, kust see iluduse mõte pärit oli. Sellepärast pani see teda nüüd jeda rohkem

imeštama, kui ta oma mõeldud eestuju häliste lihas ja weres enese ees nägi, kuid weel täielikum, kui ta teda enesele muidu ialgi oli mõelnud. — Ta tahtis temale järele rutata, et teda kätte saada — aga seal küsis ta iseenejelt, mis mõte sellel olla. Ta ei võida ometi üht wõerast naisterahwast teel kinni pidada ja temale ütelda, et see talle meeldib. See oleks ju tüfike hullumajast.

Ta astus oma teed edasi, ilma et ta teadis, mis ta pidi tegema. —

Wahenjal oli juba päite mägede tagast üles tõusnud ja org ja mägi saidwad ühetasa ta walgujest osa. Tubanded laululinnud täitsiwad noore hommiku oma wiisirikka laulukajaga ning wärste mäeõht mängis pehmelt ja õrnalt unest ärkawate lilledega.

Seal hiilgas ta jalge ees Luigejärwe hiiglapeegel, mille sees lõpmata sügawuses üks teine taewas näis puhkama. Üks wäike kalamehe lootfikute oli ainus elu märk selle määratu suure sinawa weewälja peal. Aga miks päraft leidis ta lootfikus ühe walges riides tütarlapse puudus olema? Ja miks läks ta rind häliste nii soojaks, ta meel häliste nii rõõmsaks, nii kergeks? Mis tähendas see õnnestaw tundmus ta hinges?

Ta oli mõistatusjale seletuse leidnud.

Nüüd teadis ta, kes see täna hommikune imeneiu oli. Ta oli ju teda ise ükskord järwe peal torni käes näinud ning wahutawatest lainetest wälja tõmmanud!

Sektorral oli ta weel lapsuke, aga kui kammiste oli see imelaps kojunud, ja lilleke õitsele puhkenud! Kes ial ta lähedale sattus, seda wangistas ta nõidlik kaunidus. —

Bibi tema niisuguse haruldase lille ilma tähelepanemata teiste jaoks õitseda lastma? Siin ärkasiwad tema omakasu ja ta parem mina ühtlasi, et pikas wõitluses ta rahu riisuda. Kas oli see imenaine tema weel ära tunnud? Kuft muidu siis see pill, mis temale nii ära-seletamata magusa wärinaga hinge sisse tunginud?

Seda pidi ta teada saama. O, ja mis ei olnud tal kõik temale ütelda! Ta ei tulnud enesele mitte

enam kui kutsumata mõeras ette, waid kui wana tuttan, kes oma jällenagemise rõõmu awalikult tunnistada tohib, ilma et talle seda pahaks mõidak sanna.

Päite seisib juba kõrgel taewa killes ja tema kiired läksiwad ifka palawamaks, kuid meie noor reisiija ei olnud ifka weel ühest kohast teise ruttamast ära wäsinud, et kadunud neidu leida. Kõik oli asjata olnud.

Wiimaks jättis ta lootuse maha teda weel leida ja tahtis praegu suurte lehtpuude wilus rohutefil jalgu puhkama hakata, kui ta filmad weesadama poole sattudes ühe õitsewa roosipõõsa peale seisima jäiwad. Seal istus temalt otstitud neiu ühe wäikese pingi peal. Ta filmad waatasiwad nagu unenäos wahutawate weehulkade peale, mis määratu kõrgelt üle kalju nurkade sügawasse oru põhja langedes ennast peenikeseks weetolmuks muutsiwad, kuna ta põlwepeal üks lahtine raamat seisib. Ohwitseri kiired sammud kohutasiwad ta oma mõtetest üles. Ta waatas imekspannes, ühtlasi aga ka heldelt naeratades oma rahurikkaja otja.

— Palun tuhat torda wabandada, rääkis noor-mees wiisaka kumardusega, kui ma teid teie palwes effitan. Ma tulin seda teed ja leidsin teid siin kohal, mis muudu ifka minu jalutuste eesmärk on olnud. Ma palun teid nii üliarmulik olla, mind siin filmapilgute wälja puhata lasta.

— Selleks pole mingit armu waja — loodus on kõitide päralt ja tema waba laps tohib teda igal pool imeteleda ja ta imesid maitsta.

Seda ütles ta kergel, wabal toonil. Aga mähardune muusik kõlas sellest! Ta heal helises kui hõbe kella, ta wäite juu naeratas selle juures magusalt ja ta filmad! Misjugune nõidlik õnne sjaras nende äraseletamata muinasjutulisest sügawusest!

— Ma tänan südamest teie lahkuse eest, wastas ta õnnelikult. — Muid on nagu oleffin ma teid juba enemine näinud — kas teil wahest on niisuguste asjade jaoks parem meelepidamine?

— O jah, selle jaoks, kes meie elu peastab, on

igal tütarlapsel hea meelespidamine, arwan ma, ütles ta naeratabes.

— Teil on ühtlasi juured andes wälkeseft asjast õige juurt teha, aga ma rõõmustan selle üle fiiski ilm-otsjata, et teie minu kui wana tuttawa peale waatate.

— Ja ma loodan, et teie mitte üksi wana, waid ka hea tutaw saate olema, lissas ta rõhuga juurde.

Nad raputasiwad teineteise kätt ja nende wana tutwus oli muendatud. Ohwitser ulatas talle oma kaardi, mille peal kenas kirjast lugeda oli:

Runo Wood

Premier-Leitenant.

Selleläbi oli neiu sunnitud ka enese üle ligemaid teateid andma. Tema nimi oli Nora Harmjen, ta oli ühe Lõuna-Afrika priiriigi kodaniku ainus tütar, kes oma koolihariduse pärast Europasse oli tulnud ja suwe kuud Hohenschwangaus lossi walitseja juures, kes talle ema poolt sugulane oli, mööda saatis. Niiüd oli ta kooliaeg möödas, ka isa wiibis praegu Europas, et teada nii pea, kui äritalitused möödas on, oma kaugele kodumaale tagasi wita.

Seda oli ta lihtsal, peaaegu lapseliselts usaldawal wiisil kõneleunud.

— Mis, teie tahate ära reisida — ja pealegi weel warsti? hüüdis ohwitser kohkudes.

— See seisab mu isa käes, kes praegu Berlinis wiibib, et tarwilisi äriasiu diendada. Kui kõil walimis on, siis läheme.

— Siis lähete reisile — Lõuna-Afrikasse, Zumal taewas! see on peaaegu weel kaugemal kui ilma ots!

— Oho, teile inglastele mitte, tähendas neiu rõõmsa nohkimiseega. — Teie ostate iga maad leida, kus aga ainult weidike kulla ja selle moodi kõliseb, ja kui see ka weel kimmeforda paremine ilma eest peidus seisaks, kui Transwaal.

— Oma kõlge suuremaks kahjuks pean ma teile paraku mitmes asjas õigust andma, sest et lood tõesti nõnda seisawad. Ma panen ainult imeks, et üks noor

naisterahwas politika asjadest nõnda elawalt osa wõtab. See on meie maal haruldane asi.

— Teie maa naisterahwastel ei ole jeda ka tarwis. Teie olete tugew rahwas ja kellegil teisel rahwal ei saa ialgi meelde tulema, teie käest jeda ära fiska, mis teie oma käte wiskus, teie oma maapind rikuseks kätte kandis. Üksi waene buur pimedada maajao päikesest kõrwetatud kinkudel ei tohi oma raske päewatöö wiljast rõõmu tunda. Kas teie maal siis mitte enam mehi ei ole, kes kõrgeid riigiametid peafiwad, ilma oma mõjurikkast seisukordada ainult isamaa kahjuks tarwitada? Mis on siis sel 40 miljonil sellest, kas üks Chamberlain oma rahaahnitsemisega ühe miljoni enam eht wähem wõtata, et nad temale kiidulaulusid laulawad, kui see üht rahulist maad sõjaga ahwardab? Kas temast siis tõesti ustatse, et ta jeda riigi kasu eest teeks? Ja kas wiimaks siis niisugune wägivallda tegu ennast üleüldise kuulujuga, mille järele teie oma saare kodumaal janunete, wõib ühendada?

Tütarlaps oli enese soojaks rääkinud ja seisis niid löwendawate põskedega ja wäljakutsuwa näoga noore inglase ees, just nagu tahaks ta selle käest kõige üle aru ja wastutamist nõuda. Wood oli üsna imestuses tema teadmise üle politika asjades, niisama pani ka see teraw, märkiminew otjus teda imetlema. Ta näis kõiti sündmuft hästi tundma.

— Teie mõistate minu maa ja rahwa poegade üle wäga waljult kohut, anustatud neiu. Sellesarnast pole ma siamaale weel mitte kuulnud.

— See paneb teid muidugi imestama, andis ta wastujeks, et üks tüdruk sellesarnast julgeb. Teie ei pea aga mitte ära unustama, et see selle maa lapse poolt tuleb, millele nii palju ülekohut on tehtud. Nõnda mõtleb iga buuri tütarlaps, meestest mitte kõneldagi, sest üks ainusti Buuri wabariigi kodanik ei wiivita filmapilkugi, et maa priidust ja rahwa wabadust oma werega kaitsta. Oho, meie buurid tunneme üsna hästi neid jalawedrusid, mis waenlased meie ja nende hulgušte kullaotsijate hullade wahel käima panewad ja alatafa

lõffel hoiavad. Waimustus isamaa kuulsuse ja suuruse heaks tõuseb ja langeb Tberuse-Babilonis selle ahtsia arwuga, mida suured isandad mitmesugustest rahategijate seltsidest omaks nimetawad. Kas teie arwate, et teie waimustatud ajumaade minister rahwa filmis nõnda pühitsetud isamaalane wõiks olla, kui tal Transwaalis mitte dünamiidi wabrikuid ei oleks? Ja kui tema sõja ahwardustest ka midagi muud wälja ei peaks tulema, siis on ta ometi wähemalt oma patronitega head kaupa sobitanud, sest ettewaatusest eelolewate rahutuste peale ostab neid niihästi sõber kui waenlane. See ei tähenda mitte wähe.

— See on õige soolane, mis teie minu maa meestest ütlete, aga meie tahame pool filma kinni waju-tada. Eks ole, minu aumwäärt neitfi!

— Ma panen imeks, et üks Englise ohwitser nii wähe oma politikategijate telgi sisse wõib näha. Ma ei taha selle üle pikemalt waielda, aga teie saate, kui see asi teid üleüldse huwitab, weel nii mõndagi mõistma, mis igale Transwaali kodanikule ammugi selge on. Riigimehena kaitsetakse maa kasusid, ärimehena müüakse oma maa mõne naela sterlingi eest waenlasele ära. Teie saate minust paremine aru, kui teil kord wõimalik on isandate Cecil Rhodes'e ja Jamesoni, „Charterd Company“ ja nende ühendust Chamberlainiga ligemalt tundma õppida. Siis selgub teil see ülekohtus, mis Lõuna-Afrikas wabariikide wastu rahwaste õiguse murdmises on patustatud, iseenesest ja nii mõnigi, siamaale peidus seisaw sõlm selle häwituse töö juures astus päewa walgele. Meie tahame loota, et meid mitte werewalamisele ei sunnita. Sellejuures wõiks wähest wägewa saarelõwi sõjaau langeda ja õnnetus teie wäe kuulsust matta. — Aga jätame selle üle kõnelemise. Igalühel wõiwad ise oma mõtted olla.

Leitenant Wood oli rõõmus, et jutt muude asjade peale pööris. Ta tundis, et ta politika põllul mitte oma ilusa wastase wastu ei saanud. Aga ka kõigil teistel teaduse põbudel, millesse nad jutu jookkul puutusiwad, oli ta täitsa kodus ja tema arusaamise wiis kui ka ta küpse otjustamine paniwad inglase imestama.

Ka looduse ilu ja luule tarwis näitas ta peenikest arusaamist ja õrna tundmust. —

Nüüd tuliwad ilusad, lõbusad, unustamata päewad, mis ta neiu Harmjeni seltsis mööda saatis. See oli talle luba annud, losfi tulla ja hommikustel jaltuskäitudel temale seltsiks olla. Selle läbi sai ta losfiwalitseja perekonnaga tuttawaks ning oli seal pea heameelega nähtud külaline.

Nõnda kadus aeg kiiresti. Oma suures õnjes märkas ta seda waewalt. Igapäew rändas ta õnnest naerwa näoga ilusa elulustilise neiu kõrwal metsawilus ja mägedes, kuulas tema armast healt ja kosutas ennast tema waimurikka ja naljaka kõnega. See ei olnud mitte enam igapäewane maa elu — nõnda pidi taewas olema. Oma õnne joowastuses ei olnud tal enam ühegi muu asja jaoks meelt ning ta unustas täitsa ära, et nad pea pidiwad lahkuma — ja kui inimesid ei sündinud — igawesti lahkuma. Kuudas kahetses ta seda pärast walustaste!

Nora isa oli juba mõnest päewast saadik oma reifilt Hohenschwangausse tagasi jõudnud ja tarwitas oma aja hoolsa tööga ära. Wara hommikust õhtu hiljant istus ta oma kirjutuslaua taga, mis kirjade, rehnungide ja igasugu plaanide ning kaartidega täidetud oli.

Arwid Harmjen oli suure kaswu ja tugewa kehaga mees, kelle eluaastaid wäljanägemise järele neljakümne ümber wõis arwata. Ta ilusast täishabemest sissepiiratud mehine nägu awaldas waimuandeid ja kindlat meelt, ta heal helises mehisel, aga kauniste ja andis südame headusest tunnistust. Ta ei rääkinud mitte palju, aga mis ta ütles, oli nii kohane ja sündlik, nii usaldust sünnitaw ja selge, et selle üle wõimata oli kahtlema jääda. Woodil oli weidi mahti olnud temaga kõnelda, aga ka sellest weitist juba õppis ta temas üht meest, kes suure ja laialise elutarkuse ja ilma tundmise üle walitjes, tundma ja auustama. Ta seisis täitsa aja kõrgusel, tundis kõiki sündmuse politika ja diplomatia ilmas ning tegi nende üle nii julgeid ja selgeid otsusi, et talle ilma tingimata õigust pidi antama.

Ühel hommikul oli Runo Wood juba kaua aega neiu Harmseni peale ootanud. Ta oli muidu ifka teatud ajal ilmunud, kuid täna ei tahtnud ta tulla. Wood tundis enese rinnas kurbtust ja valu, ning aimas esimest korda, kui tühi ja kurb ühes südamel peab olema, mida keegi ei mõista, ehk mis maha on jäetud. Aga mikspärast valmistas see natuke ootamist talle nii palju südamevalu? Oli see tulewa õnnetuse etteaimamine? Ta ei leidnud ise nende küsimuste peale ühtegi wastust.

Seal ilmus wiimaks see, keda ta ootas. Rutulisel sammul astus Nora Harmsen tema poole — ta palged õgasiwad, ta silmad oliwad wähe tumedad, siiski oli ta täna ilusam weel kui ialgi enne.

— Herra Wood, ma olen teile tänu wõlgu ja saan ka ifka wõlglasteks jääma, rääkis ta kergelt wärisewa healega. — Wõtte see lahkest mälestuseks selle tütarlapse peale, keda teie kolme aasta eest Luige järwest wälja tõmbasite ja sellega ühe wallatu tüdrukuga elu peastite.

Nende sõnadega lihtsus ta Runo Woodile ühe wäikeste pakitseja kätte. Kohmetanult wahtis see neiu otja. Miks oli ta häkiste nõnda tõsiselt läinud — see alati rõõmus tütarlaps, kes muret ega kurbtust ei näinud tundmugi? Sa kuidas tuli ta nii ilma ootamata ja ilma mingi põhjuseta selle wana, ammugi unustatud loo peale?

Runo Wood arutas selle õrna, finise paela, millega pakifene kinni oli köidetud, ettewaatlikult lahti ja üks kimbuke walgeid Alpi lillefid kuldsest hiilgawa juuksefidemega tuli nähtawale. Küsiwalt waatas ta neiu peale, nagu tahaks ta teada, mis see kõik peab tähendama.

— Ma palun teid seda minu mälestuseks alal hoida. Need walged lumelilled, mida üks tänulik tütarlaps teile kõrgelt mägedest pealtpoolt pilwi alla on toonud, peawad teile tema tänu meelde tuletama.

Sellejuures wõttis ta nooremehet käest kinni, lihtsus seda soojalt ja ütles siis waewalt kuuldawa healega:

— Elage hästi, minu sõber! kangel lõunapäikese all, kus lumewäljad mäelatwu ei ehk, ega walged lumelilled ei lastwa, saab üks waene buuri tütarlaps ifka

nende ilusate päevade peale mõtlema, mis nüüd jääda-walt otjas on.

— Mis tahate teie teha? hüüdis Runo Wood eh-matuslega, sest üks kartlik aimamine tungis tal südamesse.

— Ma reisin oma kaugele kodumaale. Meie ei saa üksteist enam näha, kui helde saatus mitte teisiti ei taha. — Elage hästi!

Enne kui ta midagi wastata sai, oli ta oma kae juba wabaks teinud ja pööris minema.

Tummalt wahtis noormees äraminejale järele. Seal ruttas ka juba isa talle wastu, andis talle kätt ning aitas ta ettevaatlikult wantrisse, mis ärasõitmiseks walmis seisis. Siis astus ta Woodi poole, kes ikka weel kui maa külge naelutatud oma koha peal paigal seisis.

— Ma pean teid südamest jumalaga jätma, mu noor sõber, rääkis ta oma kauniste kõlawa healega. — Teie waprus on mulle mu lapse elu peastnud. Ürge pange siis imeks, kui liigutatud isa süda teie wastu kõneleb. Wõtke minu kõige soojemat tänu teie suuremeelise heateo eest wastu. Minu meelde saate teie ikka jääma.

Sellega pigistas ta weel tugewaste nooremehe kätt ja tahtis minna. Aga see hoidis teda tagasi.

— Weel üks filmapilk, herra Harmjen, kui paluda tohin!

Selle juures oli ta aga nõnda äritatud, et ta kogeles ja ebasi kõnelda ei saanud.

Harmjen waatas imekspannes ta otja.

— Kas teie mitte terve ei ole? Mis teil wiga on?

— Midagi, midagi, wastas ta ruttu. Ma tahtsin ainult küsida, kas teil ärareisimisega siis tõesti nii suur rutt on? Ma mõtlesin, et teie oma tiitrega pikemalt siia jääte. Ma ei suuda selle mõttega ära harjuda, et teie koge ära reisite.

— Mul on rutt taga. Minu waejel isamaal ei ole kõik asjad mitte korras. Üks traabisõnum kutsus mind kõige ligemal teel tagasi. Wabest saab meil teie maa meestega keerulisi tüli-asju diendada olema.

Elage hästi!

Weel lord Joe käepigistus ja kiirel sammul pööris Harmjen oma wantri juurde tagasi, kus tütar teda juba ootas. Baewalt oli ta sisse astunud, kui hobused juba tõmbasivad ning mõni filmapilt hiljem wuras sõiduriist ärareisijatega mahajääjast noorestmehest mööda. Ta terwitas weel walusa südamega, mille wastuseks Nora niisked filmad tema peale waatasivad. Seal langes ta õrnast wärisewast käest üks walge asi maha. Kuttu kargas Wood juurde, tõstis selle üles ja hüüdis ära-
sõitjatele järele.

Tema hüüdu oli kuulnud. Wanter jäi seisma ja ta wõis mahalangenuid rätiku Morale tagasi anda.

— Täna südamest, ütles ta ja waatas weidi nõutult isa poole.

— Üht lahkust tahaksin ma teilt enesele paluda, rääkis ta rutuga, sest hobused tahsivad jälle traawima hakata.

— Wahest olete nii lahke ja saadate meid tihti maad, siis wõime rohkem kõneleda, kui uulitsal peatades.

— Jah, herra Wood, saatke meid raudteele! toetas Nora särawail filmil oma isa kutset.

— Seda lahkust tahsin ma just teilt paluda, ütles Wood ja astus wiisakalt tänades wantrisse. —

Kui õnnelik, aga ka kui lõpmata kurb oli see wiimane sõit Hohenschwangauft ilusate mägede ja metsade läbi Füsseni linna raudtee jaama olnud! Annugi oli ta juba eneses sellele selgele otsusele jõudnud, et see tütarlaps tema omaks pidi saama, eh? muudu keegi muu terwes ilmas. Seda oli ta iseenele töotanud. Siis ootas ta head aega, et oma südant wälja walada. Müüd oli aga see oodatud aeg möödas, sellega aga ka kõik ot-
sas. Tema reisis ära ja Afrika metsadest ei pööra ükski iludus enam tagasi. Seda teadis ta liiga kindlaste.

Peaegu oli ta walmis oma saladust talle isa juuresolekul awaldama ning tema kätt ja südant enesele paluma. Aga ta nägi juba alguses, kui asjata niijugune ettewõte oli. Praeguses olekus ei wõinud ta kuulmist leida, seda ütles talle ta terve mõistus. Oh, miks pidi saatus temaga nii kurjaste mängima! Ta

tundis, et ta ilma jelle neiuta elada ei wõi ja ometi pidi ta teda ära minna lastma, ehk ta küll teadis, et see wiimane kord oli, kus ta teda weel nägi.

Mis ta seal rääkinud ja mis temale oli öeldud, ei teadnud ta enam mitte. Ta tundis ainult üht õrna pehmet kätt oma käes, nägi ta filmis niisket jära ja kuulis neid sõnu:

"Ärge unustage mitte oma õnnetut Norat!"

"Ja see oli kõik, mis ta temast teadis. Kõng tormas minema — tema pööris, surmani kurb kodu, tagasi.

Kas see ei olnud mõni tujukas unenägu! Ta pidi teda jälle leidma, — oma elu ülemat eesmärki — oma hinge maapealset õnnistust. Nõnda otsustas ta iseeneses.

Jah, aga kuidas? Seda ei teadnud ta mitte.

III.

Sõjalaewa „Dunottar Gastle“ peal walitses kõige rõõmsam elu, mida ühe sõjakäigu peal enesele võib mõtelda. Rahe päewa pärast pidi see ühe merehüglane, tiik wägewast Inglisemaast, Kapliinas sadamasse jõudma ja oma sõjahimulise inimeste koorma maale lastma, et wa rahutumaks läinud buuridid mõisliku karistuse läbi Inglise pilli järele tantsuma panna.

Waesed buurid! Teie olete ainult sellepärast ilmas, et Albioni poegadele mahti anda endid sõjamehe julgusega ja wõidukulsusega ehitada. Teie olete unustanud, et wägewa tahtmine nõrkadele seabuks on, teie olete Inglismaa nõudmised tähelepanemata jätnud, ja teie olete kogu ni waenu kindagi kõigewägewama ette selles ilmas heitnud! Küüid peate tundma, teie pimestatud!

See oli laewatäie meestekarja kõnekäik ja jutu siju kõige kõrgemast ülemast kõige madalama soldatini hakanusest saadik juba olnud. Ja see oli väga hea abinõu rõõmust tuju alal hoida, sest wõiduteadus südamis ja kiiduloorberid unenägudes, mille kättesaamise üle muidugi keegi ei kahtle, on väga armas reisida. Selle tule kallal õhutati suure hoolega, et ta ifka uuesti jälle Inglismaa „õige asja“ jaoks waimustusega pidi loitma.

Reegi ei tohtinud kaheleada, et temal buuride keskel loorberid walmis ei seisnud. Ei olnud muud waja, kui ainult kätt nende järele wälja sirutada, et sellega oma pead ehitada. —

Ometi ei olnud mõeldud arwamine nii ühehealne, kui soowiti. Nende wäheste reisijate keskel, kes Londoni geografia seltsi saadetusel teaduslikes otstarbeks Kapimaale reisisid, oli üks, kelle arwamised wäemeeste omadaga ühes ainsas aruski kokku ei sündinud. See oli tuttaw õpetlane professor Brandes. Ohwitserid kiskusid ta hea meelega eneste jutu sisse, et teda äritada ja nohkida. Selles katsus üks teisest ette jõuda, et oma waimuosawusega hiilgada.

Prof. Brandes nägi küll ära, kui halwa maa peale tema hästi mõeldud sõnad langestid, aga see fergemeelne ja ülbe noorus ei teinud talle peale selle mingit muret. Kui ta oma mõtet nägi waja olema awaldada, siis tegi ta seda ilma tagasi hoidmata ja selle peale waatamata, mis selle kohta üteldi, ehk kuidas temast aru saadi.

— Kahe päewa pärast oleme Kaplinnas, kahe järgmise päewa pärast Transwaali piiril ja siis weel kahe päewa pärast Pretorias. Kas teie ka seda ei arwa, herra professor?

Neid sõnu rääkis Oberst Watson, üks patju kehaga wiiekümmeline, laialisirutatud jalgadega ennast kiigetoolis õõtsutades. Tema ees istuja, sellesama ealine, halli habemega ja peenise kotta ninaga ilus mees laskis raamatu, mida ta praegu lugenud, põlwe peale langeda, tõstis oma selged sinihallid filmad rääkija peale ja jäi wagusi ootama, kuni see oma kõnega walmis sai.

See oli prof. Brandes. Tema pill oli teraw, aga rahuline ja natukene murelik. Oberst tegi tõsise näo, aga ta huulte ümber mängis tasane wärin, mis mitte head ei kuulutanud. Tema seltsimehed märkasid seda ja andsid üksteisele märku kuulama tulla, sest nüüd pidi midagi iseäralist kuulda saama.

— Lubage, prof. herra, et minu seltsimehed ja mina teie õpetlistest ettelugemistest osa tohime wõtta,

ütleks üks noor leitnant enmast lohakalt professori ees-
tooli peale maha lastes ja ilma wastust ootamata oma
selfimehi paljutähendawa peanifutamisega enese ümber
kõtkututjudes.

Maeru tagasihoides kogusiwad ohwitserid endid
professori ja obersti ümber, et nende sõnasõjast pealt-
kuulates osa wõtta.

— Noh, professori herra, algas oberst oma juttu
jälle üles wõttes. Teie olete weel wastuse wõlgu.

— Ja, obersti herra, jeda tunnistust pean ma
teile andma, et teil andeid on oma ümberolijatelt sõna-
kuulmist nõuda, kuid mulle näitab, nagu ei paneks teie
adressi walimise peale tarwilist rõhku.

— Do, aga teie ei wali oma adressi ka mitte
iffa ettewaatlikult, kostis oberst natukene lohmetanult.
Ma palun teid selle üle meile oma mõtteid awaldada,
mis teie meie reifist Pretoriasse arwate?

— Kui hea inglane ja meie ühise suure isamaa
laps soowin ma, ei teie sinna saaksite, sest et juba kord
tee peal olete.

— Ja, see on juba teie kõne toon, minu kallis
professori herra. — Sest et meie juba kord teel oleme
ja ilma asjata tagasi ei wõi minna, mõtlete teie?

— Meie ei taha mitte ülearu julged olla, wastas
professor heas tujus, et meie Inglise asi soowi järele
korda lähaks. See on rehnungi tegemine ilma pereme-
heta. Muudu on lihtsas kodanlikus ilmatorras ka sellel
sõnake ühes rääkida, kes rehnungi saab, kellele ta tehakse.
Wahest ei wõta ta jeda nii ilma kõigeta mitte wastu.

— Jah, professori herra, see pole muud kui nali,
halb nali, mis teie nüüd teete. Teiesugune mees ei
peaks ilma hädada niisugust teed kõndima. Ütleme siis,
meie oleme rehnungi ilma buurideta teinud. Aga mis
sellest siis on? maksma peawad nad ometi, ilma et sealt
ka kõige wäiksem murdosa maha jäetaks. See pole mitte
enam wabatahtlik leping kahe kontrahitegija wahel,
waid kohtuotsuse täitmine. Meie läheme kui seaduse
täitjad ja selle wastu ei aita ükski ah ega oh! Kas
jaate sellest aru, professori herra?

— Teie wõtsite ühe teise näituse, obersti herra. Hea, räägime siis kohtust ja tema otsusest, mis täidetud peab saama. Kohtu olus on kord moeks, et iga süüdlaseks mõistetud kõrgemasse kohtusse edasi wõib kaebada.

— Wäga õige, minu armas herra professor, wastas oberst Watson elawusega. Iga süüdlaseks mõistetud wõib edasi kaebada, see on, kui otsuse tegijast weel kõrgemat kohut on, kes jeda asja enese kätte wõib wõtta. Meie kõnes olewas loos on kõige kõrgem kohtukoht oma otsuse kuulutanud, ja sellega on asi lõpetatud. Nüüd peab otsuse täitmine seaduse täie waljusega tulema, jelle wastu ei ole midagi parata.

— Löödud, herra professor! hiiüdis üks noor alam-leitnant, ilma et ta oma rõõmu oleks suutnud wargata. Kõige kõrgem ja wiimajem kohtukoht on kõnele- nud! See oli hea, nüüd pole teil midagi enam wastata!

Oberst Watson oli wäga rahul ja uhke oma sõnade üle, ehk rõõmuawaldus küll ühe kõige noorema poolt tuli. Igal muul juhtumisel oleks ta nooremehe wiisakuseta sõnade üle walju noomituse annud, nüüd tuli talle see wäga soowitawalt. Ta sirutas oma jalad weel laiemale, et täies südamerahus jeda wõitu täitsa maitseba, mida ta sõnad, nagu ta uskus, temale ta wastase üle toonud.

Professor Brandes aga ei lastnud ennast sugugi effitada. Segamata rahuga kõneles ta edasi:

— Meie wõrdlus kohtu ja selle otsuse üle tarwitab weidi täiendust. Meie ei tohi mitte unustada, et üks kohtukoht teise, temaga ühesugusel järjel seiswa riigi kohtumõistmist ilma kõrgema käsuta ei heaks kiita ega tühjaks mõista ei wõi. Ja niisuguseid ühel järjel seiswaid kohtukohtasid on meil laks. Inglismaale on tema kõige kõrgem kohus oma otsuse teinud — meie waenlastele buuridele weel mitte. Nemad on enestele niisama korraldatud riik, nagu meie Inglismaale.

— Wabandage, professori herra, teie peate üht päewawarast amufaks inimeseks, rääkis Oberst Watson wahela. Sel wiisil läheme muidugi lahku ja meie arutused ei too mingit selgust, sest et põhjused juba wigased

on. Lõuna-Afrika wabariigid seisawad ometi Inglise ülemwalitsuse all ning sellepärast on lihtsalt wõimata nende kui oma jalal seiswate riikide üle kõneleda. Kui keegi teaduse puuduse pärast teistki mõtleks, siis wõiks seda weel wabandada, aga teist ei wõi ometi ushuda, et teile 1881 ja 1884 aasta lepingud tundmata wõitfiwad olla. Nii peab siis teie kõnes üks teatud siht warjul olema, mis ennem kõike muud püüab, kui tõde taga ajab.

Ta pidas oma jutuga finni, et oma sõnadele, mida ta juure rõhuga oli kõneleunud, mahti anda täie mõnuga mõjuda.

Iga mõttewahetus jaksab seda wähem üht keerulist asja selgeks teha, mida enam meie oma wastase sõnadele segasid, puhtuseta põhjusti püüame aluseks panna. Selle wastu on üksainus lihtne, aga ilmingimata mõjuw abinõu: Auus olla! Teeme seda ometi! Kes peaks meist siis laps olema, et niisuguseid püüdeid mitte selgesti läbi ei näeks. — See õiendus on meid meie jutu siju juurest eemale wiinud, aga nüüd tuleme asja juurde tagasi.

Bealkuuljad nägiwad endid oma lootustes petetud, sest obersti sõnad ei näidanud mingisugust mõju wastase peale awaldawat.

— See lepingu punkt, mis Afrika ja rahwariikide ja Inglisemaa wahel 1881 ja 1884 tehti, ei finnita midagi wähem kui Inglisemaa ülemwalitsust Transwaali üle. See käib täitsa tähtsuseta asja, wälimise wormi kohta ning määrab ära, et Transwaal enesele, kui ta kellegile sõda tahab kuulutada, Inglise walitsuselt nõuu peab küsima. Nüüd on aga buurid inglastele enestele sõda kuulutanud ja niisuguse asjaajamise wiisi wastu ei ole paljunimetatud lepingu põhjusel midagi ütelda, sest et sellest asjast mitte mööda minneski ei ole räägitud.

— See oleks kena, kui leping niisugust asja ka weel wõimalikuks oleks pidanud ja selle üle lähemaid tingimisi määranud, tähendas oberst Watson pahase meelega.

— Rahwaste ajalugu õpetab meile, et enamiste ifka just niisugused asjad iündisiwad, mida kõige wähem

ette wõidi näha, seletas professor Brandes edasi. Meid ei peetud lepingu wääriliseks, ehk ei mõeldnud üleseilbse selle peale, et sarnased asjad sündida wõiswad; sellepärast oli neil nii palju wabadust, et sündida wõiswad. Meil oleks ajaloo näitelawal palju wähem sõdasid ja werewalamiste hirmsatd järeldusi ette näidata, kui kõik juhtumised ette ära oleksiwad nähtud, hästi läbi kaalutud ja kindlaste ära määratud.

— Aga profesori herra, meil seisab siin jääff elewandi kõrwal. Mis lepinguid wõiwad need teha, mis mitte naeruwäärt ei oleks!

— Meie elame, armas oberst, ühel ajal, kus mitte enam üksi kehalik jõud elamiseks õigust ei anna, waid üksiku eluawalduse elamise jõud, elada wõimine. Meie ei seisa mitte elewandi ja jääse, waid kahe elawa olewuse ees, kellebel mõlemil täitsa ühesugused õigused elu peale on. Igal üksikul nendest on oma enese elu, mida hoida tema hea õigus ja kohus on. Kas juur ehk wäike, see on ükskõik.

— Soo, siis on ükskõik, kas meil ühe koolipoi-figa wõi professoriga tegemist on. Aga wabandage, sel näitusel pole teiega midagi tegemist.

— Pealegi ei tohi meie sugugi nii wäga julged olla, et elewant jääsega kergelt walmis saab, rääkis professor Brandes edasi, ilma et ta obersti pilkawat märkust tähele oleks pannud. — Wahest kaswab jääsest weel lõwi. Kui iga üksik inimene juba oma isikliste õiguste eest üles astub, siis ei wõi meie ühele priiriigile ka mitte pahaks panna, kui ta, oma wabadusele kitsendust kartes, täie südidusega pealetungimised tagasi katsub lüüa. Niisugusel korral tunneb üksik kahetordset waimustust ja see ülendab tema wõisiluse sitkust mitmewõrdselt. Tema isikliste kasudega on ka riigi kasud ühendatud, jest waimastes näeb ta oma iseseiswuse ideali ja oma priiuse mõtte teoksjaamist. See on see tundmus kõige puhtamas kujus, mida meie isamaa armastuseks nimetame.

— Rahju, et see kõrgeks kiidetud isamaa armastus nii mõnegi juures puudub, kes ennast inglaseks nimetab!

— Eht ta on wale teedele sattunud, täiendas professor Brandes obersti pillawat lauset. — Nagu igal inimesel õigus on puhast õhku sisse hingata ja ennast ilusa ilma üle rõõmustada, nii ei wõi temalt ka ta tundmuse wõtta. Ja, meie wõime küll tema tundeilmas muutmise sünnitada, näituseks armastust wihas muuta ja wiha armastuseks, aga wõtta ei wõi meie tema tundmuse mitte!

— Armastus eht wiha! Nõnda räägiwad luuletajad, usumäratsejad, üleilbse kõik need, kellel pea enam õigel kohal ei seisja, hüüdis oberst. — Mm seisab ühe tundmata aga üliwägewa wõimu, ühe tugewa tahtmise walitsuse all ning see wõim ega tahtmine ei tunne ega mõista inimese tufsuwat südant. Meie ei wiha ju buurisid õiguse pärast mitte, aga meie saame nende werd walama, et nad endid ühe kõrgema jõuu alla ei anna. See on lord ilmas nii ja ka terve maailma kooli ega raamatu tarkus ei suuda jelle juures midagi muuta. Pealegi oleks aeg, et õpetlased rohkem oma tolmustesie raamatufogudesse tagasi pööraksiwad ja praktilised asjad, mida nad nende tõsises walgustuses ometigi ei näe, parem puutumata jätafsiwad. Waadake ometi, kuidas meie sugune seda teeb! Üks, kaks, kolm! Tormijooks! marsch! ja terve rügement tunneb ainult üht tahtmist. Seal pole enam sinna ega tänna kõikumist, poolt ega wastu rääkimist, paremale ega pahemale, poole puiklemist, waid kants saab lihtsalt wõetud. Kus on teie õpetlaste mõju sõnad ja mis imet teete teie nendega?

— Minu armas oberst, kas see ei ole just seesama theoria, mida teie ise nõnda waljuste hukka mõistate? Peas seisab kõik ilufaste walmis, aga kes seisab selle eest, et ta tegelises elus täideminemist leiab? Wõi on see mahatehtud, et niisugused wõimujõnad maid wõidawad ja rahwaid alla heidawad?

— Kui teie jellejuures kahtlete, siis olete teie peasemata pessimismuse kiiisi langenud, wastas Watson uhkelt.

— Tõendusiks ei ole teie eneseusaldus jelles asjas weel mitte, fiiski soowin ma südamest, et see nõnda oleks. Meie sõjawäe ülesanne saab olema, iseene ja

terwe Inglisemaa auu peasta. Selles tiikis weame täitsa ühes ikkes: teie wõitlete ja wõidate, meie soowime teile head tagajärke ja ootame sellest wõiduhilgusest oma rahwale oja. Inglisemaale on hädaste oma teotatud lipu puhastust waja.

— Käite see aga soldatite hoolte; need peawad selle eest muret kandma, et ka iga tondinägija ennast ford weel uhtusega Inglise lipu alla tunnistab.

— Rahewõrdselt auuwäärt, kui see teie läes forda läheb. Buuride maa saab wahest raskem ära wõita olema, kui jeda mõtelda wõiks. Suured rahwad wõideti ära ja heideti alla, sest et neil see sisemine nõiamõim puudus, mis buurid tugewaks teeb. Kõik rahwad, keda ajalugu tunneb, põdesiwad üht haigust, mis nende sisemise üdi wälja kurnas ja langemisele walmistas. Sellest põhjusmõttelikust haigusest on buurid puhtad.

— Teie teete mu wäga uudishimuliseks, minu armas professori herra. Mis ime see küll peaks olema, mis buurid teie filmis üle kõitide teiste rahwaste tõstab?

— Buurid ei tunne seisufi. Sellega puudub neil ka see sisemine häwituse-idu, mis lahutust küllwab ja kõige paremaid jõubusid wälja kurnates hana poole saadab. Transwaalis on iga kodanik tselega ühesugune ja ta ei eralda ennast mitte seisuse-wahede läbi oma kaaselanikudest. See on kui üks selts, mis prii kottuleppimise järele kofku heidab ja kõigile oma ühenduse liikmetele ühesugused õigused annab ja ühesugused kohused peale paneb. Kes neist oma ühiskonnale kahju tahaks teha, see teeks jeda iseeneesele, sest et tema isiklik kasu ennast ühiskonna kasudest mitte lahutada ei lase. Buur toob oma riigile juba selleläbi kasu, kui ta iseeneese eest hoolt kannab. Sellepärast kaitseb iga üksik riigi kasusid, sest et nendes ka tema isiklik, arusaadaw kasu seisab ja et see terge on, riigi tulude eest wälja astuda. Meie effime, kui meie buuride sõjajõudu nii ja nii mitme pea järele loeme — ei, see on just nii suur, nagu terwe buuride täiskaswanud meesterahwaste farm. Meil ei tule jeda maad mitte ühe ehk teise wäejao, waid iga üksiku buuri kääst üksikult ära wõita. Neil ei ole palgalisi, kes peale

oma väikeste palga, mis nad oma viletsa werewalamise töö eest saavad, muud hihutajat ei tunne. Buurid wõitlewad oma kõige kõrgemate waranduste, oma priiuse, oma elu eest — need wedrud mõjuvad teisel wiisil, kui päewalik palk. Priiuse mõte ja priiuse tarwitus on ise juba üks määratu jõud, mille wastu midagi kawa ei kesta. Isegi loodus on enmast nendega waenlase wastu ühendunud, sest kõrged mäed ja jõgawad orud, laiad laaned ja kauged kõrbed saavad õpetama, et ka nendega on waja walmis saada. — Neid peate teie enne pajonetidega wõitma, enne kui edasi wõite minna. Kui wagusad reisirid, sõidupilet taskus, wõiksite teie kuue päewa järele küll Pretorias olla, aga kui waenlased wähest ialgi, ehk olgu siis niisuguses olekus, mil wõidukulsusega midagi tegemist ei ole.

— Sumala pärast, mis teil meeles on! Teie tahate meid sõjawangidena Pretorias näha. See on ju terve Inglise sõjawäe teotus.

— Sääge üsna rahule, meie räägime ju paljalt sellest, mis wõimalik wõiks olla ja mille üle keegi aritatud ei pruugi saada. Ükski inglane ei soowi ju seda, aga kartma saavad palju. Teie käes seisab neid kartusi tühjaks teha, sest seda ootab Inglismaa oma sõjawäelt.

Oberst neelas need sõnad alla ja jäi wagusi. Natuse aja pärast algas ta jälle.

— Aga ütlege mulle ometi, kas sel tõendusel, et seisuse ühe riigi majapidamises kahjulikud olla, mitte weidi sotsialismuse lõhna juures ei ole? Kas siis mitte tarwis ei oleks neid hea asja edenduse pärast kõige juurdega wälja fiskuda ja ära häwitada?

— Mis wõimatu on, seda jätab terve mõistusega inimene rahule. Aga sellega pole veel öeldud, et kõigele, mis kord olemas on, midagi sündsamat, paremat asemele ei wõi tulla. Buurid on selles asjas õnnelikus järjes, sest et neil see sündsam ja parem just käes on. Nad ei wõiks elutseda, veel wähem ühe juure riigiga sõda pidada, kui nad oma väikeste arwu seisuse lõbude läbi ära kulutaksiwad. Waatame ainult poolakate peale.

Suur rahvas hiilgawa minewituga, tähelepanemiseväärt haridusega läheb otja — miksparaft? — Poola mõisniku-seisus ei wõinud selle sõna all „Poola riit“ midagi muud mõista, kui oma aadeli seisust. Teistest seisustest ei tahtnud ta midagi teada. Selle eest on ta oma mitmeordse mäsamise katsete juures werist õpetust saanud. Mida meie dieti rahwaks nimetame, see aitas ise ühes mäsamist maha suruda, sest et ta wõera walitsuse all enese wabama tundis olema, kui oma wereimejate kepi all. Ühes hästi korraldatud riigis peab igakuks ennast tugewate, arusaadawate pidemete läbi riigi mõttega ühenduses tundma, siis seisab ta kui mees oma koha peal ja tema peale wõib rehtendada. Buuride juurest leiame seda. Nemad peawad endid üheski priiks rahwaks ja kes selle õiguse külge puutub, sellele astuwad nad sõjariistadega vastu. Nad on head kiitid ja ei tee mitte asjata kära. Ja siis peame ikka seda meeles pidama, et isa ja poeg kõrwu oma ühtlaste kasube eest oma elu julgedes teisel wiisil wõitlewad, kui need, kes wõiduloorberisid otsima on tulnud. Kui nad esite ära näewad, et see nõnda kergelt ei lähe, saawad nad warsti teiste mõtlema.

— Teie olete ju täitsa parandamata, ütles oberst Watson nalja teha katsudes, ehk kiil ta soldati weri niisuguste laimu-kõnede juures kees. Teie olete nüüd kõik ilusaste selgeks teinud, et Inglismaal õigust ei ole buuride käest sõnakuulmist nõuda, et buuride wabariigid kõige parematel seltskondlistel põhjustel seisawad, et see wäljaotfitud kari kangelasi ilma wõitmata on ja et Englise sõjamehed buuride maad üksi sõjawangidena wõiwad näha — taewa pärast, see on rohkem, kui kuulsa Inglismaa truul alam ütelda wõib. Aga olgu, meie ei wõi ju igalt esimeselt wastutulejalt, kes laimab, wastutamist nõuda. Kuid selle ühe küsimise üle palun teilt weel lahtet seletust: Kes meie ilusa halli taewa all on buuridele õiguse annud, Inglismaa vastu mõeta tõmmata? See on ju pöörane lugu, nagu sarnast terwest ilmast leida ei ole. Peotäis märatsejad ja metsawargid tahawad Inglismaale — esimesele maailma mere-

jõuule — ette kirjutada, mis see peab tegema! Elukombe politseiga peab niisugust lugu karistama, kui mässajad mitte surmaväärilist kurja ei oleks teinud. Kus on nüüd ka üks ainus täpise õigust ühe ilma suurriigi vastu üles astuda?

— Selle üle oleme juba rääkinud, siiski pean ma veel mõnda juurde lisama. Ilmas on ainult üks õigus olemas, kõneles prof. Brandes edasi. Kõik rahvad ja riigid, kas suured ehk väikesed, võtavad sellest õigusest ühel mõedul osa. Juba sõna all „riik“ tuleb seda õigust mõista ja keegi ei tohi oma käsa selle pühaduse järele välja sirutada, et teda riisuda. See oleks templi teotamine. Seda puutumata pühadust, mis kui selge taevast kõik elavad loomad ühetasa oma warju alla võtab, nimetame meie rahwaste õiguseks. Selle õiguse mõistmine on kõige kõrgem kohus, mille otse vastu üffi veel ajalugu, ehk nagu teda ka veel nimetatakse — ilma kohus — healt võib tõsta. Kes sellest võimupõhisele wägivaldselt üleastunud, teiste õigust jalgade alla tallates, selle üle saavad tulewad põlved kohut mõistma, ilma kohus teda hukka mõistma ja temalt kõik kombelised õigused ülekohtuselt saadud wara üle käest ära võtma, kõik ehtivad hõlbud halastamata käega maha kiskuma ja teda ta tõsises wiletsuses näitama. —

Üks hurblik, pehme mehehealega laulnud armulaul pööris ümberolejate tähelepanemise enese peale. Mitmed oliwad juba pealtkuulamisest wäsinud, tõusiwad üles ja läksiwad ära.

— See on meie teine buuride sõber Wood, ümises oberst iseeneses. Rahju, et niisuguseid ka veel meie eneste keskel peab olema.

Tal liiksitiwad veel mitmed fibedad sõnad keele peal, aga ta surus nad alla ning tähendas lõpuks veel junnitud naeruga:

— Ma ei soowi midagi soojemalt kui sõja järele jälle teiega koos istuda, et näha saada, misõiguse näoga teie siis mulle filmi waatate.

— Ja, sõber, see on hea nõu. Ka mina olen uudishimulik. Wähest kingib helde taewas meile seda õnne!

IV.

Enam kui kaks kuud olivad juba sellest ajast mööda, kui „Castle“ Kaplinna randa jõudis, sealt aga viibimata Port Natalisse saadeti, et kindral Whitele tema kitsikuses niipea kui võimalik abi viia. Täis waimustust ja wõidulustit olivad need waprad jalgad maale astunud, ilma et nad oleksiwad aimanudki, kui pahaste nende seltsimeeste käsi käis, kes juba lahingutes buuridega kokku olivad puutunud. Nad uskusiwad, et laewast lahkumiseega kindlat maad jalgade alla saiwad, aga pidiwad warsti oma kõige suuremaks ehmatuseks nägema, kui wäga see kindlakspeetud maapind jalgade all kuumaks läks ning kui palju elusid tugewate jalamuistlite läbi peastetud saiwad. Sellest olivad nende waprad seltsimehed Dündee ja Glandslaagte juurest põgenedes kõige paremat tunnistust annud. Ainukeseks julgeks asupaigaks jäi wiimaks ometi see põlatud laew, mis neid siia toonud.

Nüüd olivad nad juba nädalate kaupa ühes wiltsas pesas waenlastest ümber piiratud. See halb wangi elu andis aega järelemõtlemiseks. Ka oberst Watson tundis oma aju kord tööle. Ta küsis eneselt, kust see küll wõis tulla, et terve wäejagu, 13,000 meest juur, mis endise arwamise järele juba mõlema buuri riigi ärarahwitamiseks oleks pidanud ulatama, nüüd nagu kättest ja jalgust finniseotud wang ennast liigutadagi ei suutnud.

Sigus näis seeford ilma naljata prof. Brandese poolt olema, sest kõik endised unenäod hiilgawatest wõitudest määsawate buuri salkade üle olivad lihtsalt unenägudeks jäänud, ja polnud mingit lootust, et nendest ka kõige wäiksem osagi weel täide wõis minna. Seft Inglise sõjawäed olivad juba palju laugemal põhja pool olnud ning sealt häbiga tagasi aetud. Suurest uhkusest Inglise wäest olivad üksi weel wiltsjad jätised endid ilmapeata põgenemisel Ladhsmithi peastnud.

Kui nüüd kindral White, selleaegne ülem sõja juhataja, wiimaks ära nägi, et tema terve jõud waenlase wastu ei ulata ja et ta ennast kõige oma wäega waenlase alla peab andma, siis hakkas ta tagasimineku peale

mõtlemata, kuid hilja. Waenlased olivad ta ümber piiranud. ning niid istus ta wangis ja wotas abi. Kõik katsed lõksust peaseda olivad asjata. See oli nii halb ja amutu seisuford, et sellest weel mõni aeg tagasi üksainuski inglane und ei oleks mõistnud näha. Niid pidiwad nad selle teenitud alandusega leppima ja weel õnne tänama, kui wälimine abi neid peastis. Sie ei suutnud nad oma wabastamiseks midagi ära teha.

Kuid loodetud abi ei tulnud ega tulnud. Kõik wäljasaadetud wahtijad ei näinud muud kui buurifid eneste ümber ja kui nad hoolega endid ära ei peitnud, siis sulasiwad nende read buuride kuulide all nähtawalt kokku.

Kõige selle peale mõteldes tõmbas oberst Watsoni otsaesine ennast haledaste kortsu. Tema kompanii oli rängaste kokku sulanud ja kes weel üle jäänud, nende koltunud nägudest ja mustades, kattenud riietes ei wõinud endiseid ehtjaid wõidulusiili jeltšimehi enam sugugi ära tunda. Ja ometi polnud nendest üks ainufegi weel buuride maad näinud.

Kui palju aini see sõjakäik furd töotanud, nii palju alandust tõi ta niid. Oh seda õnnetut sõda!

Täiskuu säras tähtede miljonite keskelt waitift soojat suweööd walgustades alla maa peale ja laotas oma nõiduslikku paistust üle mägede ja maakohtade. Minult Tondi mägede sügawates orgudes ja lõhestikkudes walitses läbitungimata pimedus, kuna ütsikud kingud ja metsasalgad ehk puuhiiglased kui saarekesed öö-walguse sisse wälja ulatasiwad. See andis ütlemata ilu ja nõidust sellele määratumale pildile, mis ennast waataja filmade ees laiali laotas.

Kes oma filmi liiga suures waimustuses üle oru kaugel ei lastnud uita, oleks terawamal filmamisel neid musti warjusid pidanud nägema, mis metsa all ja oru sügawustes liikumas olivad. Nii rahulik ja pühalik kui seal ülewal näitas, nii hirmus ja häwitust äwardaw oli siin all metsa warjus. Näis, nagu sepitsefiwad pimedad altilma wõimud kolemaid plaanifid, millede

abil kaunist pühapäeva rahu hirmsa werewalamise läbi kaotada. Oli midagi liitumas, millest keegi midagi aimata ei tohtinud, ja ometegi wõis teraw film kõik need liikuvad kogud puutüvedest ja metsawarjudest selgesti lahutada. Wahest olivad wahid waenlase liitumise üle tähtsaid sõnumeid toonud ja nüüd walmistati rutuga lahingu wastu. Wahest saiwad wäsinud sõjamehed oma raskest, unenäota unest üles aetud, et elu ja jurma peale waenlase wastu astuda, ehk wagusi põgeneda. Aga see wõis ka niisama hästi pealelangemise ettewalmistus olla.

Ühe kaugele metsast wäljaulatawa kalju rahnu warjul seisis üks pikk sirge mehe kogu ja lastis oma filmad õõsise looduse peal puhata. Kuu walgusega ülewalatud soojamaa öö oma nõidusega oli tema meeled nõnda wägewaste wangi wõtnud, et ta üleüldse midagi ei näinud, kui looduse suurewiihilist iluförgust. See awas talle kaunid tundeilma ukshed ja kandis ta mõtted praegusest luulekehvast olewikust kaunima minewiku sisse. Kaugele, kaugele, ühele õnnelikumale maale.

Ja tähed särasiwad ja kuu paistis sellesamas hiilguses, aga need lumega kaetud mäehiiglased, kes oma järskude kaljutornidega förgesse tähtis taewa alla ulatasiwad ja orgusid paksu warjuga katsiwad, kohisewad mäejõed ja nõidlikult walgustatud kuninga lossid puudusiwad siin. Aga kõik, mis selles lõunamaa öö-pildis weel puudus, terkis kangel filmapiiril niijuguse selgusega nähtawale, et waataja enese jälle Baieri mägilisel maal arwas olema.

Ja seal ilmus ka tema, see õitsew, roosiline südamine kuninganna! Pildid esimesest kokkujuhumisest wilmase jumalagajätmise filmapiilguni mõlkusiwad tema mälestuses ning täitsiwad ta rinda endise õnne ja endise waluga. Ta hinges wõitlesiwad õrnad kewade ja kuruwad sügise tundmused ning nende mõju ulatas ta südamet põhjani. Ta nägi seda nõidlikku neidu lõkkendawate palgedega inglaste ülekohtust sõjaahwardust laitma. Kas ta raskest waljud sõnad ühtlasi aga ka temasse ei puutunud, sest tema oli ju ka inglane ning sellega iga buuri ja buuri sõbra waenlane.

Ka tema oli oma suvereiifilt Inglisemaale tagasi pöörnud ja seal üksi weel sõjakäiguft buuride wastu kõnelema kuulnud. Niiüd märkas ta, missugune tähendus niisugusel lool tema kohta oli. Tema pidi kui waenlane selle isamaa, wendade ja õdede wastu wälja astuma, teda ta rohkem armastas, kui oma hinge õnnistust. Mähardune wanne pidi niisuguse ettevõtte peal lasuma! Kas saatus siis tõesti teda oma mängukannits wälja oli walinud.

Wida ta soowinud ja ühtlasi ka lartnud, sündis. Ta pidi kui Inglise ohwitser ühe salga soldatite ees laewale astuma ja Lõuna-Afrikasse fõtta minema.

— Ta oli oma seltsimeeste seas ainus, kes ennaft awalitult prof. Brandes'i poole tunnistas ning selle läbi eralbatud seisukoha sai.

Niiüd seisis ta siin ilusal kuwalgel ööl wahi peal ja ei näinud midagi sellest, mis tema ümber sündis. Tema mõtted wiibiswad ainu üksi selle walgustawa kogu juures, mille nõidum filmajära kõik ta meeled oma wangi wõtnud.

— Oh ja õnnetuft külwan sõjatuli! õhtas ta ise enesest. Miks pidi sind ilmas lõffele õhutatama! Pean ma teda siis sel wiisil jälle leidma! Wida lähemale ma temale olen tulnud, seda raskemaks läheb mu süda, seda rohkem rõhub mind mu südametunnistus. Wa olen kui wilets kurjategija, kes wälja läheb teiste õnne häwitama. Ja nende teiste seas on ka tema, minu südame oma, minu teine elu. Minu reis siia, minu kutse neis rahulistest mägedes pole midagi muud, kui libe saatuse pilkamine. Ma näen eneste wahel wenna werd woolama, ja kui meie üksteist ka tõesti weel peaksime näha saama, siis saab ta mind kui ühte werega teotatud wenna mõrtsukat enesest ära tõutama. Rõige parem on wahest weel see, kui ta ialgi teada ei saaks, et ma tema weriwaenlaste seas tema omaste wastu olen sõdinud.

Oh — see oletis hirmus.

— Leitnant Wood, kas teie olete? kuulis ta häälste üht sügawat healt enese selja taga.

Ta ehmatas üles — see oli oberst Watson.

— Sumala pärast, mis teie teete siin? hülidis ta suures ärituses. Teie ei kuule ega näe midagi kõigest sellest, mis meie ümber sünnib. Kas teie wahi peale magama olete tulnud? Meie plaan on waenlastel teada ning selle asemel, et neid teadmata pealelangemisega kotti ajada, oleme nüüd ise lõksus. Kui meil põgenemine korda ei lähe, siis oleme kadunud, sest buuridele ei tee mürgist möödalasumine mingijugust nalja. Minu Sumal, mähardume lõpp peats niijugusel lool küll olema? See on kui ära nõutud, et need äraneetud buurid igas lahingus wõitjaks jääwad! Nad peawad wanapagana enesega ühenduses seisma. . . Mis peame nüüd ometi peale hakkama?

— Wähest oleks kord aeg käes Pretoriasse minema hakata, obersti herra, tähendas ohwitser pilgates, Teie olete seda ju professor Brandes'ile lubanud.

— Sätke pillkamine, nii tõsistel filmapillkudel pole naljal mahti. Meie oleme kõik endid petnud. Nüüd peame vaatama, mil wiisil weel eluga peaseme. Meie seisukord on hirmus tõfine.

Ta oberstil oli õigus. Nüüd kuulis ka Wood oma suureks ehmatuseks metsadest ja mägedest kõiksugu heali ning wõis isegi ükfituid sinna tänna ruttawaid inimesekogusid näha.

Õfimehe hommiku koiduga läks kange taplus waenlaste wäesalkade wahel lahti. Mõlemal pool oli hoolega ette walmistatud, et wõita ja mitte taganeda.

Enne kui päew õhtule jõudis, oliwad inglaste wäesalgad laiali pillatud ja põgenema aetud. Lahingi wälti oli furnukehadega ja haawatutega täidetud ning kelle jalad küllalt wiledaste ei wõtnud, see langes wangi. Kui buurid ka mitte wähe mehi lahingi wäljale ei jätanud, siiski ei olnud see inglaste kahju kohta kõne wäärtki. Mitmed nende rügementid oliwad täitsa ära häwitatud ja need wähesed, kes weel järele jäiwad, oliwad põgenedes laiali jooksnud ja metsadesse ära ekinud. Palju nendest ei saanud ialgi enam oma wäejagusid näha.

Tänu ja kiituse palwed tõusiwad buuride laagrist taewa poole, et taewas neid oma heldusega kaitsemud ja wõidelda aidanud. Raskesti haawatud ja surejad wõtsiwad sellest palwusest ja tänuist kõigeförgema trooni poole rõõmu filmawees oja. Unustatud oli waew ja walu ning nii mõnigi heitis raskete haawade käes hinge, kuna huultel õnnelik naeratus lehwis.

V.

Üksi ja ilmaft ära lahutatud seisab Laanekiiti talu, otsata nõmmedest ja kaugetest mäeahelikkudest sissepiiratud ringu peal. Niisama eluta, nagu loodus ümberringi, on ta jõuka ja kaugelt tuttawa taluniku kaunis elumaja sellest ajast saadif, mil wana Laanekiiti oma kolme pojaga priiuse sõtta läinud. Waikselt ja ilma sõnalausemata talitab Laanekiiti ainus tütar Manda majas ja rajas ning hoolitseb oma isa määratu lambakarja eest. Üks ainuski rõõmus hüüd, ükski hele lauluheal ei helise enam läbi õhtu waiksuse, nagu siis, kui weel õnn ja rõõm talus walitses.

Manda warju ja hoole all seisib talus weel tema pime wanaema, ta ainus seltsiline. Enese ema oli ta waewalt tunnub, sest et see teda juba warahult waejeks-lapseks oli jätnud. Tema wanaema oli talle sest ajast saadif ema asemele astunud ning warsti rippus Manda terve lapse armastusega tema küsses.

Mõnest päewast saadif walitses Laanekiiti talus weel iseäranis wäike ja kurb elu. Waejel tütarlapsel oliwad tihti pisarad filmis, sest palju päewi ja piffi kurbe ööfid oli möödas, ilma et sõjawäljalt kõige wähematti teatust oleks tulnud. Wäike Brits, kes möödaõites Mandale sõjast sõnumeid toonud, ei olnud enam terve nädal otja ilmunud. Blus wärwiline lipp, mis wõidusõnumitest saadif weel katusel lehwis, ei annud mitte enam seda julgust ja iseenepeale usaldust, nagu siis, mil ta wõidurõõmu kaugele üle nõmme pidi kuulutama. Kas see wäike truu sõnumik wähest oma elukutse õhwrisk ei

olnud saanud! Dõfine fange müristamine täitis neibu kartuse ja wärisemisega.

— Manda, mu armas laps, rääkis wanaema tafsase healega. Sa ei ole mulle kaua aega enam oma wendadest ja isast kõnelemud. Kas nende täsi mitte hästi ei käi? Räägi, laps, ära warja oma wanaema eest midagi!

— Armas wanaemale, ma loodan, et kõik hästi on, sest meie wäite Brits ei ole mitte enam siia tulnud. Ta on mulle aga lubanud sõna tuua, kui midagi iseäralist peaks juhtuma.

— Jumal taewas teab, mis meist weel wiimaks peab saama, õhkas wanate ristas kätega.

— Sa ei pea mitte lootust kaotama, kallid wanaema, sest Jumal ei jäta neid, kes tema peale loodawad, mitte maha. Seda oled sa ise ütelnud. Ja armuline Jumal ei wõi ometi kannatada, et ülekohtus wõidab.

— Nõnda on õige, mu laps, meie ei tohi tema helduse ja halastuse üle kahewahel olla, aga meie ei tohi ka filmapiltugi oma püha kohusetäitmisel wiivitada. Palu teda, lapsuke, et ta meie omaksetele jõudu annaks ülekohtuseid pealetungijaid tagasi lüüa, et endine rahu meile tagasi wõiks tulla. Ma ei suuda oma wäsinud filmi finni panna, kui see maa, kus ma nii palju õnne olen leidnud, õnnetuses ja wiletsuses ägab. Oh, inglased on küll hirmjad inimesed. Tõota mulle, mu laps, et sa neid oma südame põhjast põlgad. See ei ole wähest kristlik, aga usu mind, piff elu täis waewa ja walust annab mõndagi walju ja karedat õpetust.

— Armas emake, ma wihtan neid ju ilma tõtuseta, aga siiski annan ma weel oma sõna jellepeale, et minu südame põhjas nende jaoks ainult sügawal põlgusel ruumi on. — Küüd heida aga ka magama, ma pean weel karja järele waatama ja tulen siis ka.

Ta otsaesine kuumas, kui ta jaheda õhtu õhu sisse wälja astus. Maapind oli weel wihmasti märg ja juba katsumad rasked müristamise pilwed taewaalust, uue wihmaga ähwardades. Ta waatas terawalt nende mustade, ülevalt fullaga wärwitud mägede poole, mis kiirelt

üles tõusivad, et terwet taewast katta. Ta peas liikus üks julge mõte, mida ta kobe teoks tahtis teha. Mis siis, kui ta tulise hobuse selga istus ja sellega läbi ööpimeduse sõjamäljale kihutaks, et kuulda saada, kuidas lood seisawad! Wahest wõis ta juba järgmisel päewal wõidusõnumitega wanaema juurde tagasi jõuda.

Ilm näitas wäga kahlast nägu, aga selle peale ei waadanud julge tütarlaps mitte. Üksi wanaema tegi talle muret, kui ta üles ärkas ja teda mitte kodus ei leidnud — kas ta mitte kartma ei hakkaks? Wõi pidi ta talle enne ütleva, mis ta rõuiks wõtnud? Wististe oleks see teda niisugusest ettewõttest tagasi hoidnud. Seft kui ta juba kõik mehehinged oma perekonnast rahuga sõtta lastis minna, siis oli tal juba suurem õigus wiimast hinge enese jaoks kodus hoida.

Oli juba pimedaks minemas, kui Manda filmab laugel metsaweerul ühe koha peale seisma jääwad. Ta teritas oma nägemisewõimu ning wõis wiimaks pimedat lauguse sees üht liikumat koha seletada.

— See peab üks inimene olema, hüüdis ta ärewusega ning ta film piüdis selle juures ifka rõhkem lauguse ja widewiku kätte sisse tungida. Britsikene sõjasõnumetega! Ei, tema on ratsa, aga see seal ilma hobujeta. Minu Zumal, ta tuigub sinna tänna, ta ei jõua enam edasi, ta langeb maha — see peab üks haawatud ehk põgeneja olema, wahest minu oma wend, et meile sõnumeid tuua. Helde taewas, ma pean ruttama, ta ei tohi ilma abita jääda. — Kaaro, tule!

Suur lambakoer waatas oma truude filmadega Manda otsa, nagu tahaks ta küsida, mis see ärewus tema käsuandja näol tähendab. Aga juba astus tütarlaps teele, et enne ööpimedust weel appi jõuda. Aga see ei läinud mitte nii ruttu, kui ta soowis. Piitwaugud, nõmmerohud ja muud takistused pikendasiwad käiku, ehk ta küll juba lapsest saadik kõikide nendega tuttaw oli.

Pimedus warjas juba maad, aga ifka ei olnud ta weel sinna paika jõudnud, kus ta õnnetut läbi hämaruse weel wiimati näinud. Näüid ei näinud ta kimmert sam-

mugi enese ette ja tal oleks täitsa võimata olnud midagi leida, kui tal mitte koera kaasas poleks olnud.

— Otsi, Raaro, otsi! hüüdis ta ärevusest pea healetu ja suured higitilgad langešiwad tal selle juures otsaesist mööda alla. Sügawalt hingetõmmates jäi ta seisma ja kuulas terawalt, et ükski heal kõrwaſt mööda ei läheks.

Tormine öö seisis ees, seda wõis tuulewingumiseſt ja metsa kohinast ära tunda. Wahetpidamata müristamine ja wehkewad walgud kuulutatiwad omalt poolt, et midagi iseäralist liikumas oli. Selle mühina ja tümina ſekka ei ſeganud ühtegi muud healt, kui ta oma kohkunud ſüdame wali tufsumine. Ka tema hüüdmise peale jäi kõik wait.

Wiimaks ometi ulatas üks tutaw heal ta kõrwu. Ta tundis seda wäga hästi, ſee oli Raaro, kes wististe otsitawa jälgile oli ſaanud. Nma ajawiitmata ruttas ta koera haukumise heale peale edasi ning warsti oli ta eesmärgile jõudnud. Kuid juure pimeduse pärast ei wõinud ta midagi näha.

Ta hüüdis oma isa ja wendasi nime pidi, aga ei ſaanud wastust. Ta kuulas hinge finni pidades. Üks taſane ägamine, nagu jureja hinge tõmbamine oli kuulda. Ta hüüdis jälle ja otsis ühtlasi enese ette maha. Häſkiste kargas ta tagasi — ta käsi puutus ühe elawa leha külge.

Ta pidi ennaſt koguma, enne kui oma mõtet teoks tegema ſuutis hakata. Ta oli nõnda ära kohkunud, et ta kõigest ihuſt wärises. Mis pidi ta peale hakkama? Ta ei näinud ſammugi enese ette, nii pime oli öö; tema hüüdmise peale ei wastanud õnnetu mitte, aga et ta elus oli, seda kuulis ja tundis ta ſelgesti. Ta kahtſes jüdamest, et tal midagi abinõuu ühes ei olnud, ka mitte laternatki. Kui ta seda ometi ette oleks mõiſtnud aimata, et lood nõnda halwaste ſeiſawad!

Ta ruttas koju tagasi, et nõnda ruttu kui wõimalik härjawanfriga, laterna ja wiinaga jälle tagasi jõuda. Kodus oli kõik wagusi, wanaema näis magama ja tema jättis ta ka rahule.

Wahetajal oli aga hirmus torm mässama hakkunud, mille kannul weel raste wihamasadu käis. Djana woolas wihma maha ning ööpimedust ei suutnud ka kõige heledamad walgud enam walgustada. Tema julgus oli märksalt alla wajunud. Ta tahtis abi wiia, aga kõik taewawäed seisiwad filmanähtawalt tema halastusetöö wastu. Niisugune wihamawoolamine pidi meelemärguseta abitarwitaja juba surmanud olema, sest terve legendif oli ennaft mereks muutnud. Kistis kättega palus Manda, et tema abi mitte hiljaks ei jääks. Mitispärast pidi üks inimene nii wiletsalt oma elu lõpetama, kuna ta peastmine nõnda lähedal oli! Wististe oli ta üks nendest, kes oma elu tema isamaa, tema priiuse ja tema enese eest ohwriks wiinud — ja tema ei pidanud niisid kõik tegema, mis ial ta wõimuses seisis, et teda jälle elusse tagasi kutsuda.

Kauase sinna-tänna eesmise järele wõis ta wiimaks jälle tuule hulumise jekka oma koera haukumise healt kuulda. Uus lootuse järe hakkas jälle elama, waldas uut julgust rinda ning elustas ta hinge uuesti. Wärisewa aga siiski kindla käega juhtis ta wastitud härjad õigele teele ning ajas nad kiiremale käigule.

Seefama oigamine, mis ta enne kuulnud, tungis jälle ta kõrwu. Taewale tänu, õnnetu elas weel ja ta wõis talle oma abi pakkuda. See mõte täitis teda elawa rõõmuga, nagu seda ainult need inimesed tunnewad, kes südamega head teewad.

Kuttu fargas ta wantrilt maha ning tulega enese ümber walgustades, leidis ta pea, keda ta otsis. Külmi wiim oli temale dieti head teinud, sest selle läbi oli ta oma uimastusest illes äratatud. Ta oli ennaft istufile ajanud ning pani wäga imeks, kui niisid üht tütarlast enese ees nägi seisma. Kuidas tuli üks naine niisuguse tormise öö sisse!

— Kas teie haige olete? küsis Manda osawõt-
misega. Ütelge mulle, mis teil wiga on, wähest woin-
ma teid aidata.

Wõeras wahtis natuke aega üffisilmi, aga ilma sõnalausumata rääkija otsa, siis mängis ta huulte üm-

ber nagu libe, pillaw naeratuse wärin. Aga see kadus juba järgmisel filmapilgul ja üks walu joon muutis ta ilusa näo nõnda ära, et teda enam ära tunda ei wõinud.

— Kas teie ei soowi wähest weidi wiina wõtta, ütles neiu südamliku healega. Ta saab teid kosutama ja teie kangeks jäänud liikmetesse uut elu tooma.

Nende sõnadega tahtis ta wiinapubelit õnnetu kätte anda, aga selle peaaraputamine tähendas, et ta pakutud andi wastu wõtta ei wõi. Ühtlasi märkas Manda ka, et tema riided, ehk küll weest nõrretasiwad, siiski weel tarretanud werega kaetud oliwad.

— Kust olete teie haawatud? küsis ta kohkudes.

Üks pill tema parema käe peale näitas, et see jõuetult kõrwal ripnes. Nüüd teadis ta, mis see peanikutamine tähendanud. Tema käewars oli puruks lastud ja sellepärast ei wõinud ta midagi suu juurde wiia. Ilma pikema järelemõtlemiseta pani ta jõuetule pubeli huulte külge ja see jõi mõne lonksu jeda kange jooki. Siis niutas ta nagu tänades peaga ja katjus ennast üles ajada. Manda aitas teda selle juures armastaja õe õrnusega.

— Miks teie ei räägi, mis teil wiga on? ütles ta murelise näoga.

— Mina ei oska Hollandikeelt, oli tema ingliskeelne wastus.

Smestades waatas Manda teda terawamalt ja nägi nüüd alles, et ta ühe Inglise ohwitseri määritud ja kaffinud mundrit kandis. Esmesjel filmapilgul kohkus neiu selle üle kangesti, sest see, kellele ta läbi maru ja mässu kõike oma jõudu koku wõttes abi tooma oli tulnud, oli tema, ta maa ja rahwa, tema waranduste ja wabaduse waenlane. Kas ta parem koju ei oleks pidanud minema ja teda üffi tema saatuse hoolde jätma!

See oleks kättemaksmine, mida ta wihatud waenlase ära oliwad teeninud. Nüüd oli tal wõimalik oma maa ja rahwa wastu tehtud ülekohtut kätte tasuda — niisugune hea aeg ei tulnud teist korda wähest enam.

Need mõtted käiswad walgukirrusel ta peast läbi ja

wististe oliwad nad ka ta näost lugeda, sest haawatud inglane uuris mure ja põnewusega ta näojooni.

Uga niisama ruttu, nagu sarnane hirmus mõte tema pähe tulnud, niisama ruttu kadus ta sealt ka. Ei, mitte niisuguses olekus. See oleks kuulmata ülekohus ja raske patt, ränk kuritöö — tapmine, muud midagi. Awalijest wõitlusest ei oleks ta wähest tagasi kohtunud, et waenlasi ühe ohwitseri oja nõrgemaks teha, aga nüüd, kus waenlane nõnda armetult ja abitarwitawalt tema ees lames — ei, nüüd ei tohtinud ta teda tema hirmsa saatusse hoolets jätta. Hommiku päike ei oleks teda enam elawalt leidnud.

— Teie ei tohi mitte siia jääda, kui teie oma elust lugu peate, ütles ta kaimis sorawas Inglisekeeles. Laske ennast wantrile aidata ja minu isa talusse wia, sest laugel ümberringi ei leiaks teie ühtegi teist kohta, mis teile ilma tujude ja öö kihwtide eest warju wõiks pakkuda. Teile läheb rahu ja rawitsemist tarwis, enne kui oma teed edasi wõite minna. Tahate minuga tulla?

Haawatud inglane waatas imetspanemisega rääkija otsa ning ta filmad hakkasiwad sarama.

— Ega teie ometi mõni buuri tüdruk ei ole? küsis ta elawaks minnes. Ja mina olen Inglise maa peal, eks ole? Need äraneetud buurid — —

— Arge tehke pattu, minu herra, rääkis Manda wähele. Teie olete buuride maal ja mina olen muidugi buuri tüdruk.

Kerge wärin mängis nende sõnade juures haige näol. Ta oli väga rahutuks läinud.

— Kas teie ei taha minu abi wastu wõtta?

— Ma tänan selle eest, wastas ta waewalt kuul-dawa healega, nagu näete, ei jää mul midagi muud üle.

Siis lastis ta ennast wantrile aidata ning warsti wuras wanter läbi maru Manda talu poole. Wõeras istus wäikse laterna tule walgulsel wantri peal ja lastis mõlemad käed nõrgalt tõrwal rippuda. Ta näost wõis näha, et wantri põrutamine talle hirmust walu sünnitas, kuid ühtegi kaebehealt ei tulnud üle ta huulte.

Ulua sõnalausumata oliwad nad foju jõudnud.

Ühe Rahwri naise abiga sai aiamaajakeses ase üles tehtud ja haige kuuwades riides peale pandud. Siis alles wõis Manda enese peale mõelda ja oma märjad riided kuuwade wastu ümber wahetada.

Üleliigne jõnu tarwitamine oli haige nõnda ära wäsitanud, et ta oma rasketest haawadest õlas. ja külje sees hoolimata raskesti magama jäi ning millestki ei märganud, mis tema ümber sündis.

Manda peses ta haawad tarretanud wereft puhtaks, pani metsarohitudest walmistatud salwi peale ja sidus nad siis finni.

Kui ta wiimaks tuppä tuli, oli wanaema üles ärkanud ja küsis, mis ta weel nii hilja ülewal tegewat, et ta mitte weel magama ei ole läinud.

— Täname torm on palju teha annud, nüüd on aga kõik juba katuse all ja ma tahan lohe magama minna.

Wanake kuulatas, sest rääkija heal wärikses ja oli nagu kohmetanud.

— Mis sul on, lapsuke, ja räägid ju nii wõera healega. Kas sa haige oled, wõi on midagi juhtunud, mis sa minule ei taha ütelda?

Silmapilguks jäi kõik waiti. Manda mõtles järele, kas ta ei pea mitte kõik üles rääkima, mis sündinud oli. Tal tuli ka see tõotus meelde, mis ta oma wanaemale andnud ning kohkudes nägi ta, et see mitte kofku ei sündinud sellega, mis tema teinud. Aga kas ta wõis teifiti teha! Kas tahtis ta siis pimestatud wiikamise tujus üht abitarwitajat hädasse jätta, ja kui see ka tema kõige suurem waenlane oli? Kui Englise ohwitser pidi ta seda ka olema, ilma et temalt selle üle ifiklitult wastutamist wõis nõuda.

— Ütle, armas wanaema, mis tehtakse nende sõjameestega, keda haawatult wõera maa pealt kätte saadakse?

— Kust tulewad sulle niisugused asjad pähe? küsis wanaema tagasi. Kas wähest mõni meie omadest mitte waenlase kätte wangi ei ole langenud?

— Ei, ei, wanaema, ma loodan, et meie pea röömsaid sõnumeid saame. Üks heal mu sees ütleb, et

Britsuke teel on. Mis ma küsifin, see tuli mulle häkiste pähe, ilma et ifegi teakfin, mis päraft. Aga ma tahafin seda hea meelega teada.

— See on üks kōik, kus sõjaajal waenlane kätte saadakse, sõjawang on ta iffa. Efinene põgenemise katse wõib ta elu maksa, kui ta katse korda ei lähe.

Manda wäriſes kõigest kehast. Kas tema kaitſealune ka wabest mõni põgenenud wang ei olnud? Siis tähenDas selle wäljaandmine tema jurma.

— Kaske haige peab sõjawangiks saama, kuna ta ometi hoolast rawitsemist tarwitab, hiiüdis ta üsna kōhtumult. Kas ka niisugusel korral erainimesed teda oma põetada ei wõi wõtta?

— Ja muidugi, aga igaiks on niisugusel korral kōhustatud ülemale poole selle üle wiibimata teatust andma, kust siis tema saatuse üle otjus tehtakse. Muidu wõib niisugune haigepõetamine maa äraandmisega ühe järje peale arwatud ja raskesti karistatud saada.

— Kas see wõimalik on, hiiüdis Manda ehmatusega, et heategufid nõnda halwaste tasutakse?

— See on küll wäga halb heategude tasumine, aga siiski ei wõi see teisiti olla. Kui waenlased igal pool lahketa wastuwõtmist wõikſiwad leida, oma haawu parandada ja wälja puhata, et siis uuesti sõjariistu tarwitada, siis on niisugune lahkus ja heategu waenlaste wäge suurendanud ja seega oma maale kahju saanud. Sellepäraft waatab seadus niisuguse loo peale sellesama waljusega, nagu oleks waenlase aitaja ise waenlaste sekka läinud. Taewas hoidku igaiht niisuguse õnnetuse eest! See aſi on nii hirmus, et selle peale mõteldagi ei wõi. Hoia enesest farnased mõtted eemal, need ei too midagi head!

Manda kuulis iseeneſe ſüdanu pekſma, nii suures ärewuses oli ta. Kas ta oma ärda ja halastaja meelega siis tõesti nii suurrt ülekohtu ja kahju oma isamaa asjale tegi, kui ta ühe waese, õnnetu inimese elu peastis? Kas pidi ta müüd wanaemale üles tunnistama, mis ta teinud, ja haige wangina walitſuse kätte wälja andma?

Ta astus wanaema woodi ette — ta ſuu tahtis rääkida, aga tal pumbus ſeks jõud.

— Mis, ja wärišed, mu laps, mis sul on?

— Ei midagi, sai ta waewaga juust. Sahe öö-
öht ja päewatööd, mis muidu mitte naise oma ei ole,
panewad keha weidi wärišema. Soojas süngis lähed
aga kõik jälle pea mööda. Head ööd, wanaema!

Ja siis läks ta ning wiis oma saladuse enesega
ühes. Selle raskus ähwardas teda lämmatada.

VI.

Päewad, pikad, murelikud, hirmul äraelatud päe-
wad oliwad mööda läinud, enne kui haige wiimaks mee-
lemärtusele tagasi tuli. Raske haawa-palawit oli ta
maha heitnud ning ei annud talle ühtegi selget filma-
pillku. Kui ta mitte surmanäolises unes ei maganud,
siis jampsis ta wahetpidamata. Sellest wõis Manda nii
palsu arusaada, et tema kompanii buuride kallale oli tung-
inud, sellejuures aga laiali pillatud ja ära wõidetud
saanud ning tema ise sadande teistega wangi langenud,
kust ta ennast põgenemise läbi peasta katsunud. Need
pildid waewasiwad wahetpidamata tema peaju ning
tihti kargas ta ehmatatuses üles, nagu peaks ta ennast
waenlaste wastu kaitsema.

Rõigest sellest nägi Manda, et ta haige tõepoolest
ärapäogenenud sõjawang oli, kes wanaema sõnade järele
wahest koguni weel elu wõis kaotada, kui ta jälle kätte
saadi. Sügaw kaastundmus wõttis ta südames aset
ning see mõte, teda wälja anda, näis talle liiga halas-
tujeta, ja koguni üsna patune. Sellepärast hoidis ta
oma saladust enese teada ning lastis sšeda ainust Rahtwri
naist, kes tal abiks oli olnud ning sellest asjast teadis, ära
töötada, et ta sellest, mis ta teadis, kellegile sõna ei lausu.
Suure hoolega kandis ta nüüd selle mehe põelamise eest
hoolt, kelle termeksjaamine teda kord kitsikuse sisse pidi
ajama. Selle üle ei halkanud ta oma pead murdma,
mis weel kangel tulewitus seisis, waid tundis lapselikt
rõõmu selle üle, kui ta ära nägi, et kõik ta mured ja
waewad haige paranemisega taotud saiwad. Palawit
andis järele ja haige läks iga päewaga paremaks.

Ühel hommikul leidis ta haige juurde astudes, et see teba suuril filmil imetles. Wististe katsus ta möödaläinud asju meelde tuletada, et enesele oma praeguse oleku üle aru võiks anda. Siis pööris ta oma filmad küüsiwalt fiskeastuwa tütarlapse poole.

— Kas teie võite nii lahke olla, myladi, ja mulle ära seletada, kus ma praegu olen ja mis minuga on juundinud, palus ta nõrga healega. Mul on niisugune tundmine, nagu oleksin ma buuride maal. Kas see mitte efektiivsus ei ole?

— See ei ole mitte efektiivsus.

— Ja jah, nüüd mäletan ma jälle, ma langesin uuesti waenlaste kiiüsi. Kas tohin ma nüüd teada saada, mis minuga mõeldakse peale hakata?

— Sumalale tänu, tema haigus on paranemas, rääkis Manda iseeneses, sest ta pidas haige sõnu jampsimiseks. Tema kõne ei ole mitte enam nii väga segane. Haige ajas oma filmad weel rohkem lahti.

— Ma palun teada, kus ma olen ja misugune saatus mul ees seisab, kordas ta wähe äritatult.

— Teie olete ühes üffikus Buuri talus, umbes päewareis Natali piirilt, andis Manda wastuseks. Ta rõõmustas südamest, et ta laitsealune juba nõnda selgesti wõis kõnelda, sellepärast ei kuulnud ta selle äritust mitte. Siis lisas ta weel juurde: Teie ei ole mitte wangis ja teie saatuse üle ei wõi mina otsustada.

— Mis, mina ei ole mitte wang! hüüdis ta metallise healega — oh, ma mõistan.

Ja selle juures hammustas ta omale moka fiske. Üks werelaine käis ta kahwatanud näo üle ja sügawasse wajunud filmades wälkus ähwardawalt.

Ilma et ta enam edasi oleks kõnelenud, laskis ta oma haawu pesta ja uued sidemed panna. Ra kosutas ta ennast ettepanud söökidega, ilma et filmi üles oleks tõstnud. Manda waatas imekspannes tema otja ja ei mõistnud niisugust olekut enesele mitte ära seletada, aga ta ei wõinud ta uudishimuliste küsimistega seletust nõudma hakata.

Kui neiu Manda ära oli lätnud, ei jõudnud ta kauem seda sunnitud vaikimist wälja kannatada.

— Oh seda põhjatumat alandust! hiiibis ta pea meeleärasheitmisega. Sõjawangina iibe toore, metsliku rahwa keskel haigewoodis maas, kes inglane jõuaks seda ära kannatada! Ja see saadana naine ingli näol on oma hooleks wõtnud, mind waenlaste praewarda jaoks wälja nuumata, et siis õigel ajal wälja anda. Oh, ma tunnen seda tuiwaga patuorja! Tema mahedad sõnad ja süüta nägu pole midagi muud, kui pilkamine ja pettus. Mina ei olla wang ja tema ei wõida minu saatuse kohta midagi teha, waletas ta. Muidugi on ta terwele ilmale teada annud, missuguse hea saagiga ta koftu saanud. Mui ei peaks enam terwet mõistust olema, kui nad ühel päewal mind mitte ära wiima ei tule. Nüüd ei kõlba ma muidugi weel nende söögiks — mis peawad nad niisugusega, kes waewalt weel kiratseb ja enam elawa furnu kui elawa jarnane on, peale hakkama? Aga ootame, mis aeg toob, sest teha ei wõi ma enese kasuks nüüd weel midagi. Wahest pärastpoole. Kui ta mitte kahtlust ei äratanud, wahest wõis ta siis weel põgenema peasebada.

Ja sellest ajast saadik oli ta Manda wastu ifka wiisakas, isegi ka lahke, ja see oma lapselises usalduses ei mõistnud seda muuks kui tänuks pidada, sest oma waewa ja hoole eest ei wõinud ta ka muud oodata. Ta oli enesega rahul ja õnnelik, et tema läbi üks inimese elu peastetud oli, ning see waigistas ta südametunnistust, mis talle ütles, et ta oma kaitsealuse seaduse kätte peab andma. —

Kuna Manda õõsiti haige juures ilma uneta walwas ja oma südametunnistusega raskest wõitluses oli, helises terwe buuride maa wõidurõõmuf. Tuttawad ja tundmatad rääkiswad üksteisele sellest wõidufuf, mida buurid Ladhsmithi juures wõitnud. Nagu kullutuli lagunes wõidufõnum üle maa laiali ja pea lehwifiwad igalt katufelt lipud maa wärwides, kiriku kellad helisesiwad rõõmu kuulutades ja kutsufiwad kuuljaid tänupalwele. Unustatud oli kõik häda ja wiletsus ning tuhandete naiste ja

laste juust helisefiwad kirikulaulude wägewad wiisid taewa poole. Üksi Manda kõrwu ei olnud sellest midagi ulatanud. Tema istus ja ootas, igatjes ja walas filmawett, ning ei aimanudki, et terve maa rõõmul hõiskas. Kust pidi ta ka oma üskitusse nõmme talusse teadmist saama, sest tema sõnumekandja Brits oli omale laagri lähedal teise koha saanud ning ei wõinud enam oma endiseid tuttawaid waatama minna. Tal oli sellest küll väga kahju, aga parata ei wõinud ta sinna ometi midagi. —

Ühel päewal wiimaks ometi jõudis wõidusõnum Mandale koju. Ta oli söögiga parajaste aiamajakesesse minemas, kui hele naisterahwa heal teda nimepidi hüüdis. Ehmatades waatas ta enese ümber ning nägi üht saleadat naisterahwast sabulast maha karates enese poole ruttawat.

— Kas sa meie wõidust Ladysmithi juures midagi ei tea? küsis ta harilikult teretamise järele. Ma ei näe su terwes talus lippu lehwima.

— Meie mehed on wõitnud! hüüdis ta rõõmsa healega. Rääkige sellest pikemalt — ma ei teadnud siimaale midagi. — Aga palun wabandada, kellega on mul au kõnelda?

Ta filmas wõerast terawalt, siis astus ta paar sammu lähemale, nagu ei usuks ta hästi oma filmi.

— Mora, kas sa tõesti ise siin oled! kirkas ta lapselise rõõmuga. Aga kui ilusaks sa oled läinud!

See kaitstes ennast käega raputades niisuguse meelitus eest.

— Ma rõõmustan väga, et sa mind veel ära oled tunnud, sest palju aastaid on juba sellest ajast möödas, mil meie teineteist veel wiimast korra nägime, lasse mind istet wõtta ja jutustada. Ma olen weidi wäsinud ja natuke süüa wõid sa mulle ka anda, sest ma näen, et sa praegu pruukosti wõtma tahtsid hakata. Aga mis teeb siis sinu hea wanaema — terwitusi minu isa poolt teile mõlemile!

— Tänan lahkuse eest, pärast pead sa terwised oma isa poolt ise talle kätte wiima, praegu magab ta

weel. Kõige pealt toeta ennast süa pingi peale, ma tahan filmapilt toolid tulla.

— Ah, mis weel waja, wana armas aiamajake on seks kui wälja ostitud, seal wõtan istet, et jalgu puhata ja paar sõna küllajuttu wasta. Nende sõnadega hakkas ta tähendatud majakese poole astuma.

Manda tundis, kuidas tal weri näkku tõusis ja põsed punaseks wärwis. Tema terve saladus wõis ilmiks saada.

— Nora! hüüdis ta, ma palun sind, ära mine mitte sinna!

— Miks mitte, armas Manda? Kas see ei ole mitte juba lapsepõlwe meie armsam jutumürk olnud.

Sellejuures waatas ta imestusega Manda otsa, kes oma ehmatust waewalt warjata oli jõudnud ning nüüd ühna imelikku näo tegi.

— Seal ei ole kõik mitte korras ja sulle ei saaks niijugune jutumürk mitte meeldima.

— Ah sina korrapidaja, kes ütleb sulle süis, et sinu Nora just suurt korda otsib! Bealegi ei ole ta weel mitte ümbrus peaasi, waid üks koht, kus meie segamata teineteisega wõime kõnelda, sest mul on sulle palju rääkida. Astume aga sisse!

Manda oli tema käest finni wõtnud ja hoidis teda hirmul tagasi.

— Ma usun, et minu wanaema üles on ärkanud, ütles ta paluwal heasel, läheme tema juurde, sest sinu sõja ewangeliumi ei tohi meie kauem tema kõrwade eest warjul hoida.

Nora lastis enese muidugi elumajasse wiia, kuid enne tähendas ta weel naljakalt ahwardawa näoga: Tüduruf, kas sa seal mitte mõnda sõjawarandust warjul ei peida? Koh, küll me näha saame!

Ta ei aimanud pooltki, mäherdust hirmu need sõnad tema sõbrannale walmistasiwad. Manda wärikses terwest ihust, sest kui see tõesti oma ahwarduse täide saatis, süis wõis kõik wälja tulla.

Nora mõistis ilusaste ja sorawalt kõnelda ning oma meeste wõitustid nõnda elawalt kirjeldada, et wanake sügawas liigutuses pisaraid walas ning Manda filmad waimustusest järeksiwad.

— Niiid pean ma sinuga nelja filma all kõnelema, ütles Nora oma sõbrannat kätt pidi uksest wälja tõmmates, kui ta wanaemale kõik ära oli rääkinud, mis see kuulda tahtis. Istume vähemalt lehtmaja wilusse aiama ja juurde, kui sa sinna sisse ei lase astuda. Jah!

Ilma wastust ära ootamata tõttas ta Mandast mööda ning istus aiama ja kõrwal puhmaste wilusse ühe puu pingi peale. Nagu kirjategija, kes kohtuotsust ootab, wankus Manda tema järele. Sunnaks ei olnud Nora seda tähele pannud, sest tema filmad käiswad aias ringi, mille puhtus ja kaunis kord teda wangistasiwad ning endist aega meelde tuletasiwad.

— Manda, mul on palju sulle ütelda ja sinult nõuu küsida, rääkis ta tõsisel toonil. Siin oleme meie ometi üksi ja keegi hing ei kuule meid? Ah, mäherdune rumal mõte, nagu meie õige waenlaste kestel wiibiksime, kus iga samm peal luurajad waritsewad, lisas ta juurde, kui ta sõbranna kohmetust märkas. Siin võib iga pealtkuulaja meile aimult soowitaw olla ja meie plaanisid hea nõuga toetada.

Mandal oli niisugune tundmus, nagu kõiguks ma ta jalgade all. Suure waewaga jõudis ta ennast jalgel hoida, oma ärewust warjata ja wagu si pealt kuulata.

— Kõik mehed meie maalt on wabaduse eest sõtta läinud ja meid naised ilma tööta koju jätnud. Meie ei tohi aga endid oma õiguste kaitsemise pühast kohusest tagasi tõmmata, waid peame oma meestele appi astuma. Sõjawäljal on meid rohkem waja kui kodus. Meie põludusid wõiwad teised harida, meie loomakarjasid teised hoida, aga meie haawatud ja haiged lahinguwäljabel ei wõi ilma meie abita läbi saada. Sellepärast on minu mõte üht naiste komiteed asutada, kes haigete rawitsemist oma peale võib wõtta ja selle kallal terve jõuga tööle tahab hakata. Ma olen julge, et see ühtlasi ka

finu mõte on ning olen sellepärast sinu juurde tulnud, et sinuga üheskoos asja ette võtta. Noh, mis ütled sa nüüd selle peale?

— See on ilus ja auuväärt mõte, mille teoks-tegemise juures naisterahvad mitte üksi oma kohust ei täida, vaid ka kaasinimestele kristlikku head teevad, vastas Manda.

— Ma teadsin, et minu Manda ilma wastupanemata sellest ettemõttest osa võtab, rõõmustas Nora. Kui meie kahekesi ette astume, siis on meie ettemõttel juba pool suurem mõju. Ega sinu wanaema ometi sind sinni ei pea?

— Kas sa siis arwad, et ma nüüd kofe kodust ära võin minna? hüüdis Manda ehmatusega.

— Ja muidugi, kes ruttu aitab, see aitab kahe võrra. Mina jään nii kaua siia, kuni sina ühes wõid tulla. Asjal on rutt taga, meie ei paku oma abi ju kellegile teistele, kui oma isadele ja wendadele ja wähest ka weel mõnele muule, kes kallid on.

Selle juures waatas ta oma sõbrannale kelmilt filmi. Noh, noh, sul ei ole sugugi waja oma filmi nõnda väga maha lüüa — Karlo on ju waper pois, wõi mis?

— Aga nii häliste, jalamaid ühes minna, see on mul otse wõimata.

— Mikspärast? Kas wanaema ei taha sind kodust ära lasta? Tema käest selleks luba tuua, wõtan ma enese peale. Kas muidu weel midagi on, mis takistada wõiks?

Manda tundis ennast juures kimbatuses. Mis pidi ta nüüd weel ette andma, sest ta teadis ju väga hästi, et selle terawa mõistusega tütarlapse ees otstitud põhjusel midagi ei maksnud ning et ta kõik takistused ära oskab wõita.

— Sõnumik! hüüdis ta häliste üleskarates ja ühe rattasõitja peale näidates, kes üle nõmme üksiku talu poole kihutas. Midagi ei wõinud tal sel filmapilgul soovitatavam olla, kui see juhtumine, mis ta sõbranna tähelepanemist teiste asjade peale juhtis. Sellega wõis ta

oma wastuse wõlgu jääda, ilma et see imekspanemist wõis äratada.

Katjanil oli üks noorepoolne tugewa kehaga buur, kellel õige suur rutt näis olema, sest ta hobune oli pea üleni walges wahus. Juba eemalt tõmbas ta oma laia äärttega kübara peast ja teretas wiisakalt, niipea kui mõlemad sõbrannad ta filma puutusiwad. Siis astus ta sadulast ning sammus otse neidude poole.

— Minu auusad neitsid, ütles ta ifka weel oma laia kübarat käes hoides, ma palun lühikene aeg minu seltsiga leppida, sest ma tulen meie sõjawäe ja maa walitjuse nimel kõike toidutagawara, mis üle oma tarwituse käib, kokku ostma. Palun teid sellepärast mulle lahkelt teatada, mis fiit talust saada on. Ma tähendan kõik hoolega üles ning jätan ühe niisuguse lehe riigipetsatiga siia, mida teie rehnungi asemel sõja-ametisse wõite anda, kus wiimse tsendini kõik wälja maksetakse. Paari tunni järele jõuawad juba minu mehed siia, et kõike, mis wõimalik, kohe ühes wõtta ja õigesse kohta toimetada. Wabandage sellepärast, kui ma nõnda suure kiirega tulen. Meie sõjamehed ootawad moona. Meid ei tohi meie hädasse jätta, sest nende õladel seisab meie maa ja rahwa wabadus, meie eneste ja meie tulewapõlwe tulewik. Wahetpidamata tungiwad meie sõjamehed, üht lahingut teise järele wõites, lõunapoole edasi. Kindral White on juba kuude kaupa Ladysmithis ümber piiratud ning praegu walmistatakse Bulleri wastu, kes suure wäega Ladysmithi peastma tuleb. Palawad wõitlused on oodata, sest kumbagil pool ei mõtelda järeleandmise ega allasheitmise peale. Sellest wõiwad lahingud tulla, mis meie terve tulewiku üle otsust teewad. Sellepärast on meie kohus omalt poolt kõik teha, mis wõimalik, et meie sõjameestel millestki puudus ei oleks, mis nende raske ülesannete täitmist wõiks takistada.

Mõlemad kitarlapsed oliwad tema sõnu kõige suurema põnewusega kuulanud. Manda tundes, et see filmus, mille sisse ta ennast mäsšinud, ifka loomale läks ning pea ta hinge kinni ahwardas panna. Peasemise tee kadus ifka enam ja enam. Ta nägi selgesti, kui

raske ülesanne tal ees seisis. Kuidas võis ta seda täita, ilma et ta seal juures oma kaitsealust ära ei annaks! Ta ei võinud filmapilfugi teiste filmist kaduda ja ometi valmistas iga filmapilf talle äratähtsamat piina. Kui kergesti võis tema sõbranna ehk ka see võeras aiamajakesesse astuda, mille uksegi ta veel lahti oli jätnud! Ka üks ainus pilf läbi aine võis kõik avalikuks teha.

Seal tuli tal hästiste mõte pähe, mis pease-mist töötas.

— Ma palun teid minu wanaema juurde tulla, ütles ta võera vastu. Tema võib ütelda, mis teie omaks peab saama. Ja Nora, tule sina ka ühes!

Kolmetesi läksivad nad elumaja poole. Väike pealt pööris ta wabandades tagasi ning lastis mõlemad kuulilised üksi sisse astuda.

Niamajas leidis ta oma haige kõige suuremas ärituses. Waenuliseks wahtis ta sisseastuja tütarlapse otja, kes esimesel filmapilgul sõnagi suust ei saanud.

— Kui teie mind wälja tulete andma, ütles ta kareda healega, siis ei pruugi teie ise selle juures nõnda äritatud olla. Mis teie selle juures siis võite teha, et mina inglane olen. Teie olete mind hästi põdetanud, Sumala pärast, nii hästi, et ma juba hõõskuma hakkasin, nagu oleks ühel huuri tüdrukul päris inimese jüda rinnus. Aga see kõik pole muud kui metslik isä hirmsa kättemaksmise peale, mis taga kihutab oma ohwrit surma suust wälja kiskuda, teda elusse tagasi kutsuda, et teda siis pikkamisi surmuks piinata. Niisuguste weretööde järele jäänute teie — terve Inglismaa tunneb teie jõledusi, ja ta kättemaksmise mõel on walmis kohut mõistma.

Manda oli pealt kuulunud, ilma et ta tema sõnades aru oleks saanud. Ta ehmatas kaswis ikka suuremaks, sest ta ei võinud enam kahewahela jääda, et see jampsimine oli. Sel wiisil võis ta ju iseenele äraandjaks saada, ning kõik tema waew ja hool oli asjata.

— Urge ajage niisugust segast juttu! ütles ta waigistades. Teile ei pea midagi sündima, kui teie ainult ise mõistlik olete. Meile on ilma ootamata kuulalisi tulnud, kes wähest ka siia majasse võiwad tulla ja teid

siit leida. Sellepärast ei ole teie siin enam julge, waib peate uut warjupaika otsima. Kui teid siit leitakse, siis ei wõi ma millegi eest hea olla, ning teid wiiakse wististe sõjawangina Pretoriaasse. Seda reisi ei juuda teie aga oma praeguses olekus ära teha. Peitke ennast sellepärast ruttu siia keldrisse. Luugil on allpool rüü, see liikafe ette, ja keegi ei saa teid kätte. Aga nüüd ruttu, ruttu!

Nende sõnadega oli ta keldri luugi üles tõstnud, mõned woodiriided alla wisanud ning tahtis praegu haiget sängist wälja aitama hakata, kui juba rääkimiseheal ta kõrwu ulatas.

— Minu Sumal, nad tulewad juba, hüüdis ta ehmatades. Ruttu, ehk muudu on kõik mööda!

Kui Nora wõeraga sinna jõudis, oli majatütar sängipeju korraldamise juures ametis. Ta paled lõkenud ning otja ees seiswad suured higitiiglad.

— So, so, auuwäärt neiu, teie otsite juba haawasidemeid wälja, see on hea, naljatas wõeras.

— Jah, aga nüüd olen ma kohe walmis, wastas ta ning ruttas tulejatele wastu, et neil asja ei oleks siisse astuda.

— Kui ilusal kohal teie kodu seisab, rääkis wõeras enese iimber waadates. Peaaegu peaks arwama, et siit hmi lahinguwäljani wõib näha, nõnda kõrge seisukoht ja nõnda lage filmapiir on lõunapool. Imelik, et just siin ühel Inglise wangil meelde on tulnud ära karata ja see julgustiik tal ka lorda on läinud.

— Mis, siin on üks Inglise sõjawang ära karanud, hüüdis Nora imekspanemisega.

— Ainus neiu, teie ei saa seda mitte nõnda sõnasõnalt mõista. — Nädala päewad tagasi, wõitsiwad meie mehed ühe jao Inglise wäge ära ning saatsiwad wangid, kelle seas ka ülejäänud ohwitserid oliwad, Pretoriaasse. Paari päewase marsimise järele on mõned wangid ära jooksnud. See sündis suurel maanteel, mis Pretoriaasse wiib ja siit mitte kangel ei ole. Ma ar-

wan, et seda rongi siit oleks pidanud nägema. Mõned nendest saadi küll weel kätte, aga nende eestvedaja, just see kõige suurem wõrukael, on kaduma jäänud. Põgenemise peal on ta weel hea haawa paremasse õlasse saanud ning sellegi pärast weel oma teed läinud.

— Oh, siis on ta waene wiletsal wiisil otsa leidnud, ütles Nora osawõtmisega. Miks pidi ta ometi põgenema — wangidel on ju meie juures wäga hea olla.

— Do, inglased usuvad ju, et nad inimeste sõjjate keskele on tulnud ning et buurid nende südamed elawalt kehast wälja sööwad. Ja see Wood oli weel iseäranis kardetaw pois, aga sellejuures ta esimene argpüks. —

— Wood! leitnant Runo Wood! ütlesite teie? hüüdis Nora häkilise ehmatusega.

Wõeras waatas imekspannes wärisewa neuu ilusa näo peale.

— Kas ta nimi Runo on, seda ma ei tea, ütles ta naeratades. Teie tunnete üht Runo Wood'i? Wabest saan ma seda weel teada, mis ta eesnimi on; siis tahan teile teatada. —

Arilik asjatalitus oli pea walmis ning weel enne päiteise õhtulejõudmist liikus härjawantrite ja hobueeslite rong kokkuostetud sõjamoona üle nõmme lõuna poole.

Ka Nora oli läinud. Ta ei olnud oma sõbrannat ühesminemise plaaniga enam waewanudki ega tema põhjuste järele küsinud, miks see ühes tulla ei tahtnud, sest tema mõtted oliwad korraga hoopis teiste asjade peale juhitud. —

Esimene asi, mis Manda oma külaliste äramineku järele tegi, oli see, et ta oma haige keldrist wälja tõi ja fangi pehme aseme peale paigutas.

— Sumalale tänu, esimene hädaoht on õnnelikult mööda läinud, ütles ta südamelikult. Kui hirmus on niisugust saladust pidada ja alatises kartuses elada! Paranege õige ruttu, et sellele hirmule lord ots tuleks!

Haige waatas uuriwal pilgul ta otsa. Ikka weel ei saanud ta oma põetajast aru. Ta oli selgesti Wood'i nime kuulnud ja teadis kindlaste, et jutt temast oli.

Mis tähendas aga tema ärapeltmine ja need tänu sõnad õnnelikult möödaläinud hädaohust, mis tema põetaja kõnelenud? Keegi teine ei võinud ju tema nime teada, kui üksi Manda, kes seda tema jampsfõnedest ehk ta kirjades, mida ta taskus kandnud, kätte võis olla saanud. Tema äraandja ei olnud keegi muu, kui see tütarlaps, kes enesele nõnda tuuwaga näo mõistis teha. Mis oli tema heategu väärt; mis maksis kõik ta waew ja mure, kui ta selle kõige juures muud ei tunnud, kui walet ja pettust!

— Mis teie seal oma sõderastele ühest leitnant Wood'ist jahwatasite? küsis ta oma wiha waewaga tagasihoides.

— Mina leitnant Wood'ist jahwatanud? kordas neiu imekspannes. Kui see nime nõnda lähedalt teisse puutub, siis oleksite paremine pidanud kuulutama. Wahest oleksite siis ka aru saanud, kes sellest kõneles. Mina pole siia maani aimanudki, et üht Wood'i nimega inimest üleilbse olemas on, ega tunne ka niiid kõigewähematti tungi, sellest Wood'ist iganes midagi kuulda saada. Ja kui teie wahest ije see Wood peaksite olema, on mulle ka ükskõik.

Niisuguseid sõnu ega sel toonil kõnelemist ei olnud haige oma põetajalt weel mitte kuulnud. Siia maale oli ta ifka lahte ja alati abipakkuja põetaja, niiid võis ta ka kare olla. —

Mõne päewa järele alustas haige jälle juttu, aga lahkemalt, sõbralikumalt, kui ialgi enne.

— Ma palun teid nii hea olla ja mulle kord ometi ära seletada, mis lugu minuga siis õieti on. Mul on siin palju asju hoopis arusaamata. Teie kannate minu eest nii suurt hoolt, nagu oleksin ma kodus omaaste keskel ja ometi tean ma, et ma oma waenlaste keskel wiibin ja nende wang olen. Kuidas pean ma seda enesele ära seletama?

— Teie ei saa oma olekust aru, sest et teie oma kõrwad minu sõnade eest luffu panete ja sellest mitte aru saada ei taha, mis minul teile on ütelda. Ma olen teile sarnaste küsimuste peale juba wastanud, et teie siin mitte wangis ei ole. Muud wastust mul selle kü-

simise peale ei ole, ja kui teie sellest aru ei saa, siis ei või ma teid aidata. Ühtlasi unustate teie ka ikka jälle, et buurid mitte haawatute ja haigete, wigaste ja võime-
tute vastu sõda ei pea. Sõjawangina oleksite teie nii-
sama hoolast ehk veel paremat ravigemist leidnud, siiski
ei lastnud mu kaastundmus teid välja anda, sest esiteks
olite teie suurema reisi tarwis veel liiga jõetu ja
teiseks kartsin ma, et teie wahest mõni põgeneja võiksite
olla, kes oma teo eest vastutusele võetaks. Et teie lord
minu isamajas olete, kus veel ühegile õnnetule abi ega
koduta rändajale peavarju pole keelatud, siis ei võinud
ta müüb üht abitarvitajat enese katuse alt välja heita,
kuid sellest abist, mis praegusel asja seijuforral patt isa-
maa vastu on, ei tohtinud ükski hing teada. Sellepä-
rast olen ma seba saladust raskete ohwritega üffi enese
teada hoidnud. Muudugi käib see diguse ja sõjaseaduse
vastu, aga ma ei võinud ometi teisiti teha. Teiate
teie, et ma mitte õieti ei ole teinud, noh, siis on see
teie käes parandada, mis ülekohtuks peate. See on
kõik, mis teile veel ütelda on.

— Kas see tõesti kõik tõde on ?

— Teist tõde ma ei tunne, vastas tiitarlaps na-
tufe äritatult. Teie võite uskuda, mis teie tahate, mi-
nul ei ole ialgi mõttesse tulnud, teile teisi mõtteid anda.

— Palun andeks, auustatud neiu, palus haige pehme
healega. Ma olen teile ülekohtu teinud, nagu kõik mu
suguwennad terwele Buuri maale ja rahwale, aga ma
usun, teie olete mind parandanud, mitte üffi leha, waid
ka waimu poolest. Teie auus meel on mind ühe Buuri
naise waimu kõrgust tundma ja auustama õpetanud ja
minu tõntsuse wõitnud. Andke oma käsi selle peale, et
teie mulle andeks olete annud ja et meie headeks sõpra-
deks tahame jääda.

Sa soojalt pigistas ta lepituseks wäljasirutatud käe
oma kahwatanud huulte peale.

Sellega oli temas muudatus sündinud, mis
imesid wõis korda saata.

VII.

Waljult tuksuma jüdamega oli Nora oma teed läinud. Ta rind ahwardas lõheda, nii kangesti mäsias seal sees. Wärske õhtune tuuledõhkl mängis ta juuksjetega, mis hõõgawa otjaesije peale langesiwad, kuid ta sijemist palawust ei jõudnud see jahutada. Sõnum Wood'ist oli teda esimesel filmapilgul nagu wälk selgest taewast kohutanud, nii hirmsaste mõjus see. Mis ta sõbranna talle selle peale tasafesti kõrwa siise ütelnud, seda oli ta waevalt weel kuulnud. Mis wõis see ka muud olla, kui sõbralik troostijõna, sest Manda pidi ta kohkumist muidugi märganud olema. Warsti oli ta aga kõik jälle unustanud, sest niüid oli tal hoopis teiste asjadega tegemist ning sarnased mõtted ei leidnud ta peas mahti.

Megamööda oli aga ka esimese ehmatuse mõju taganenud ning selgele mõistusele maad annud.

— Mitspärašt on see nimi Wood mind nõnda rängaste ehmatanud? küsis ta iseeneselt. Ja, nõnda oli tema nimi küll ja Inglise ohwitser oli ta ka, aga sellepärašt ei pruugi ta ifka weel see põgeneja olla. Wood'i nimelisi wõib mitmeid olla, pealegi ei teadnud rääkija ka tema eesnimegi. Seda pean ma aga teada saama. — Ja kui ta ometi seesama Wood oleks! Oh, hirmus on selle peale mõtelda ja fiiski ei wõi ma neid mõtteid enesest eemale tõrjuda. See mees, kelle päralt kõik mu mõtlemine, mu terve elu oli, peaks ennast ühe häbiwäärt kuritöösfarnase ülekohtu orjaks alandanud olema! Aga kas tema tegu ei wõi siis mitte wabandada, sest ega tema käes ei seisja sõja ehk rahu üle otsust teha. Kuit sõjamees pidi ta ette astuma, kui ta sõjamehe kohus seda nõudis. Siiski ei käi ükski auus inimene oma parema teadmise ja jüdametunnistuse wastu. Ja kes seda teeb, ehk on ta ifka wilets mehike, olgu ta muidu, mis ta iganes tahab, ega poole naise armastuse wääriline. — Tema näis aga nii mehine, nii auus ja nõnda armastusewääriline olema, et teda ilma tahtmata pidi usaldama. Ei, ei, tema ei wõinud see mitte olla, tema, see auus mees! Tema filmist wõis juba lugeda, misfugune piirita, iseen-

nast ärasalgaw armastus teda minuga ühendas. Ta teadis, kes mina olen ja et tee, mis üle minu wendade surrukade wiib, meid ei ühenda. Ta pidi teadma, et Buuri tüdruk seda meest oma kõige sügawamas südamepõhjas põlgab, kelle käed oma priiuse eest wõitlejate werest tilguwad. Kui ma mees oleffin, ei wiitaks ma filmapilkugi, meie õige ja püha asja eest wälja astuda ning wõidelda kuni wõiduni ehk surmani — — Kui ma mees oleffin! Mikspärast mees — kas tütarlaps siis oma natuke mõistust, oma elu ei wõi isamaa teenistusesse panna.

Ta aegapidi walmis tema sees üks plaan, mis teda endisest mõttest, haigepõdetajaks heita, ära wiis, kui kaunis ja õnnistuserikas haigerawitsemine iseenesest ka oli, siiski tundis ta, et sellel tööpõllul tema jaoks liiga kitsad piirid oliwad. Ta tundis enese sees enam tööjõudu, enam wastupidamist ja tugebust, kui haigete rawitsemiseks tarwis läks, ja seda enamat jõudu ei tahtnud ta tarwitamata jätta, waid seda pidi ta isamaa teenistusesse pakkuma. Transwali naisterahwaste elaw osawõtmine oma haawatud meeste, wendade, isade ja teiste omaste rawitsemisest andis talle selle kindluse, et haigetalitajate arw ilma temata niisama hästi kui midagi ei kaotanud.

Nõnda wõis ta rahuga wälja jääda.

Soojamaa õhtute lühike ehawalguus laotas oma tilwad üle maa ja metsa, üle linna ja küla, et pea kustuda ja walitsust kottpimeeda, tähteta öö kätte jätta. Soldatid Inglise laagris Ladvysmithi ees otsisiwad enestele puud õõsise laagri tule jaoks, aga see kõit sündis niisuguse waitfusega, nagu oleksiwad terwed rügemendid tummaks jäänud. Kustil pool, ei kangel ega ligidal, polnud üht ainust röömuist healekest kuulda, ega murdu lustiliseft laagri elust kõige vähematti märku.

Waesed Inglise aukaitsejad oma punase mundri närudes, mille wärw niisid mullaga täitsa ühte karwa

oli, ei olnud kaua enam enamasti pesta ega puhastada saanud. Päewad ja ööd läbi alatises kartuses waenlase pärast oli liihitse aja eest weel julgete ja üleemeeliste salkadesse nõnda halwast mõjunud, et üleüldine nõrgusolek ja argtus maad hakkas wõtma. Wõitluse peale ei mõtelnud keegi enam, sest buuride kuulid oliwad walusalt kiisalt õpetanud, mis neil siin oodata oli. Niiid polnud mahti unenägude wallas wiibida ja wõitlusest unistada, kui nälg kallale kippus ja waenlased elu järele waritsetiwad. Niiid walitjes terwe wäe sees weel üks ainus mõte — enese peastmine, põgenemine. Kõik teised plaanid kadusiwad selle ühe taha. Nii palju waimuannet on igal, ka inglasel, et ta oma nahka hoides jalgadele walu annab, kui muud nõuu enam üle ei jää. Mis maksab siis kiidetud sõjamehe surm, kui selle juures mitte oma elu peasta ei wõi! Mu ja kuuljus on ju wäga ilusad asjad, mida keegi ei põlga, kuid suurte ohwrit ei tohi nad nõuda. Inglise wõtab kõik hoollega omaks, kuid ohwritoomine pole tema asi.

Uga seekord oliwad buurid otse ilma südameta. Mitte põgenemise rõõmugi ei lastnud nad oma waenlastele osaks saada. Kas see ei ole päris jõledus! Tee, mis sa tahad, kuidagi moodi ei pease. Kõik katsed langewad wette, ükski kunstitükk ega kawalus ei aita, kõige wapramad rügemendid liikiakse weriste peadega tagasi — kas seal ei pea meelt ära heitma ja mõistust kaotama!

Niisuguste kasuta kaitsete ja walusate õpetuste juures oliwad sissepiiratute wäesalgad ifka rohkem ja rohkem kokku julanud. Ka haigused ja asjata wäsitused aitasiwad omalt poolt sõjawäe kombelift kui ka kehaliift jõudu nõrgestada. Pealegi hakkas niiid ka süda kõnelema ning süüdi tõstma. Inglise „õige asi“ ei olnud ammuugi enam nii wäga õige, nagu teda nimetati. See oli paljudele ammuugi juba selgeks saanud. Tõsibus läks seba kibedamaks, mida enam teda ära tundma hakati ja juba kuulutas üks hirmus tont oma tulekut, mille ees kõige paremate wäejuhatajate sõna ilma healeta on — see on sõnakuulmise kadumine.

Kuna näljased inglased laagri tuel oma kehwa õhtulosti wõtsiwad ja põgenemise plaanide kallal pead murdsiwad, ruttas üks naisterahwas ühe kaffri saatusel juure korwi koormaga kõige otsemat teed laagri poole. Niipalju kui poolpimedas wõis näha, oli ta lähemast Inglise asutusest, wähemalt kandis ta siin nurgas pruugitawat naise ülikonda. Tema wanaduse üle oli raskem otjust teha, sest ta ettepoole liirrus teha olefu ja selgete näotortjude järele oleks teda pidanud 50—60 aastajeks pidama, kuna ta käik aga weel kerge ja kärmas oli ning filmad nooruse tulest järeliwad. Niisuguseid inimesi on ju olemas, kelle juures noorus ja wanabus, nooruse wärskus ja wanaduse nõrkus endid imewiisil ühendawad, iseäranis neis maades, millede elanikud igast ilma-kaarest kofku on woolanud. Muudu oleks ta wahest tahtlust wõinud äratada, kas see kõik eht on, mis nii wähe kofku sünnib.

Temale enesele ei näitnud see mitte teadmata olema. Kes teda terawamalt filmas, jessel ei wõinud nägemata jääda, mäherduse palawikusarnase ärewusega ta filmad ühest kohast teise waatafiwad ning et ta kõige selle juures wärisemist tagasi ei jõudnud hoida.

Ta näis kedagi otfima. Oli ta leidnud?

— Mis see siis on? küsis üks kõrgem ohwitser mustas pealiku mundris oma pikkafilma tarwitades.

Tema alamad waatafiwad tähendatud paiga poole.

— Üks naine söögikraamiga laagris, see on haruldane juhtumine, hüüdis ta rõõmuga. Kas buurid ära on läinud, wõi kuidas see tuleb?

— Seda ei ole meie mitte kuulnud, et buurid ümberpiiramiselt ära olekfiwad läinud, wastas üks ümberseisjatest ohwitseridest, aga see wana naine on ka enne juba siin olnud.

— Noh, siis peame waltwad olema. Küllap näeme, mis see siit otfib. Lastagu teda wabalt liikuda, et ta ennast terawama tähelepanemise eest ära ei peidaks. Kuid selle eest peab hoolt kandma, et mina teda näha ja temaga kõnelda saan. Leutenant Blumer, see on teie mure!

— Obersti herra tahtmine peab sündima.

Sellega oli see votamata juhtumine lõpetatud.

Noor leitenant Plumer ilmus warsti selle peale solbatite keskele, kes ringis toidumüüja naise ümber seisiswad ning üksteise õhinal otsisiwad, mis keegi kätte sai. Sga üks tahtis kord ka mõnda paremat suutäit maitseada, kui kehw laagri kost pattus. Pealegi oliwad päewased portsjonid ikka wäiksemaks jäänud, et wiimaks hoopis ära lõppeda, kui mitte peasemist ei tule. Mis siis pibi tulema, selle peale ei julgenud keegi mõelda.

Mis siin müüa pakuti, oli wärskke puuwili, walmis keedetud ja küpsetatud söögid, leiva kõrwane, tubakas, wiin jne. kõik asjad, mis näljastel soldatitel juu wett jooksmata pani. Ehk küll ühelgi ülearu raha ei olnud ja hinnad ka mitte madalad, siiski ei olnud kellegil aega kauplemata hakata, waid iga mees tänas weel õnne, kui ta oma raha eest üleüldse midagi wõis saada.

— Kuule, wanake, hüüdis noor leitenant enesele solbatite ridade läbi teed tehes, kas sinul ka midagi on, mis ohwitseri herradele kõlbab?

Müüja lõi oma suured filmad üles ja uuris tulejat terawalt. Waewaga jõudis see ennast rahule sundida, kuna ta filmad kõik need kallid suutäied, mis ta ees seisiwad, ära oleksiwad neelanud.

— Waadake ise, kas sellest midagi teile kõlbab, wastas naine rahuga. Mina ei wõi ju teada, mis nii suurte herradele suupäraselt on.

— Lase näha! hm, jah — noh, eks meie näeme. Pane oma kaup kofku ja tule minuga ühes. Üleüldse pead ja edaspidi ikka enne ohwitseride juurde tulema. Soldatid wõiwad seda saada, mis üle jääb. Seda tuleb sul meelles pidada. Ja nüüd tule!

Soldatid andsiwad wäga tujase meelega teed. Mis nad õigusega eneste omaks pidasiwad, ka see wõeti neilt ära. Ikka herra ohwitser ja muud midagi, ja kui nad endid enam ei liigutaks, mis oleks siis see herra ohwitser muud kui üks pea ja üks elu? Ja käsuanmine ja au, see oli ohwitseri, wõitlemine ja nälgimine selle juures solbati asi. Ja kus nälginud soldat enesele ka kord ühe

suutäie oli wõitnud, oma waewaga teenitud kopikate eest meesele ostnud, seal tuli ta ülem ja wõttis seda enesele.

— Pagan wõtku nad kõik ühe wooriga, kuuldi hulga seas nurisetama, kui toidumüüja oma kauba koftu oli pannud ja nüüd noore ohwitseri järele sammus.

— Ma tulen teine kord jälle, ütles ta nuriseja hulga poole.

Uraminejate seas liikusiwad mitmesugused tundmused. Noor ohwitser oli ühte selle peale, et ta oma ülematele meelehead wõis teha, nagu seda praegustel tingimistel suuremal wiisil wõimalik ei olnud ning ta rehkendas järele, mis tema ülemad talle selle eest küll tasuks wõiksid pakkuda. Weel suurema fiirusega töötas selle aju, kes temaga ühes läks. Üks mõte tuli, teine läks, aga ükski ei olnud niijugune, mis talle rahu oletas suutnud anda. Tal oli sarnane tundmus, nagu peaks ta häkiste oma priiuse kaotama, nagu sirutaks üks nägemata wõim oma wangistawad käed tema wabaduse, tema elu järele wälja ja nagu oletiwad kõik ta sammud mõdetub, ta sõnab kaalutub, ta liigutused loetub.

— Säage fiia! ütles ohwitser wiimaks ning kadus ühe telgi fisse.

Toidumüüja tundis enesest häkiste külmawärinat läbi käima ning ta laskis oma kartlikud pilgud ühest telgist teise käia, mis suurel arwul tema ümber seisiwad. Wäitfel wirwendawal lambitule walgusel näis see kõik nii koletu, nõnda tonbilit, nagu peaks fiin nende madalate telgikatuuste all midagi walguft kartwat, kohutawat asja sündima.

Seal langes talle üks hele walguftkir näo peale. Ta pööris oma silmad kõrwale, sest see pimestas teda.

— Ahah, see on fiis see wanamoor! kuulis ta üht sügawat mehehealt hüüdma. Ehk ta küll näha ei wõinud, fiiski tundis ta, et mitmed filmad selle juures uuribes tema peal puhkasiwad:

— Kes sa oled? küsis endine jäme passifeal.

— Toidufraami müüja maalt. —

— Sinu nimi?

— Dora Bluchi. —

— Amet?

— Talu perenaine kõrgelt maalt.

— Inglise piirist?

— Jah.

— Talu nimi?

Ta nimetas üht nime.

— Kas ja võid kaardi peal näidata, kus see talu seisab?

Ta kehitas õlasid. — Ei!

— Kas buurid ei takistanud sinu siiatulekut?

— Oma terwel teel pole ma ühtegi näinud, kes mind takistama oleks tulnud.

— Kui piff tee on sinu taluni?

— Ma olen hommikust jaadit teel.

— Mifs käib ja nii piffa teed?

— Ma olen waene naisterahwas.

— Kas buurid ei maksja, mis nad tarwitavad?

— Maksjavad kõit — aga mitte palju.

— Ahah, siin saad ja rohkem, ja sellepärast jooksevad hea meelega terve palawa päewa otsa, et minu laagrist rahakoormaga tagasi minna.

Oberst Watson naeris.

— Aga ma pean sind manitsema, buuribega ettevaatlik olla, sest kui need seda kuulda saavad, et sa siia toidukraami mead, tõmbavad nad su esimese puu otsa.

— Olge mureta, herra oberst, hiiuidis ta kergemalt hingates. Meil kauplajatel ei ole kartust, kui äri aga kasu toob. Raha on igal pool esimene asi ja sellepärast maksjab weidi jooksta ja kõveraid teesid käia. Taga ajama ei tule kuldvasikas kedagi!

Oberst Watson uuris teda lahke pilguga. Ahah, mõttes ta iseeneses, see nõid lasjab ennast kergelt pihvida, muud kui weidi kõlsemist peab ta kuulma. Noh, küllap näeme, mis tarvis teda pruukida võib. Aga ikka ettevaatlikult!

Ta lastis kõit ta kauba ära võtta, ning siis hindu küsida. See ei olnud mitte väike.

— Pagan võtku, ümises ta, see on liig, üleliig kõrge hind, ja kui mul midagi muud waja ei oleks, peaks

ta niisuguse häbematusse eest oma palga saama. Niisugune rahaahnus.

Ja siis tegi ta lahke näo, maksis küsitud hinna välja ja veel paar suldtiiki peale kauba.

Sellega oli asi lõpetatud.

— See nõid on warsti jälle laagris, selle peale wõin ma kihla wehuda, ütles oberst natuse kiideldes, kui ta jälle oma ametiwendade seas telgis istus. Nii tergesti ei teenita mitte igakord. Aga selle eest peab ta ka tantsuma ja weibide filmi kõrwu tarwitama.

— Kui ta seda wahest juba ei tee, tähendas üks tema selfimeestest pahatahtliselt.

— Mis teie sellega tahate ütelda? küsis oberst Watson. Kas teil midagi on teada anda?

Obersti heal kõlas kalgilt.

— Ei, obersti herra, ma ei tea midagi ega pole mul ta midagi teada anda, aga ma ei näe ka ära, mis seda wana inimest nii karbetawat ja waewalist reisi ette sunnib wõtma, kui ka selle eest muud midagi ei saaks, kui weidi raha, mis ta kauplemine sisse toob? Ma mõtlen, seda natusest maksawad buurid talle juba kodus.

— Kas teie teate, mis „natuse“ tema oma kauba eest on saanud? küsis oberst waljul toonil.

— Ei, aga seda wõib mõelda. — —

— Ja, mõelda wõib, aga mitte ütelda, kui ise midagi ei tea. Mina pean seda paremine teadma, sest et mina ise talle ka kauba välja olen maksnud. Kas olete nüüd rahul?

Tema healest ja waateist paistis awalik waenlus. Ta ei armastanud mitte, et temale ilma hädata wastu räägiti ning wõis wihaseks saada, kui tema tegude juures midagi laita leifi. Muudu heitis ta mõnikord oma ohwitseride keskel ka nalja ja oli üleüldse kaunis labus mees, aga keegi nendest, kes tema käsu all seisiwad, ei pidanud ialgi julgema nendest piiridest üle astuda, mis wali wäeteenistuse kord ette kirjutas. Kui tema noorem selfimees teda mitte ei oleks äritanud, siis oleks ta tema sõnu wististe tähele pannud, aga täna juhtis üks wastik waim tema tegewust ning kõik, mis peale tema tähele-

panemist taheti juhtida, mõjus vastu oja. — Tühi lori! ümises ta iseeneses. Niisugune naisetiit peaks julgema teisi teenida! Mina tarwitan teda, ja keegi ei pea tema käiku laagrisse ega siit wälja taistama. Tema peab wabalt sisse ja wälja käia wõima, seda tahan mina.

Muidugi polnud kellegil teisel selle kohta enam midagi ütelda. Sellest siis ka tuli, et see naine ifka ja jälle ilmus ja terwes laagris tuttawaks ja oodatud külaliseks sai. Warsti kuulis ta ka, mis tema pärast ohwitseride wahel ees olnud, kes tema kõrge kaitstja oli ja et tal midagi karta polnud. Tema omalt poolt ei unustanud oma kaitstjat ka mitte, waid rõõmustas teda tihti kokatunsti kõige paremate annetega.

Sga üle päewa ilmus ta õhtul kohmakul, jäi hilja õõni laagrisse ning kadus siis ööpimeduses. Päewal ei olnud teda ilmaški näha ega ka wahtidest polnud keegi teda tulemast ega minemast näinud. Soldatite kessel oli ta aga alati jutukas ning mõistis neilt mitmesuguseid saladusi wälja meelitada. Ei olnud weel kaua aega mööda läinud, kui Inglise laagris enam midagi ei sündinud, mis ta mitte jõhwi pealt ei oleks teadnud.

Ühel õhtul, kui ta oma kaubaga obersti telgi juurde jõudis, oliwad seal kõik ohwitserid koos. Keegi ei pannud teda tähele, sest täna näis palju tähtsamaid asju ees olema, kui wäikeste maiuseasjade juures lõbutsema.

— Minu herrad, meie peame waenlase vastu wälja astuda julgema, rääkis oberst Watson pühalikult healega. Praegu tulen ma esellentsi ülem-kindrali White juurest ja toon üksikute wäejagude kommandantidele käskusi. Meie peame Ladvysmithist wälja tungima, et enbid Bulleri ja Warreni wäejagudega lõunapool lihendada. See on aga raske ülesanne, nagu nii mitmel korral näinud oleme. Ta wõib meile ainult korda minna, kui oma ülema juhataja käskusi jõhwi pealt täidame. Lähemad eeskirjad üksikute wäejagude juhatajatele lähewad lühikese aja sees koju kätte, siis tahan ma üksi üleüldise plaaniga wähe lähemalt tutvustada.

Meie ainus peajemine on lõunapool, aga seal seisab wististe ka waenlaste pea-jõud. Kui kõik marssimisüks walmis on, tuleb paremale ja pahemale, see on hommiku ja õhtu poole waenlase kallale tungida, et teda eeskitada. Meie tõsist nõuu ei tohi ta märgata, sest siis ei võiks meie teda enam korda saata. Kõik muud saab igalüks üffitsult kuulda. Siin ainult weel mõned tehnikalised küsimused.

Meie oma agentide poolt saame neid rõõnuustawaid sõnumeid, et neil korda on läinud juba tuhandeid kassrid palgata, kes 5 guldna päewapalga eest walmis on buuride kodu riisuma ja põletama minema. Sõjariistu selle tarwis on meil terwes Natalis tagawaraks küllalt. Muuste eneste jekka sõdima wõtta, see ei lähe, aga kui nad suurtes parwebes Transwaali lähewad, elajate karjad ära riisuwad, majad maha põletawad ja naised ja lapsed ära surmawad, siis peawad nende mehed ja omaksed neid ometi kaitsma minema. Seega nõrgestawad nad oma sõjajõudu meie wastu, sest et neil mujal wäge ei ole, kes kodu kaitsmise oma peale wõiks wõtta. Nõnda wõime loota, et meil korda läheb oma wäge tugewamaks ja waenlase oma nõrgemaks teha, ning sel wiisil ära wõita. Aga buurid ise ei tohi sellest poolt-sõnakestki teada, sest siis wõiksid nad weel wahete tulla ja kõik meie plaanid nurja ajada. On kõik walmis, siis saab kassrite wägi meie ohwitseride juhatusel buuride peale tungima ning meie wõime seda suurema tagajärjega üles astuda. Ma usun kindlasti, et see korda läheb, sest selle juhatus seisab osawates kätes.

Oberst Watson oli oma kõne üle nõnda waimustatud, et ta ei märganud, mis suguseid pilkawaid tähendusli tema wiimjed sõnad kuuljate huultele meelitasiwad.

— Osawates äraandja kätes, ümisseti siin.

Siis läks kõneleja selle küsimuse peale, kuidas uusi palgatud salkasi ametisse tuleks panna ja juhtida. Juhatajad ohwitserid pidada punase risti warju all kui haiged ümberpiirajate ridadest läbi wiidama, sest jumalakartlikud buurid ei saada oma lapselises usalduses midagi paha aimama. Ja kui nad heaga ei lase, siis wõida

dumbum-kuulid ja libdit-pommid omalt poolt ifka veel aegaste küllalt appi tulla ning buuridele paremaid elukombeid õpetada.

— See ei ole aga mitte auus, kõneles üks kõlav mehe heal. Haagi rahu-konverents on niihästi dumbumkuulid kui ka libdit-pommid kui toored surmamise abinõuud ära heitnud, ja meie ei peaks mitte efimesed olema, kes niisuguse põlatud abinõuuga oma inimliku seisukoha unustavad ja rahwaste wande oma peale koormawad. —

See oli wält selgest taewast. Silmapilguks jäi kõik wait, siis aga peasis pahanduse torm lahti. Rõõndamine ja karjumine oli see, waewalt wõis veel kõne healt sealt wälja kuulda,

— Inimliku headuse kumardaja, — jampsija — waenlaste sõber — äraandmine — teotaw kohuse unustamine. —

Kõik kõlas läbisegamine.

Aga veel wägewamalt oli see selge wastukõneleja heal wäljasolewa naiisterahwa peale mõjunud. Tema oli nagu walgust rabatud. Wiimane kui weretilk oli ta näost kadunud ja waewane lambiwalgus muutis selle oma tugewate kortsudega ja päranikestud filmadega otse tondiliseks.

— Sumal taewas, see on tema heal — wärises ta kahwatanud huulte ümber. —

Kui oberst Watson wiimaks tema järele küsis, ei olnud teda enam seal, kõik hiiudmised ja otsimised ei toonud teda enam nähtawale.

Läbi õõ ja udu oli ta läinud, keegi ei teadnud, kuhu.

Oberst Watson oli wäga pahane ja ei pidanud seda, mis tal keele peal pakitses, tagasihoidmise waewa wääriliseks.

— Missugune narr on see Wood, pomises ta poolwaljult. Narrus ja rumalus, muud midagi. Meie peame siin waenlasti hakkama hoidma, kuna ise nende keskel seisame. Tahab tema siis, et meie endid nalga lasteme suretada? Kas on siin inimesel veel natukegi mõistust! — — Ja kuhu on see naine jäänud? Ma olen tema keelt uskunud ja talle suuri asju usaldanud, ja kui ta wiimaks ometi äraandja on! Äraneetud rebased!

VIII.

Dõfised wihamasaod olivad üle maa käinud ja teed läbi leotanud, madalikud wee alla pannud ja mäeoja-tesed jõgebeks paisutanud. Kattunud pilwepantade wahelt waatas täistuu alla ning walas oma rahulist hõbepais-tust uinuwa ilma peale wälja.

All oru sügawuses kohises ja wahutas üks röö-mus mäeojate ning ei näitnud sellest kõige vähematt wälja tegewat, et ta oma metslise woolamisega ja pahi-naga õõrahu rikkus. Ja tõepoolest ei olnud ligidal ega kaugel ka ühtegi muud healt kuulda, sest isegi kaugelt kos-tew müristamine kadus kuulmata tema mühina seffa ja ainult wahete-wahel ulatas tema mürin kõrwu.

Aga kuula! Kas seal ei olnud weel midagi muud! Nagu tagasi surutud hädahüüd rõhutud rinnast wõi muud sellesarnast.

Järgmisel filmapilgul oli jälle kõit wait. Siis aga kajas ühe õõlinnu wirisew wilistamine läbi õhu ning kadus mitmekordse wastulajaga mägedes ja metsades.

Warsti peale selle läkswad all ojalalbal ühe puh-mastiku otjad laiali ning üks inimesekogu astus wälja luuwalgele. Seda nähtust oleks ennem waimuks kui ini-meseks wõinud pidada, sest niisama ootamata, nagu ta nähtawale tulnud, niisama häkiste oli ta ka jälle kadunud.

— Kas ja ei kuulnud midagi? rääkis üks mehe heal. Minul oli, nagu oleks keegi ennast liigutanud.

— Ma ei ole kõige selle aja sees midagi kuulnud ega näinud, wastas teine heal pahajelt. Mina ei suuda kõigest sellest muinasjutust enam midagi pidada ning an-nan oma südamepõhjas oberstile õiguft, kes ka selleft looft midagi ei pea.

— Et! — taja, taja, waigistas teine sofistawa healega. Kes üle koera on saanud, see saab ka üle koera saba. Meie missionitöö on warsti tehtud ning siis wõime rahuga selle wilja maista. Ma olen julge selle peale, et meie toidumüüja üks iseselti kahepainne on, wõrukael läbi ja läbi, kes rumala ja omakasulise kaubit-

seja katte all hoopis teisi asju toimetab. See mantel peab ta õiget nägu warjama ja teda aitama, ta karde-tawaid plaanisid torba saata. Meie poole-aruga oberst on enmast ilusaste petta lastnud, sest tema on teda oma tööriistaks välja walinud, temale palju asju kõnelnud, mis meid kõiki suure kimbatuse sisse wõiwad wiia, kui waenlased nendest kõige wähematti kuulda saawad, ja ometi ei ole ta obersti, waid oberst selle naise käes.

— Ah, leitenant, teie waatate selle asja peale rängaste wärwitub prilli läbi. Kui ma ka oma obersti tegu heaks ei kiida, sest et seal minu arvates mõistuse mattugi juures ei ole, siis pean ma teiselt poolt üht turunaist niisama kahjutuks ja ilma mingi tähtsusetaks. Ma ei mõista sugugi, kuidas mõistlikud inimesed igal pool tontisid wõiwad näha, kus selleks ometi kõige wähematti põhjust pole olemas.

— Et, tafa, tafa!

Mõlemad waidlejad kuulatastiwad hinge kinnipidades.

Üks filmapill oli tõesti, nagu ragiseks kuwad puu-oksad astuja jala all, aga siis polnud jälle midagi muud kuulda kui weefohinat. Ka kõige terawam kõrw ei kuulnud midagi.

— Ma usun, see oli inimese jalaastumine, kas teie ei kuulnud?

— Ah, need on kahtlemata tondid, mida teie erutatud närwid ilma nõiuvad. Minu kõrwus on kõik wagune. Aga teie ei ole ju mulle weel sugugi jutustanud, mille peale teie oma arwamist põhjendate, et see wilets wanate midagi muud wõiks olla, kui mis ta näitab. Ma pean tunnistama, et ka mina omal ajal sarnast mõtet tundsin, aga see oli paljas tuju, milles oberst Watson oma jämedusega sliidlane oli, muud midagi. Ma oleksin hea meelega wandunud, et see waim üks salakuulaja on, muidugi, et obersti wihaspada, aga ma ei leidnud selleks ka kõige wähemat tõe warjugi. Ma tegin kõik, mis wõimalik, et teda kui kahtlast inimest kaebtuse alla panna, ma jooksin enese tallad palawaks, luurasin teda iga sammuga peal, panin kõik wedrud liikuma — aga see oli kõik ühgi töö ja waimu närimine. Mi-

dagi polnud sealt saada — mitte midagi! ütlen ma. Ta tuli ja läks ja sõi oma wiletsal wiisil teenitud leiba niisugusel lapsikul wiisil, mis ühegi kardetawa asja peale mõeldagi ei lasse.

— Kui ma sedasama wõiksin ütelda, siis oleks meie walwamine muidugi asjata ja naeruwäärt, andis teine wastuseks. Mina olen aga asju näinud, mis hoopis teist walgust annawad.

— No noh, teie teete mind ju weel üsna uudishimuliseks. Rõnelege ometegi, kui paluda tohiks.

— Mõlemad waitisiwad. See, keda jutustada oli palutud, hingas sügawaste, kuulatas terawal kõrwal igale poole ja siis alles, kui ta julge oli, et ümberringi midagi kahtluse-wäärilist liikumas on olnud, algas ta oma jutustamist tasase healega.

— Ka mind on oberst oma jämeda wiisiga selle peale toonud, et selle naisega mitte päris õige lugu ei ole. Esite soomisin ma ainult, et oberst oma tõenduslega rabasse lähets. Siis oli, nagu oleks mulle ülemalt poolt fiske antud, et see naine tõesti meie waenlaste teenistuses wõiks olla. Ma ei tea mitte, kust see tuli, aga ma ei saanud sellest mõttest enam sugugi lahti, ehk ma küll ka kõige hoolsama otsimise juures weel mingisugust kahtluse põhjust ei leidnud. See wabastas mind ja ma hakkasin weel suurema hoolega luurama, otsima ja walwama. Kuu aega ei tulnud midagi päewawalgele ja ma hakkasin juba lootust ja julgust kaotama. Siis sündis aga midagi, mis mind hoopis teise, ja nagu ma usun, õige tee peale wiis.

Ta tõmbas sügawaste hinge ja kuulatas ringi. Siis jutustas ta edasi:

— Mõni päew tagasi oli niisama wainne ilm, nagu praegu, kui ma paari tugewa soldatiga luuramise peale wälja läksin. Need mehed oliwad teda juba mõni aeg filmas pidanud ja tundsiwad sellepärast ka tema teesid väga hästi. Mõnda wõisime tema teerajale ette minna ja ootasime seal nagu täna, kus häkiste midagi sündis, mis meile kõigile kananaha ihu peale ajas. Minu kaaslased tahtsiwad jalgalele walu anda, sest nende arwamise järele

pidi see naine wanapagana enesega ühenseses olema. Baewaga jõudsin ma neid weel tagasi hoida. See lugu oli aga ka tõepoolest nii imelik, et ma juba ialgi ei võiks uskuda, kui ma ise oma filmadega kõike seda ei oleks näinud. Mõtelge enesele, selle wäikse legendiku peale, mis praegu kuuwäljel meie ees seisab, ilmub häliste üks haruldane mehefogu ühe rohu peal jõowa hobuse kõrwale. Meie läksime ettevaatlikult põesaste warjus kuni 20 samm peale lähedale, et paremine näha. Seal hakkas meie ümber häliste kõit nagu elama. Põesad sahisewad, wõjud liikusiwad ja rutulised jalaastumised tuliwad kuuldawale. Legendikul seisaw mees näis meid filmanud olema, sest ta jäi wagusi seisma ja wahtis hirmitades meie otja. Ka meie tutaw toidumüüja tuli nähtawale, aga üksnes ainsaks filmatilguks. Siis oli ta jälle põesastikusse kadunud. Wähemalt üks teine saatja oli tal peale selle weel, sest meie kuulsiime selgesti hobuste kabja plaginat.

See mees, kes lagedal seisis, jäi ikka weel oma koha peale ja hirmitas meie poole. Ma nõudsin talt, kes ta on. Tema ei liigutanud ennast ega wastanud sõnagi. Ma kordasin oma nõudmist selle ahwardusega, et ma lasen, kui ta wastust ei anna. Kui see ka ei mõjunud, sihtisin ma ja lastsin lahti. Püüsiwast kajas sajakordse wastukajaga mägedesse, aga see mees seisis ja hirmitas ikka weel oma endise koha peal. Ma lastin jälle ja ta mu poisid kihutasiwad tuld, siiski ei suutnud see kõige vähematki muudatust korda saata. Esimesel filmatilgul näis ta nagu wähe wankuma, siis aga hirmitas ta jälle nagu ennegi, ilma et ta ennast oleks liigutanud ehk oma filmigi meie poolt ära pööranud.

— Pagana päralt, mõtlesin mina, see peab ikka hernehirmutus olema, ja wihastasin iseenele üle, et ma juba juba mitte esimesel filmatilgul ära ei tunnub. Enne aga, kui ma oma mõtetele sõna sain anda, läks see tondinägu häliste elawaks, kargas tergest oma lähedale tulnud hobuse selga, terwitas käega nagu pilgates meie poole ning kihutas siis minema. Ja jälle kuulsiime meie kõit selgesti, et rohkem kui üks ratsanik oma teed läks.

— Imelik, väga imekitt, hüüdis kuulaja. Kena tondilugu, nagu teba paremine wälja ehitada ei wõi, ehk olgu siis, kui ta wäitese kaelamurdmisega oleks lõp-
 nud. Ma panen väga imeks, et teil weel julgust on ennast teist korda nii kardetawa oleku sisse anda. Mõ-
 telge ainult, kui see kohutaw lugu weel kord ette tuleks. Teist korda ei saaks sel hirwitawal tondil wabest mitte enam nii palju lahtust olema, et ennast sihilauaks tar-
 witada lasta. Hm! Mina ei tahaks mitte juures olla!

— Pilgate aga peale, see lugu näib küll väga uskumata, aga ometegi ei tee see teba weel sündimataks. Ma annaksin palju selle eest, kui ma talle seletust leiak-
 sin. Seda wõib üffi hoolas uurimine ja luuramine anda. Kui ta ise ei tea, et ta jälgil olbaks, siis wõib ta teregelt lõhju langeba. Seda peab meie ühine waltwa-
 mine korda saatma.

— Aga ma ei saa ikka weel aru, miks pärast teie niisugust naeruwäärt tondilugu just selle toidumüüjaga ühendate? Ja mis tüüts näitab siis sarnane mõistatus, et oberst ennast petta on lastnud, ning et see naine ära-
 andja on?

— Et niisugune wiis tundmata inimestega läbi käia, väga lahtlult ärataw on, seda peate isegi tunnis-
 tama. Mispärast peab ta oma teed nii salajas hoidma, kui tal muud midagi hinge taga ei seisaks, kui natuke raha teenida? Wististe on palju paremaid teesid olemas, mis laagrisse toowad, ilma et tal tarwis oleks seda kar-
 detawat kuristikku oma teerajaks walida.

— Teie ei tea ju isegi, kas teisi käidawaid teesid üleilbse olemas on — kuidas wõite siis sellest lahtlult leida?

— Mina ei tunne ise küll mitte, aga ma usun, et mäed meie ümber mitte nii häkilised ega kõrgeb ei ole, et nendest üle ei pease. Pealegi nätab sel naisel ihe lihtsa kaubitseja tarwis liig suur tagawara wägi hobuseid ja inimesi abiks olema. See kummitab minu lahtlult weel rohkem.

— Rõige lihem ja julgem tee on ometegi see, et ta lihtsalt kinni wõetakse ja kõik tema wigurid wälja

päritakse. Eks siis saa näha. Mis tarwis aga niisuguseid kõveraid teesid otsida, mis üksi mitte naeruväärt, vaid ka kardetavad on.

Tema seltsimees tahtis praegu wastust andma hakata, kui jalaastumised kuuldavale tuliwad. Mõlemad mehed kuulatastiwad tükil kõrwul. Nad kuulstiwad selgesti inimese käimist. Märjad puuokjad lästiwad lahtu ning toidumüüjanna, kellest nad praegu rääkinud, sammus üle lagenditu, mida kuupaistus walgustas. Hinge kinnipidabes wahtstiwad waritsejad tema liigutusi. Ta näis kuulama ja ümber waatama. Siis lastis ta oma ülihuue maha langeada ning astus oja kaldale. Üks haruldane heli wirises läbi öö ja siis oli kõik wait. Wahutawates weewoogudes wulises ja sulises natuke aega, siis tuli ta jälle tagasi kuu walguse sisse ning kuuwatas oma nägu. Selle juures langes täiskuu walgus suure heledusega ta näo peale.

Mõlemad luurajad seistiwad nagu finni naelutatud oma koha peal. Nad ei näinud mitte enam oma tutawat wanatest, ei, nende ees seisis üks sirge ja sale nais-terahwas arauitlemata armsa ja ilusa näoga.

See tuli nii ootamata, et waritsejad kõik eneste ümber amustastiwad.

— Imewäärt iludus! hüüdis teine waimustusega.

Ühtlasi kargas ta üles, et jeda imenähtust finni püüda. Tema seltsiline hoidis teda hõlma pidi tagasi, et teda mõtlemata tegude eest hoiatada. Kuid see kõik oli healt sünnitanud ning noore ilusa naise nagu üles kōhutatud hirwe ära hirmutanud.

Kui mehed kahesesi otsistiwad, ei olnud temast enam kuski kihtu ega lahtu kuulda. Djake wulises nagu ennegi, ega kajanud tema iihetoonilise laulu jekka mitte kõige wähematki wõerast healt.

Kas see mitte waim ei olnud? Wõi oliwad mõlemad und näinud?

Kumbgi ei leidnud selle peale õiget wastust.

Ilusast naisterahwast polnud kufagil jälge leida — see pidi filmawirastus olema. Kumbgi polnud oma elu sees veel nii ilusat nägu näinud. See oli liig haruldane lugu. Mis pidi ta küll tähendama?

IX.

Ühes wäikeses telgis, mis hulga teiste keskel Lam-badi mäel seisis, istus üks wanablanc herra hõbewalge täishabemega ja tuliste filmadega ühe laua taga, mis igatsjugu kaartide ja plaanidega täidetud oli. Telgi ees käis üks noor Buuri ohwitser edasi tagasi ning heitis aegajalt filmi läbi poollahtise ukse sisse ruumi sisse. Ta näis kutsjet ootama, kuid telgis istuja jäi liitumata oma koha peale. Ta peas pefitafiwad sügawad mõtted, ta raskete kuldsõrmustega kaetud nimetasõrm näitas kaarti peale ning filmad waatafiwad läbi lahtise akna kaugele mägedesse. Pealtnähes oleks pidanud arwama, et ta unenägudes wiibib, aga fiisti wõis terawama waatamise juures märgata, kuidas näomuskliid liikusiwad, weresooned otsa ees karmesti tufusiwad, et see rahuline pea raskesei tööd tegi. Wäljas kõndiwa nooremehe näost paistis imestus ja kõrge auustus, sest tema teadis, et sel wiisil kõik need suured plaanid sündisiwad, mis buuridele wõitu ja kuulsust, kindlat tulewikku ja wabadust töotafiwad.

Sest see ukse, auuwäart ja ennast usaldaw mees telgi sees oli buuride ülem-kindral Zoubert ise.

— Charles Blumrink! hüüdis häliste ta sügaw ja fiisti mahedaste kõlaw heal.

— Kuulen, kindral, oli nooremehe wastus ja rutulisel, kergel sammul astus ta telki.

— Kas sõnumik veel siia ei ole jõudnud?

— Ei ole, kindrali herra.

— Neg on juba ammugi, et sõnumik oleks wõinud siin olla. Wõdi peaks midagi juhtunud olema?

— Ma ei wõi midagi ütelda. Kuulda pole midagi iseäralist olnud.

— Seba tuleb järele kuulata. Seadige see asi kohe forda!

— Teie käst peab sündima, kindrali herra.

Noormees tahtis minna.

— Veel midagi, noor sõber, rääkis kindral teid tagasi hoides. Ma pean oma seltsimeestega nõuu pidama ja lasen neid sellepärast siia paluda. Toimetage ruttu, meil pole aega wiita.

Noormees läts, et kindrali kästusid võimalikult ruttu wälja kanda.

Baewalt oli ta filmist kadunud, kui üks naisterahwas kindrali telgi ette ilmus ja ettevaatlikult ukse raami külge koputas. Kindral ise tõusis üles ja awas ukse. Tema tõsisel näol lehwis korraga rõõmus naeratus, kui ta ära tundis, kes sisse saada tahtja oli. Suure lahkusega laskis ta tal sisse astuda ja liiskas siis kiirest ukse tema taga riivi.

— See on hea, väga hea, mu laps, et wiimaks ometi olete tulnud, rääkis ta soojusega. Teie olite muidugi ikka väga jõhwi pealt, sellepärast on teie tänane wiibimine mulle muret teinud. Kas teile midagi oli juhtunud, mis õigel ajal keelas siia jõudmast?

— Jah, kindrali herra, oli natuke arglit wastus. Ta keha wärises nagu palawikus, siiski jäi ta heal rahulikus.

Silmapiilk waatas wana herra terawa tähelepanemisega tema otsa, nagu oleks ta midagi wõerast märganud. Siis pööris ta oma filmad ära. Ta kuulis tütarlapse rahulist healt ja waigistas ennast.

— Mis tahtis teid teie raske ülesande täitmisel? küsis ta siis pehme healega.

— Minu wäike saladus oli, ei tea mis läbi, üles leitud ja minu peale tehti jahti. Saagris ei kimbutanud mind mitte, sinna wõisin ma keelmata minna, ja lahtise keelega oliwad nad ka kõid. Kui ma aga arwasin, et täitsa julge wõin olla, siis langesiwad nad ootamata minu peale. Minu warjuriided on nad puruks lastanud ja mind nagu jahilooma taga ajanud. Pärast puhkamine läbi olen ma veel peasenud. Kui mind taga otsiti,

kuulati ja luurati, istusin ma wagusi ühe suure puutiive sees, ilma et keegi mind sealt otšima oleks tulnud. Kui nad endid wäsinuks oliwad otšinud ja koit kumama hakkas, põgenesin terve nahaga weel ära. Kui nad päewawalgeni otšima oleksiwad jäänud, siis oleksiwad nad minu warjupaika pidanud leidma, ja ma poleks wististe mitte enam teie juurde wõinud tulla.

— Minu Zumal, missuguse hädaohu sisse on teie raske kutse teid saatnud! hiiüdis kindral Zoubert kofitudes. Ei, ei, seba ei tohi mitte enam sündida. Selleks on teie elu liiga kallis, et teda mängu peale panna. Zumalale olgu tänu, et teie jälle kord siin olete ja nüüd ei pea teie enam meelega hädaohu sisse sattuma. Ka on teie ülesanne täide saadetud, sest teie julge wäheletulemise läbi oleme meie palju asju teada saanud, millel meie kofta ütlemata suur tähtsus on.

— Ma pean ennast õnnelikuks, kui mu waene isamaa minu wäikesest teenistusest weibikenege kasu on saanud, ütles ta hiiügawail filmil. Ma näen ifegi ära, et mina sel wiisil oma isamaad enam ebasi teenida ei wõi, aga ma trööstin ennast sellega, et mul selle eest ka wäga tähtjad plaanid käes on.

— Nii kaua, kui ühel maal weel nii waimustatud lapsi on, nõnda kaua ei ole tema rahwas weel kadunud. Kord saab ajalugu tervele ilmale kõnelema, missugused kangelased löunamaa päikese all oma wabaduse, oma isamaa eest wõibeldes on langenud. Meie tulewit seisab meie eneste ja meie Zumala käes — kui meie ka langeme, siis langeme ijeenestele ja oma Zumalale — ja ka kõige kurjem ilmt ei saa ialgi meie peale mingit warju wõima wijata.

Wana auuwäärt hallpea filmad läikisiwad ijeärakijel wiisil. Ta pühkis liigutuse pisarad filmist ja andis tiitarlapsele otša ette suud.

Ja siis istus ta ja laskis ka tiitarlast oma wastu istet wõtta. Sõbraliku healega palus ta teda nüüd kõige enesele jutustada, Selle juures uuris ta suure tähepanemisega neid paberid, mida tiitarlaps talle jutustamise juures ette pani ja selgel sõnal ära seletas.

Tema aruanne wälts pea terve tunni, enne kui sõnumil sooja käepigistamisega minema lasti. Hallipeaga wäelilem tõendas mitmele korrale, et ta täna kõige tähtsamaid sõnumid on saanud, mis ta oma kuulatawadest saada wõis. Selle suure ja kõrge tunnistuse eest olla ta enesele inimese õiguste kaitsemise ajaloos aupaiga ära teeninud ning terve rahwa oma wastu tänuwõlglasteks teinud. Esiotsa pidada ta aga sellega leppima, et ta tema kui Buuri sõjawäe asemiku käest tänu wastu wõtab, nii kaua kui sündlikumal wiisil midagi wõimalik ei ole teha. Kui tal aga ialgi mingit soowi olla, mis tema täita wõida, siis pidada ta seda julgesti temale teatama, nii et ta oma suurt tänuwõlga osaltki ära wõiks tasuda.

Tütarlaps kogeldas niisuure armu eest mõned sõnad ja pööris siis minema. Aga ta wiiwitas fiiski ja ei läinud weel mitte.

Tema isalik sõber märkas seda ja waatas küsides ta otja.

— Teil on weel midagi südame peal?

— Jah, kas tohiksin ma weel midagi paluda?

— Tema heal kõlas wäga kartlikult, wäga paluwalt.

— Muidugi, mu laps. Ma ütlesin ju praegugi, et teie minu peale julgesti wõite loota, see on muidugi siis, kui minu wõimuses on teid aidata. Mis asi see siis on?

— Teie wõimuses seisab see muidugi, kindrali herra, aga mu palwe on nii ijeäralik, nii haruldane, et ma mitte ei tea, kuidas seda ette pean kandma.

— Oh, rääkige aga wälja, mind rõõmustab see, kui ma teile weidike head wastu wõin teha. Teie ei haffa ju ka niisugust asja paluma, mis wõimata oleks. Laske aga kuulda!

— Selle järele, mis ma teile olen kõneleminud, wõib wäga wõimalik olla, et üks osa Englise saatkonnast, kes Punase-risti kaitse all omale teed wabaks tahab teha, meie kätte langeb, algas tütarlaps. Nüüd paluksin ma teada saada, mis saatus neile wangidele osaks langeb?

— Nii palju, kui ette näha on, oleks meil Punase-risti eesõiguste ja rahulipu kurjaste pruukimisega tege-

mist ja et selle juures veel äraandvat eesmärki kätte püüdatakse saada, lähemaks see lihtsalt pettuse piirist politika kurjateo piiri ning peaks maa äraandmisega ühesuguse nuhtluse alla langema.

— Ja see nuhtlus on?

— Sga maa äraandja, keda kätte saadakse, on sõja ajal surmasüüdi teinud.

— Sumal taewas!

Ta tundis, kuidas talle häkiste veri pähe tungis ning wärin läbi keha käis.

— Mikspärast see teid nõnda kohutab? Kas teie seda juba siis ei teadnud, kui teie oma kardetawat ametit algasite?

— Jah, tuli waewalt üle ta huulte. Aga ometi on nii hirmus selle peale mõtelda, et hulga inimeste elu mängu peal seisab, ja et see kõik ühe ainsa — seeford minu käes on olnud. Kas seal ei pea inimene enesele nagu mõrtjufaks ette tulema?

— Waigistage ennast, mu laps, kõneles kindral sõbralikult. Teil pole midagi pahaga tegemist. Keegi inimene terwes ilmas ei wõi meie waenlasi sündida, endid haigetena läbi waenuliste salkade petta tahta. See on ju seefama lugu, kui keegi ennast suurükkide ette seabiks ning siis suurükkile süüdi tahaks otsida, et see lahti minnes ta elu wõttis? Kellegil inimesel terwes ilmas ei tuleks ka ialgi meelde suuretiiki lastjale süüdi anda, et see oma waenlasi ei hoidnud. Nad on ise oma saatuse naelutanud ja selle eest ei panda ühtegi teist wastutama. Pealegi pole räägitaw asi weel sündinud ja ei saa wahest üleüldse ka sündima, kui niisuguse kardetawa katse täidesaatmise eel wähe mõistust pruugitakse. Sellepärast on teie kartus täitsa ilma põhjuseta. Peale selle on ka siis ikka weel aega küllalt waadata, mis teha sünnib, kui piik juba tehtud on. Teie suureks heateoks jääb aga ikka see, et niisugune alatu pettus meie kahjuks mitte täide ei wõi saadetud saada.

— Siiski palun ma juba ette kaitsemist — —

— Mis, teie palute kaitsmist meie waenlastele — ma ei saa teist mitte aru.

— Ainult ühele, ainult ühele — —

Kindral waatas juuril filmil tiidruku otja. Ta ei mõistnud selle sõnu, wõi ei kuulnud ta dieti? Kaitsemist, warjamist waenlastele!

— Rääkige selgemine, ma usun, ma ei ole mitte dieti kuulnud.

— Olgu siis, kindrali herra, ma palun teid mind kuulda wõtta, kõneles ta, kõife oma argtust maha surudes. Nüüd ehk ei ialgi — teine lord ei wõinud nii head aega enam tulla.

— Ma palun ühe aamia mehe eest, rääkis ta wärisewal healel ebasi, see on waenlaste keskel —

— Oho, nüüd hakkab ma aru saama, rääkis kindral wähele — teie palute ühe mehe eest, kes waenlaste keskele on sattunud, nendega aga muidu mingisuguses ühenduses ei seisa. Olge üksna rahul, lapskene, niisugune mees ei alanda ennast ka niisugustele pettusetegudele meie wastu. Rahuliste inimestega ei pea meie sõda. Ja kui meie sõber ei peaks ta ka niisuguses pettuses meie wastu midagi tegema, waid palju enam meie kasu saatma. Niisuguste eest ärge muretsege.

— Kindrali herra, see on üks inglane, meie waenlane, üks Inglise ohwitser, hüüdis ta peaaegu kisendades, sest et sõnad tal muidu suust ei tahtnud wälja tulla. Tema ei ole aga mitte nende keskest, kes auitu abinõudega meie wastu wälja astuda tahawad. Ma kuulsin oma kõrwaga, kuidas ta kõigi nende alatu plaanide nagu ka dumbum-huulide ja libdit-pommide wastu wälja astus ja selle eest oma seltsimeeste poolt walju tõrelemist leidis. Kui teda aga nüüd ometi sunnitakse ühes tegema, mida ta aius süda põlgab, ja tema selle juures wangi langeb, siis usun ma, ei oleks mitte õige, teda sellesama mõeduga mõeta. Temaga peaks kui aumehega ümber käidama, see on minu palwe. See on aga ka ainus, mis ma palun ja kui ma üht suurt palka oma wäikeste teenistuse eest tohin nõuda, siis olgu see mu palk ja ma ei tule ilmaški enam mõne teise palwega teie ette, kindrali herra.

Kindral Zoubert waitis natuse aega. Siis lausus ta:

— Imelik, väga iseäralik. Meie ei ole veel ühtegi hinge finni püüdnud ja juba peab nende saatuse üle aru peetama. Kas teie wähest jelle nime teate, kelle eest teie palute?

— Jah, tema nimi on Wood, leitenant Kuno Wood! kostis ta kängesti ärapunastades.

— Leitenant Wood! Hm, see nimi ei ole mulle mitte täitsa tundmata. Dodake, ma pean järele mõtlema, kus ma seda nime juba enne olen kuulnud.

Ta wõttis ühe laialehtedega raamatu, mis ta ees laua peal seisis ja joris selle sees edasi tagasi. Seal jäiwad ta filmad ühe koha peale seisma, ning lendasiwad ruttu mõningad read läbi, millede alla mitmed nimed oliwad kirjutatud. Siis lükkas ta raamatu neuu ette, kuna ta sõrme ühe kritseldades kirjutatud nime peale hoidis.

Tütarlaste filmade ees läts kõik kirjuts ning ta waene pea hakkas ringi käima. Seal seisis ühe määritud lehe peal selgesti lugeda: „Wood, Inglise ohwitser.“

— Lugege aga, ütles kindral Zoubert ning jättis raamatu tema ette. See on üks dokument, milles mitmed meie kätte wangi sattunud Inglise ohwitseridest oma au sõna panditspanemise ja allkirjaga wabadust paluwad. Nende palwe on kuulda wõetud, sest et nad wandelega töotasiwad, mitte ära põgeneda. Ja nüüd lugege seda märkust, mis allpool seisab.

Ta näitas sõrmega tähendatud koha peale. Kohkudes luges tütarlaps sealt järgmisi sõnu:

„Leitenant Wood tuleb, kui teda kätte saabakse, sõjakohtu alla panna, sest et ta walewandumana oma au sõna on murdnud, ühe wahi surnuks pisinud ning siis ära põgenenud.“

— Teie näete, mu laps, et teie õige alatu inimese eest olete palunud, rääkis kindral Zoubert kaastundliku naeratusjega. Kui ta weel kord meie kätte peaks langema ja ära tuntama, siis ei ole tal küll enam armu loota. Seba saab ta ise väga hästi teadma ning ennast selle eest hoidma, nõnda et meil wajagi ei ole seabuse täie waljusjega tema üle kohut mõista. — Nüüd

on aga minu aeg ka otsas ja tõsisemad ülesanded ootavad mind ja minu seltsimehi. Kui ma teile kord tõesti midagi head teha võiksin, teeks see mulle suurt rõõmu, sest teie olete palju head ära teeninud, muud kui see hea, mis teie eest tehtakse, peaks ka tõesti hea ja auus olema.

Ühe armulise käeliigutusega oli märk antud, et ta minna võis. Väljas ootasivad ka juba Buuri sõjaväe ülemad ja juhatajad sisselaskest ning waene tütarlaps pidi kõik oma jõuu kokku võtma, et mitte nii hulga filmade all ära nõrkeda ja jõuetult maha langeda. Nagu kole oda oli see sõnum tema hingest läbi läinud, et see mees, keda tema kõrgeks ja auvääriliseks pidas, kelle eest ta kõige raskemat palwet palunud, wilets walewanduja, alatu kurjategija oli. Ei, seda ei võinud ta mitte olla. See pidi keegi teine olema, kes üht puhast, temale kallist nime nõnda rängaste teotas. Oh, mis oleks ta selle eest annud, kui ta selle tumeda loo peale wähegi walgust oleks võinud heita ning tõenduste abil näidata, et ta siiski mitte ühe kõlwatu eest ei olnud palunud, nagu Soubert talle kahetsedes ütelnud, waid et see mees, kelle eest tema kõneles, tõesti see auus inimene oli, kelleks tema teda pidanud — auvääriline ja suuremeelne, kes kõike, mis auutu ja alatu, südame põhjast põlgab.

Aga mil wiisil oli tal võimalik seda häbi kannata, mis pea lämmastawa raskusega tema peal lasus, ära weeretada! Tema wastu seisivad rasked, häwitawad tõendused, kes jõudis neid ilma kaotada! Ja siiski ütles üks heal tema sees: Kuno Wood ei ole see mitte!

-- Ei, ei, tema ta ei ole! hüüdis ta hõõgawate, põlewate huultega, ja kui see hirmus paber ta ka sada korda hülka mõistab!

Ja, aga kes ta siis on?

Talle torlas häliste see moonaoftja meelde, kes Manda juures olles juba leitenant Woodist kõneles. Juba sel korral oli see teda suure ärewuse sisse wiinud, ehk ta küll uskuda ei tahtnud. Aga nagu ta nüüd oma filmaga näinud, oli ometi kõik tõsi — kohutaw, hirmus tõsi! — Mis oli Manda talle selle juures ütel-

nud? Oh, et ta selle sõnu nii wähe tähele oli pannud! — „Ära julgust kaota, Nora, wahest wõib Manda find selles asjas aidata.“ — Ja, jah, need oliwad ta sõbranna sõnad, nüüd tuliwad need talle meelde. Aga mis peale oli Manda neid tähendanud? — Woodi nime peale? Ta oli neid nii jalaja talle kõrwu sofistanud, et nad mitte ilma tähtsufeta ei wõinud olla. Manda pidi sellest asjast midagi teadma — aga mis?

Manda juurde, tema peab mind ta jälgile awitama, otjustas ta. —

Wana buuride kindral Zoubert pidas oma wäeülematega nende asjade üle aru, mis lähemas tulewikus pidiwad sündima. Siin teati wäga hästi, mis waenlaste laagris plaanitati. Kui kumbki wastastest midagi pidi nägema, mis ta ootanud ei olnud, siis ei olnud mitte buurid needfinatsed. Sipelga usinusega, aga ilma kõige kätata walmistasiwad nad endid igat wiisi tulewate lahingute wastu ette.

X.

Tormise ja wihmase öö peale oli imeilus hommik tulnud. Maru oli waihinud, raske müristamise wihm mööda läinud, pilwed lahkunud ja tuline päikesetera hiilgas nii noorelt ja selgelt läbi puhta taewasina, nagu ehitaks noorendatud loodus ennast ühe hoopis iseäralise röömupüha wastu. Ka ammugi kadunud laululinnud oliwad jälle ükfitu nõmme talule külaliseks tulnud ning laskiwad oma tuttawaid wiisid niisuguse heledusega kuulda, et see kõrwad kinni tahtis panna. Raua kestew wihmajadu oli nad juba nädala päewade eest metsjadesse warjule peletanud ning sellest ajast saadik walitfes talu ümber pea furnuaia waihus. Nüüd teretasiwad nad seda paika kewadise röömuga ja nende wiisid oliwad seda üleanetumad, mida fiiremalt maja ainus tütar oma pesu triitis ja nende röömuft laulukisa kuulatas.

Aegajalt laskis ta oma pilfu üle nõmme lennata,

mis hommikusest lastest ja päiteise kullast kõige säravates wärwides wirwendas ning selle juures nagu määratu walguje meri walendas, kuna kaugelseiswad mäed oma sinawate metsadega talle elawa raami andsiwad. Selle juures jäiwad ta filmad ka aiamajakese peale puhkama, ning ta paled lõkendasiwad sisemisest soojusest. Ta tundis ennast nii rõõmsas ja roosilises tujus, et ta lindudega wõidu oleks wõinud hõisata. Loobuse noorus ja wärskus leidis tema hinges elawat wastukaja ning tema meelest oli, nagu oleks see pühapäewaline ilu ja õnn kõik tema pärast ilmas olemas.

Aiamajakeseft kuulbus kabinat ja see pani teda kuulatama. Kerge kohmetuse wari käis üle ta roosilise näo. Ta pani ruttu oma töö kõrwale ning ruttas siis kergel sammul maja poole. Linnud jätsiwad filmapilguks oma laulu seisma, nagu tahaksiwad nad ütelda: kellele meie siis laulame, kui sina meid kuulata ei taha!

Natuse aja pärast tuli ta hommiku juuruflega, mida ta haigele aiamajakeseft kandis. Tema koputamise peale wastas üks tasane mehe heal ja tema astus sisse.

Tema hoolealune, haige Inglise ohwitser, istus woodi äärel ja waatas ilma sõnalaujumata pealt, kuidas Manda talle lauda kattis. Kui ta aga oma tööga walmis oli ja oma harjunud wiisil wälja tahtis astuda, et haiget üksi sööma jätta, ütles see paluwa healega:

— Neiu Manda, jääge weel wäheseks ajaks siia — mul on teile midagi ütelda.

Ta jäi. Kõsiwalt waatas ta haige otsa.

— Waadake, auustatud neiu, algas ta, ma ei ole mitte enam haige, abitarwitaja põgeneja, keda teie nädala päewade eest nõmmelt leidsite ja siamaale armastawa õe hoolega pöetafite. Ei, ma olen nüüd terve inimene, tallele teie tema terwise, jah, tema terve elu olete kinninud. Kui teie mitte minu peastwaks inglisk poleks saanud, siis ei tufjaks see süda mitte enam. Et teie talle aga õigust olete annud elada ja tufjuda, siis tahab ta nüüd weel üksi teile elada ja teile tufjuda — neiu Manda, mu elupeastja!

Ta peatas. Manda waatas juuril filmil ta otša. Kas ta wähest jälle ei jampsinud? Aga tal ei olnud kaua aega enam palawikku olnud.

Ta süda hakkas aimama, mis nende sõnade taga warjul seisis. Ta tundis, kuidas talle weri pähe tõusis, higi otša ette ilmus ning kuidas ta süda peksis.

Haige oli üles tõusnud, tema ette astunud ning ta kätpidi ainsa tooli juurde tallutanud, mis toas oli.

— Ma palun teid mind kuulda wõtta, algas ta pühalikku healega. Ma olen terve ja ei wõi mitte kauem fiia jääda. See oleks patt, kui ma oma terveid liikmeid mitte tööse ei paneks ja tegewufeta elu elaks. Aga enne kui ma oma wana elu sisse tagasi pööran, pean ma selgust saama selle üle, mis mul minule meesti kingitud elust oodata on. Ma olen oma haiguse ajal teie lähedusega nõnda ära harjunud, et ma ilma teieta enese elu enam mõtelbagi ei wõi. Urge pange pahaks, kui ma teile oma südame kõige salajamat soowi awalban ja teid palun, edaspidi ifta weel mulle seksamaks awitajaks sõbraks jääda, kelle hool ja arm imefid teeb. — Manda, kingige oma süda ühe waelele armastajale ja oma käsi temale abielu pandiks! Manda, minu armas, kallis südame Mandake, ma armastan sind oma mehesüdame jügaru-sest. Ole ja jää ifta minu eluingliks, tee mu elu paradüüfiks, ning walitse seal kui armu jumalanna minu kallil armsal abikaasana!

Ta oli tütarlapse ees põlwili langenud ja katsus nüüd ta filmi waadata. See aga oli oma filmid maha löönud ja wäri ses kõigest kehast. Siis tõmbas ta oma käe nooremehe käte wähest, tõusis üles ja kõneles liigutatud healega:

— Teie ei ole mitte terve, herra. Teie kõnelete palawikus — —

Need sõnad mõjusiwad, nii et rääkija ise ära ehmatast ja seisma jäi. Ohwitseri palgetelt oli wiimne kui weretilk kadunud ja tema nagu näis niisama kahwatu, nagu sel haruldasel ööl, mil ta teda nõmmelt leidnud. Ta hingamine läks raskeks ning tema sinised huuled tõmbasiwad walusalt kokku.

Uga see wältas kõit mõne filmapilgu. Siis ajas ta ennast sirgesti üles ja seisis oma täies suuruses wärisema neiu ees. Ta filmis wältus nii, nagu tahaks nende leel kõike ära häwitada, mis ette juhtus. Kuid füski kestis see ühe filmapilgu — siis oli jälle endine rahu tagasi pöörnud ning ta waade läks jälle lahkeks, sõbralikuks, heldeks. Kõik waljus ta näolt ja kohutaw leegitsemine filmist oli kadunud.

See oli ühte inglane olnud, mis tiitarlapse sõnade läbi tema sees üles oli äratatud. Waewalt oli ta weel üht wihakarjumist eneses tagasi suutnud suruda, nõnda haawawad oliwad Manda sõnad tema inglase südamele olnud. Üks rumal Buuri tüdruk oli julgenud tema armastust ära tõugata — see oli Albioni were jurmani haawamine, mis kättetajumise järele kisendas. —

Sunniks oli see tuju hoowamine ruttu mööda. Ta pidi ennast taltjutama, sest weel ei olnud ta prii. Ta ei tohtinud oma olekut mõistmata wiisil halwemaks teha. Ja peale selle käis tema hingest weel üks aimamata waluhoo läbi. Ta oli juba tiitarlast tõesti armastama hakanud, nõnda armastama, et ta esimesel filmapilgul ära ei suutnud mõista, kuidas ta ilma temata elada wõib. Siis nägi ta aga ka ära, et Manda mitte tema tarwis ei olnud. Mis wõis ta naisega, kes waenlaste maalt pärit oli, peale hakata? Kuna ta isegi weel prii ei olnud? Uga kõige selle juures pidi ta ometi tunnistama, et ta teda oma pital tõbewoodil armastama oli õppinud, ja et lahkimine temast talle raskeid, waewalt paranemaid haawu saab lööma.

Need mõtted täitsiwad tema pead.

Selle aja sees oli ka Mandal oma mõtete korraldamisega tegemist olnud. Hakatuses oli ta oma sõnade üle kohkunud, sest nõnda haawawat mõju ei olnud ta mõtelnudki. Nüüd heitis ta enesele kibedaste ette, et ta nii wähe selle filmapilgu tõfiduse peale mõtelnud, ning selle pühadust tühjade, mõtlemata sõnade läbi teotanud. Armastus on taewa tuluke ja on ifka püha, ükskõik, kus ta ruumi leiab. Kus ta elab, seal on püha maa — armastaja rind on selle pühaduse tem-

pel ja ükski pühitsemata käsi ei pea ennast selle pühitsetud taewa taime järele wälja sirutama. Aga mis wõis tema siis selle eest, et tema wastuarmastust ei wõinud pakkuda! Ei, selle wastu ei wõinud ta midagi, kui ta ka tahtis, aga sellepärast ei olnud tal weel ühtegi õigust wastamata jäänud tundmustega kõlwatumal wiisil ümber käia. Ta ei leidnud oma nurjatumale küsimusele enam mingit wabandust ja see tegi talle hingepõhjas haiget.

— Teie ei ole minust aru saanud, neiu, rääkis Wood kurwa naeratuslega. Need ei olnud mitte palawiku jampsitused, mis ma kõnelesin — —

— Ma tean, ma tean, sõnas Manda suures ärewuses wahela. Ma olen küll wäga rumalaste rääkimud. Aga see tuli kõik nii ilma ootamata, et ma oma mõtteid koguda ei saanud.

— Nii on hea, minu sõbranna, meie peame nõnda kõnelema, et meie üksteist mõistame ja aega wõtma oma sõnu kaaluda. Selle kõige juures olgem aga otsekohesed ja awalikud. Andke selle peale oma käsi!

Ja teist korda litkus ta neiu wärisewa käe oma huulte peale. Siis lastis ta selle lahti.

— Ma olen teid esimestes päewades, mis ma siin meele märkuses ära elasin, üheks wäikeseks saadanaks pidanud ja olin enesele töotanud, oma terwet wiha teie üle wälja walada, mis kõigi buuride wastu minu südamel leegitses. See wiha oli mind pimedaks teinud ja ma ei suutnud mitte ära näha, et teie mulle head tegite, minu kõige suurem heategija olite. Ma wihtasin teid, sest ma ei wõinud mitte mõista, et waenlasele puhtast südamest head wõib teha, temale elu ja wabadust kinkida. Aga mõõda hakkasin ma aga aru saama, et teie halastuse töö kõigest omakasust taewa kõrgusel ülewal seisis, nagu seda ainult kõige kaunimeelsimate inimeste juurest wõimalik on leida. Seal kadus wiha mu südamest ning üks teine tundmus asus tema asemele. See on üks haruldane, õnnestaw tundmus, mida armastuseks nimetatakse. Suba see mõte, ühel päewal teie ette astuda ja teile oma armastust awalbada, on mind ütlemata õnnelikuks teinud. Nüüd on see kaua igatsatud päew käes, ma olen

oma tundmused teie ette wälja walanud, et selle eest seda õnne wastu wõtta, mis iganes ühe sureliku rinnas wõib maad wõtta. Minu tulewiku unenäod oliwad täis heledat päikese paistet ja hõiskawat õnne, ja nüüd! — Nüüd seisab see teie käes, ühe ainja sõnaga kõige seda otjatu õnne mulle kätte anda ehk kõiki lootusi häwitada ja üht armastajat tema õnne rufudel leinama panna. Mõtlege järele, kas teie minu taewast tõesti tahate purustada! Waadake, kuidas loodus meie ümber õnnel naerab, nagu ei tunneks ta ialgi muret ja kurbust. Miks ei peaks inimene siis üht ainukest osagi sellest õnne otjatusest omale wõtma? Awame oma hinged ja laseme sellest ilma õnnest natukenegi sinna sisse woolata. Kui meie oma sisse ei otfi, siis ei leia meie oma õnne ialgi. sest tema eluase on meie südames, warjul terwe ilma eest. Meie eneste sees, meie sifemises inimeses elab see kaunis olemus, mis meie wiletja elu õnne kuldses kodus wõib muuta. Sifige ühele waesele armastuse rikkust ja õnne ja ärge tõugake teda mitte tema maapealse taewa õnnistusest wälja. Ütelge see ainus õnnestaw nõia sõna, et teie mind armastada wõite ja armastada tahate!

Armastaja oli enese soojaks rääkinud ja seisis jälle punetawate palgedega neiu ees. Lootus oli uuesti elule tärkanud ning ehitas tema kaunist nagu nooruse waimustusega. Manda waatas imestades tema otja, sest tema ei olnud sel filmapilgul mitte üffi ilus, waid ta mehine, julge. Nii kaunis ei olnud ta teda weel enne näinud! Manda näos wärişes kurblik, kaastundlik naeratus. Ühe filmapilgu oli ta weel kahewahel, siis rääkis ta sifemise kindlusega:

— Minu herra, ma ei wõi teid mitte õnnelikult teha. Seda tunnen ma oma südames. Ma auustan teid ja teie tundmusi oma hingepõhjast, aga ma ei wõi mitte teie naiseks saada — meie oleme waenlased — ühe õnn on teise õnnetus ja mis ühel südame lõhkema paneb, see ajab teise rõõmul hõiskama. Ei, ei, mina olen Buuri tüdruk, kes oma isamaa eest kõit ohwerdab. Teie olete minn kõige suurem waenlane, kes kõrgemat eesmärki ei tunne, kui seda häwitada, mis mina kõrgeks

ja kalliks pean. Ei, ei, meie ei wõi ialgi ühendatud olla — meie tarwis ei ole ühist õnne olemas ja ega saa teda ka ialgi leiduma. Ürge pette ennast, mu herra, see tundmus, mida teie tänulik süda ühe waese Buuri tütarlapse wastu tunneb, läheb mööda ja siis on kõik jälle nagu enne, mil teie mind weel ei tunnud. Ma palun teid südamest, minu sõnu mitte pahaks panna. Teie ise olete mulle wõimatuks teinud, neid sõnu rääkimata jätta. Unustage see tuju — ka Buuri tüdruk ja teie saate näha, et teile sellest mingit õnnetust ei tule. Ka mina pean õhwrüt tooma, mis wahest sugugi wähem ei ole, aga seda õhwrüt wõlgneme meie oma mitmesugustele põhjusmõtetele.

Jälle liigutas ennast haige sees inglase haawatud uhkus, aga jälle wõitis armastus. Ta nägi ära, et ta tütarlapse selge ja mõistliku otsuse wastu õigusega midagi ei wõinud ütelda ja nõnda pidi ta sellega rahule jääma, mida muuta ei wõinud.

— Ma tänan teid, auuwäärt neiu, rääkis ta rõhutud healega. Ma ei taha teie sõnu pöörata, kui nende all ka kaetud mõte warjul näitaks olema. Nad on niisama õiged kui targad ja ma näen, et mulle muud nõuu üle ei jää, kui nende järele käia. See on raske, wahest weel äräitlemata raskem, kui esimesel filmapilgul ära wõiks arvata. Aga mu rahwuse uhkus peab mulle selle juures appi tulema ja ma tahan näidata, et ka inglane niisugust õhwrüt jõuab kanda, millega Buuri neiu walmis on saanud. Olgu siis nii, meie lahume ilma lootuseta, kõiki oma tundmusi oma põhjusmõtetele õhwerdades. Wõtke minu õiglasi tänu oma õhwrimeelse ligimejearmastuse eest ja olge selle peale julge, et üks teie isamaa waenlastest igal ajal auustuse ja kõrge lugupidamisega teie peale mõtleb.

Liigutuse pisarad hiilgasiwad tema filmis, ka tütarlaps kuiwatas oma märgi põskesid.

Kui äräitlemata kurb oli see kõik — aga see pidi siiski nõnda olema. Oh, mis wiletsust on ilm enesega ühes toonud! — kes näeb kõiki neid pisarate jõgesid, mis ta kurwastute kahwatanud palgesid mööda alla on weertanud!

— Ühes asjas peame veel enestele selgust tegema, rääkis noormees wiimaks alandliku healega. Et ma ennast täitsa terve tunnen, siis ei ole mul enam teie abi ega ka warju waja. Mind rõhub see tundmus, et ma oma wõlga teie wastu milgi wiisil ära ei jõua tasuda. Mul pole muud midagi kui see elu, mida teie surma juust wälja kistufite, ilma et mulle seda õnne osaks saada oleksite lastnud, et ma teida teile wõin pühendada. Ütelge, mis pean ma tegema, et mitte igawesti teie wõlglasteks jääda.

— Minu wastu ei ole teil mingit wõlga ega kohust. Mis ma tegin, seda oleks ka iga teine Buuri tüdruk teinud. Meie kohus on hädalisi aidata ja rohkem ei ole ka mina teinud.

— Aga teie olete oma waenlastele head teinud! ütles noormees täie rõhuga.

— Tehke head oma waenlastele! on meie usu jumalik meister ütelnud ja tema kõrge õpetus on meie ilma-elu ja tegewuse juhtnöör.

Ohwitser waatas imestusega noore tütarlapse näosse, millele ta usufindlus ja lapselik puhkas meel hoopis iseäralist, kaunimat, kõrgemat ilu andsiwad.

Ta õhtas tajakesti. Oh, kui tal ka ainus kübemelene sellest lapse usaldusest ja hingepuhutusest oleks!

— Kas teie ei wõta seda wäikest mälestust minu poolt wastu — rääkis ta siis, oma sõrmest järawate kiwidega ehitatud kuldõrmust tõmmates ja Mandale paktudes wäljemalt edasi. — See on ainus ehteasi, mis ma enese juures kannan. Ma palun teid, teida enesele pidada.

Sellega tahtis ta seda tütarlapse sõrme pista, aga see astus kofkudes tagasi.

— Jätke seda, ütles ta paluwa healega. Niisugust kingitust ei wõi ma mitte wastu wõtta. Teie ei ole minule midagi wõlgu — minule mitte — —

Ta sõnad jäiwad häkiste kinni. Ohwitser waatas ta otsa. Mis, temale mitte? siis ometi kellelegile muule, mis tal raske oli wälja ütelda? kellele wõis tema midagi wõlgneba? Wõi oli kulla sära ometi ta meeli wangiistanud! Kui ta kõigi teiste maade naiste peale oma

nõiamõju awalbas, mis pidi ta fiin siis nägemata hiilgama!

— Kelle wastu peab mul siis ilmas weel mingit kohut täita olema, kui teie seda oma wastu tarwiliseks ei pea? nõudis ta tungiwalt. Mina ise ei tunne küll ühtegi hinge terwes ilmas.

— Aga teie ise, herra leitenant.

— Mis teie sellega mõtlete? ma ei saa teist aru?

— Do, see saab teile kohe selgeks. Teie olete ühe suure ilmariigi sõjamees, kelle peale see ilmariik kui oma kuulsuse ja jõuu suurendaja peale waatab. Kui teie nüüd oma sõjamehe auu ja kuulsust terwesse ilma wälja tahate kanda, siis peate ise ka läbi ja läbi auu-mees olema.

— Ma loodan, et teie selle juures ei kahtle, rääkis inglane kiideldes wahela.

— Mitte sugugi. Wabandage, et ma enesele julgust olen wõtnud teile seda meelde tuletada. Aga teie ise olete seda ju nõudnud.

— Kuidas see, mis teie sõjamehe auukohusest mulle kõnelete, minu kohustega kokku peab käima? Kas teie ei wõtaks waewaks, seda mulle laiemalt seletada?

— Teie olete, taewale tänu, terweks saanud, nagu ise ütlete ja ei taha minu majas enam warju wõtta, ehk see teile küll keelatud ei ole. Siamaani ei wõinud teie ise midagi teha, sest et haigus teie priiust kitsendas. Nüüd on need takistused langemud ja teie olete priimees, kes ise enese üle walitseb. Nüüd tõuseb küsimus, kas teil ka mehe waimufõrgust on, kes auu üle kõige peab?

Rahulit pealtkuulaja oli ühe korraga üleskaranud, nagu oleks wälk teda trehwanud. Ta tundis werd oma soontes seisma jääma. Oli ta nende sõnade mõttest dieti jagu saanud?

— Teie nõuate, et ma ise ennast oma waenlaste kätte ära annan? hüüdis ta ja ta filmad keerlesiwad selle juures kohutawa leegiga.

— Mina ei nõua midagi, ehk teie mind küll wäga piinliku oleku sisse wõite jaata — teie mehe, teie auu-

kohus nõuab seda. Mina ei taha teile midagi ette kirjutada, ei taha teie priiust milgi wiisil kitsendada, kui sellest ka minu kohta rasked kahtlused ja süüid wälja kaswawad, aga siis ootan ma, et mina oma wäikest waewa ühe auumehe kallal olen näinud. Ma usun kindlaste, et teil auu üle kõige kallid ja kõrge on. Andke andeks, kui see wahest waljult kõlab.

— Sumala pärast, see ei kõla mitte üffi waljult, waid on tõepoolest ka weel koguni hirmus. Mina peaksin oma priiusega mängima, nõuate teie, ja kas teie ka teate, mis soldat selle priiuse eest kõik teeb? Ta annab oma elu tema eest! Ja selle eluga tahate teie mängida! See on wõimata, täitsa wõimata, mis teie minult nõuate.

— Mina ei nõua midagi, ma olen seda juba ütelnud. Kui teie enese sees nii palju kombelist jõudu ei leia, siis olen mina wiimane, kes teid selleks sundima tuleb. Siis ei pea teie ka nõnda mõtlema, nagu teeks minule teie priiuse kaotamine rõõmu. Kui see minu kibutaja oleks, siis poleks ju midagi ilmas kergem olnud, kui teid julge hoiu alla saata. Weel ühtainust filmapilku ei ole ma nende mõtetega oma pead waewanud, ehk ma sellega küll oma waese isamaa vastu pattu olen teinud. Kui teie oma wäe selka tagasi pöörate, siis pean mina enesele seda süüdi ette heitma, et buuride waenlased minu läbi oma kaotatud jõudu tagasi on saanud. Wahest oleks mul sellepärast ka õigust teid manitseda, et teie oma sõjariistu buuride vastu enam ei tarwita, kui teie ka oma laagrisse tagasi lähete, aga parem jätame kõik see puutumata. Teie teete ju omeltigi nii, kuidas teie ise heaks arwate. Teie olete priit ja teie ainus juhthja olgu teie soldati auu ja mehe kohus.

Sügawat häbi tundes seisis noor inglane Buuri tiidruku nagu oma kohtumõistja ees, kes praegu oma hullkamõistwa otsuse on kuulutanud. Ta tahtis oma wabandamiseks midagi ütelda, kui Manda häliste ära ehmatades üles waatas ja üht ratsameest filmas.

— Minge ruttu minema, põgenege, ehk peitke enast ära, hüüdis ta hirmul olles. Sealte tullakse juba, ja kui teid siit leitakse, siis ei wõi ma millegi eest seista.

Inglise õhvitser ei olnud ka vähem kohkunud. Siiski tuli talle see parajal ajal, sest nõnda wiisi ei olnud tal enam waja ennast kaitsema hakata, mille juures ta juba ette ära nägi, et ta jellega oma auu tõstmiseks midagi ei wõinud korda saata. Niiud oliwad tähtsamad asjad kaalu peal, kui kiidetud „sõjamehe auu,“ millest nõnda kibeal ajal enam ei kõnelda. Priius, wähest ka elu — selle wastu ei saa inglase juures ei naise arm ega mehe auu.

Kes inglasi ainult kirjeldustest tunneb, see ei oleks ialgi wõinud mõelda, et see arglik põgeneja, kes enesele iga põesa taga warju otsis, julgetskiidetud inglane wõis olla.

XI.

Kartusest wärisewa südamega waatas Manda kord põgenewa inglase, kord jälle ratsaniku poole. Esimene oskas ennast puude ja põesaste taša warjule hoida ja ratsanikuga üht sihti pidada, nõnda et see juba majade ja puude pärast, mis otse sihis nende wahel seisiwad, teda näha ei wõinud. See ettewaatus tegi majatütre rahulisemaks. Veel enam kadus ta kartus, kui ta ratsanikus oma sõbranna ära tundis. Ta ruttas talle wasta — see oli Nora.

— Mis toob minu kalli sõbranna siia tagasi? hüüdis ta temale juba eemalt wasta. Ma kartsin juba, et ma sind olin pahandanud, sa tead ju, wiimasel korral, kui ma sinu nõuu järele mitte ei wõinud teha. Aga niiud tahan ma sinuga minna, kas wõi ilma otša, sest ma ei kahle mitte, et sinu ettewõtmisega taewa õnnistus käib.

Nora ei jõudnud oma sõbranna sõnade rikkuse üle küllalt imestada, sest muidu oli see ilka jutukeshw ja tagasihoidlik olnud.

— Ma rõõmustan wäga, et sa ennast sel wiisil oled muutnud, ütles ta. Mis ime peaks seda küll korda saatnud olema! Ma uskusin juba, et minu Manda kõi-

gest tagasi tahab hoida, mis meid meeste kõrval oma wabaduse ja isamaa eest wõitlema paneb.

— Ei, Nora, ka minu mõte on ifka see olnud, et meie oma priiuse eest wõitlejad igatwiisi peame aitama, kuid enne ei olnud mul see wõimalik. Müüd olen ma jälle oma aja üle peremees ja wõin ja tahan isamaa teenistusesse astuda. Ütle, kuidas seda peale tuleb hakata — ma tahan kõik teha.

— See on hea, minu armas Manda, nõnda tunnen ma sind jälle. Aga mis on sind enne tagasi hoidnud, sellest pole ja mulle weel sõnakestki kõneleunud. Pihiile, pihiile! Minu tuwike. Kas wõin loota, et sinu aiamaajakeses juba istuda ja juttu westa wõib, ehk ei ole seal ifka weel kõik korras? He, kas sa näed, minu titate lähed näost punaseks — see tähendab midagi! ja, jah, ära aja wastu.

— Ei midagi, aiamaaja ei ole küll kõige paremas korras, aga kui see sinu soov on, siis astume sisse. Siiski filmapilguks wabandust, sinu hobune tahab natuke puhata ja jüüa. Ma tulen kohe jälle tagasi!

Nora waatas weibike aega äraruttajale järele, siis astus ta oma wanasse tutawaske aiamaajakesesse, keset kaunit wiljapuud aeda. Misjuguised mälestused ei elanud selles wäikeses ruumikeses! Oma lapsepõlwes oli ta siin tunnikesi ära elanud, mis talle weel tervele eluteele järele walgendasiwad. Kui sagedaste oli ta kangel wõersil wiibides selle majakese ja oma mänguseltfilaste peale tagasi mõetlnud, kellede seltsis ta nõmmel roosifid otsides ja kirjusid liblikaid tagaajades ennast wäsinuks jooksnud. Oi, mäherdune hullamine ja kargamine oli see olnud, nii rõõmus, lustilik ja kaunis, nagu ta seda terwes ilmas enam ei leidnud. Mis oli tema mänguseltfilastest, Manda kolmest lõbusast wennast, selle aja sees saanud, mil tema ära oli ja neist midagi enam ei kuulnud? Sel korral oliwad need teda oma wäikeseks nõmmeprintsessiks hüüdnud ning tema oli nende haruldast auustamist hõõgawate palgetega wastu wõtnud ning oma „nõmme riigis“ kuningliku auru ja heldusega walitsenud.

Ta lastis oma filmad üle nõmme käia, nagu ot-
siks ta oma mõtetele nähtavaid kujusid. Ja seal jäi ta
pilk nagu unenäos ühe koha peale seisma. Seal liikus
midagi, nagu hakkaks minewik elama. Kellel oli siis
muidu aega liblikute järele jooksta, sest tema rutulistest
liikumisest ei võinud muid arwata! Aga ta jooksis
ikka ühes sihis edasi. Ja pealegi kandis ta punast kuube,
nagu waataja teraw film ka üliheledest walgusest hooli-
mata weel näha wõis.

— Taewas tule appi, see on ju üks Inglise sol-
dat, kes seal üle nõmme laseb, just kui oleks tal rüge-
ment buurisid kannul? hüüdis ta imestades.

Sel filmapilgul astus Manda sisse. Wähe koh-
metades jäi ta uhe kõrwale seisma, kui ta oma sõbrannat
suures ärituses aknest wälja nägi wahtivat.

— Manda, tule siia, ütles Nora ärewusega. Kas
sa näed seal seda inglasi? Mis jookseb ta seal ja kes
peaks ta olema? Kas sa ei näe?

— Jah, ma näen ka.

— Kas sa temast muidu midagi ei tea.

Nora waatas läbitungiwalt pilgul oma sõbranna
otsa. See lõi oma filmad maha. Ka Nora waatas
põrandale ning nägi seal midagi hiilgama. Ruttu
kiürutas ta maha ja wõttis ühe hõbedase sigaritoofi
üles. Selle peal seisis ühel pool wapp ja teisel pool
kunstlikult sisejõigatud tähed R. S. W.

— Kas see sinu oma on? küsis Nora.

— Ei ole, wastas Manda.

— Kelle oma on ta siis?

— Wististe on ta kogemata siia jäänud.

— Kogemata siia jäänud! kordas Nora. Kes
wõis ta siia jätta?

Enne kui küsitaw midagi sai wastata, tähendas
Nora ühe iseäralise käelligutamisega nõmme poole.

— Kas tema seda sigaritoofi siia ei ole jätnud?
küsis ta siis. Räägi, tüdruk! Mispärast põles tal
siis maa nõnda jalgade all? Kellel puhast südametun-
nistust on, ei pruugi mitte nii kaelamurdwalt jooksta.
Kas sa ei mõtle ka nõndasama?

— Aga ma palun sind — —

— Minult tõtt kõneleda, rääkis Nora wähele ja ähwardas selle juures naljaka tõsidusega. Siin toas on keegi elutsenud, sest asegi näib weel soe olema. Ja jah, ära salga midagi, kõik tunnistab wastu waidlemata, et see ruum üürilise aja eest weel kellegile soe asupaik on olnud. Ütle nüüd, kui palju ma tõest kõrwale olen läinud?

Manda ei teadnud filmapilt, mis ta pidi ütleva.

— Kas sina ei tunne seda monogrammi ehk wappi? küsis ta wastuse asemel. Sest nimi Wood näis ju sind huvitama.

— Mis sa ütlesid, Wood? kas see W. siin Wood tähendab ja R. Kuno?

Ta oli juures ärewuses Manda juurde rutanud ja tema käest kinni wõtnud.

— Määgi, inimeseloom, mis tead sa Kuno Woodist? hüüdis ta lõkendawate palgedega. Kas tema wähest siin oli ja kas tema see on, kes praegu üle nõmme põgeneb? Helde taewas, kui see wõimalik oleks!

— Seeford on see wõimalik, armas Nora, rääkis Manda südamelikult. Tema enese kartus oli ühekorraga kadunud, sest et ta oma sõbrannat niisuguses olekus nägi, mis talle muret tegi. Sõbranna trööstimine fergitas ühtlasi ka tema enese südant ning oma saladust ei tahtnud ta kauem üksi oma teada pidada.

— Armas sõbranna, ma usaldan sind ja tahan sulle kõik oma südame tagast ära ütelda, ütles ta elawusega. Sa pead mu terwet saladust kuulma, ning siis wõid sa mu üle kohut mõista. Oh, kui hea, et ma enesel ühe truü hinge tean olema, kellele kõik ära wõin ütelda.

— Püha halastaja taewas, ja see oli tõesti siis Wood, leitenant Kuno Wood?

— Jah, tema nimi oli Wood, niipalju kui mina tema oma suust kuulda sain, aga ta eesnimi on mulle tundmata. Ma olen ta raskelt haawatult nõmme pealt leidnud, majasse toonud ja rawitsenud, kuni ta jälle oma teed wõis minna. Ja täna on ta kui terve inimene jälle läinud, just sel filmapilgul, kus sina nähtawale

tulid. See oli mu terve saladus, sellepärast ei võinud ma sinu kutse peale kodust ära minna. Wahest on see raske süüid isamaa püha kohuse wastu, aga kui ma teda tema wiletuses nägin, siis ei suutnud ma teda ligemise abist ilma jätta. Ta oli ikka kare ja külm, jampsis ühtelugu metslistest buuridest, kellede kätte ta wangi arwas langenud olema, aga pärastpoole läks ta lahlemaks, oli siis sõnakas ja kannatlik nagu hea laps ja pakkus wiimaks, wahest tänuliseft meeleft, oma — — —

— Ta kogelbas häliste ja waitis siis. Mis ta praegu ütelda tahtis, ei olnud wõeraste kõrwade jaoks. Tema sõbranna oli aga nii sügawas mõttes, et ta seda kõnekatkemist ega ka näost punajeksminemist ei märganud. Ta süda walutas nagu tahaks ta lõhkeda. Kuidas wõis see mees, keda tema siitamaale kõigi meeste seas kõige kaunimaks pidanud, nüüd kui argpüks tema eest põgeneda! Ta nägi praegugi weel Zouberti isalikka filmi kahetsedes enese peal puhkawat ja tema sõnad kõlasiwad praegu weel ta kõrwades: teie palute ühe kõlwatu eest! Ja tõepoolest, see, kes praegu üle nurme põgenes, oli kõlwatu.

— Kas ta kaua juba sinu juures oli? küsis ta kaugele nurmele põgeneja järele waadates.

— Kuid sa esimest korda siin olid, sa mäletad wahest weel, kui sõjamoona ostja ühest ärapõgenenud Woodist kõneles?

— Ja siis oli tema juba siin?

— Jah, tema pärast ei võinud ma kodust lahkuda. Ma arwasin juba sel korral, et sina wahest temaga tuttaw wõiks olla, sest Woodi nimi tegi sind väga rahutumaks. Peale selle lätsid sa warsti ära, ilma et mul mahti oleks olnud, sinuga üksi kõnelema. Nõnda jäi meie saladus igal ühel ise oma teada. Nüüd tead sa kõik, mis minu südamel taga warjul seisib.

— Kas ta jellest ajast kuni tänase päewani ikka sinu rawitseja on olnud, ilma et ta kusgile mujale oleks saanud? uuris Nora juure elawusega.

— Jah muidugi, jellest saadid, kui ma ta oma katuse alla tõin, kuni selle filmapilguni, mil sina nähtawale tulid, on ta wahetpidamata siin olnud.

— Do, siis ei ole ta mitte Kuno Wood, ei, ei, siis on ta keegi teine! hüübis Nora ja ta filmab särasiwad rõõmu pärast. Mäherdune õnn, et ma sinu juurde tulin. Tule, mu südame Mandake, lase ennast mu rinnale litsuda, sest sinu läbi on kõige hirmsam piin mu südamest wõetud. Taewas olgu selle armu eest igawesti kiidetud!

Müüd oli kord Manda käes imestada. See mees, keda tema terweks rawitsenud, ei olnud mitte see, keda Nora tundis. Aga mispärast tegi see teda nii üllõnnelikuks? Mispärast?

Ta ei suutnud enesele jelle küsimuse peale ühtegi seletust anda, millega ta rahule oleks wõinud jääda. Tema peawaewamine oli siin hoopis asjata. Ta sõbranna märkas, mis mõtled Mandat waewasiwad ning tuli talle ilma kutsumata appi.

— Waata, mu kallite, ütles ta, see mees, keda sa niikaua ligimese armastusest oled aidanud, on üks ärakaranud sõjawang. Ta on enesele priiust palunud ja oma auusõna pandiks pannes ka saanud. Siis on ta oma priiust aga ärapägenemiseks tarwitanud ning seega oma auusõna murdnud.

Manda waatas ehmatades rääkija otsa.

— Kas see aga ka tõsi on? küsis ta etteheitwa healega.

— Wiimse täheni, wastas Nora sühidelt.

Siis kargas ta aga üles, nagu oleks ta midagi ütelnud, mis mitte õige ei olnud. Sest häkiste käis ta peast see mõte läbi, et ta sõbranna wahesti tema sõnade läbi haawatud wõis olla. Ta waatas terawamalt tema filmi — sealt ei wõinud ta oma waigistuseks ometi muud lugeda, kui et see, mis ta kuulnud, sügawat imestust temas oli äratanud.

Natukene aega seiswad mõlemad tütarlapsed sõnalausumata teine teise wastu, siis lõpetas Nora waikimist.

— Minu sõnad on sulle haiget teinud, armas Manda, ütles ta osawõtlikult. Sina tunned seda meest

muidugi paremine kui mina ja sellepärast võib ka see effitus olla, mis mina ütlesin. Kas ta oma elust midagi lähemalt ei ole jutustanud?

— Mitte kõige vähemakti, meie ei ole üksteist palju kõnelenud, veel vähem tema minewiku üle. Kui ta ka sõnamurdisa waene põgeneja oli, siis on ta oma teo eest ka raskesti kannatanud ja ta süüd võiks seega lepitatud olla.

— Mis on tema saatus nüüd?

— Selle üle ei ole mul midagi ütelda. Tema tunnistas enese täitsa terve olevat ja läks. Ma ei ole teda selle juures takistanud.

— Noh, siis katseb ta muidugi Inglise laagrisse tagasi saada ja kui see tal korda läheb, siis on meil jälle üks waenlane rohkem.

— Ma tunnen küll, et see etteheide õigusega minusse puutub. Minu läbi on waenlased enestele ühe kadunud sõjamehe tagasi saanud. Sedasama olen ma iseenelele mitu korda ette heitnud, aga ometi ei võinud ma teifiti teha. Teda kohtude kätte anda — seda ei suutnud ma mitte. Wahest oleks see asjade praegusest seisukorrast õige olnud, kuid mitte inimlik.

— Jah, minu armas, sinu seest kõneleb kaastundlik, abivalmis naisesüda. Meie tütarlapsed leiame seda nõndawiisi korras, kuid ilmas on palju asju olemas, mis meie õrnalttundwa südametujudega mitte kofku ei jünni.

— Ma olen temale ka meelde tuletanud, mis tema mehesõna, auukohus ja soldati auu temalt nõuawad, ütles Manda oma wabanduseks. Tema ei pidada huuride wastu enam oma sõjariistu tarwitama. Ta näis selle üle südamest pahane olevat, aga wastu ei rääkinud ta mitte.

— Siis oled ja ju oma kohuse täitnud ja kaugeemale ei lubanud su õrn süda oma nõudmistega minna. Sa oled tubli tüdruk ja peaksid teistele eeskujuks olema. Loodame, et tal korda läheb Inglise laagrisse jõuda, sest kui ta ennast uuesti kinni püüda lasseb ning selle juures kui põgenenud walewanduja Wood ära tuntakse, siis on

meil kahju tema noore elu pärast. Ja, Manda, sõjaseadused on walgud, wäga, wäga walgud. Selle wastu ei wõi meie midagi teha.

Ja siis kõnelesiwad mõlemad sõbrannad weel kaua ja salaja asjade üle, milledest kellegi kutsumata kõrw midagi kuulda ei tohtinud.

Weel jelsamal õhtul oli Manda oma wanaema käest luba saanud Nora seltsis haigepöetajana sõjaplatsele minna. Kuttu pandis ta kõik forda, et niihästi majas kui ta reisir midagi ei puuduks, ja enne kui päikese walgus kustunud oli, lahkusiwad mõlemad noored tütarlapsed wanaema õnnistustel üffikust nõmme talust.

XII.

Buuride laagris walitses elaw liikumine. Waenlase plaanide üle ei wõinud enam kahewahel olla, sest kui buuride wäejuhatus ka nende üle lähemaid sõnumid ei oleks saanud, siis oleks nende mõtteta tegewus iseenesest juba kahtlust aratanud, mille juures sugugi raske ei olnud wälja arwata, mis mõte selle taga warjul seisis. Need wõsised rööwkäigud ei wõinud ise lõpuotstarbe olla, waid need pidiwad tolmü üles ajama, et kaugemale midagi näha ei oleks. Selle jõõdaga aga ei lastnud rebane ennast weel püüda! Buurid tundsiwad oma waenlaste olekut liig hästi ning ei leidnud niisuguste tembutuste sees mõistuse raasukeski. Rõõbe toidu ja joogiwee puudus sundis küll kõike muud tegema, kui wõsiti ümberhulkuma. Nad pidiwad kõik oma mõtled ja mõistuse eneste peastmise peale tarwitama, sest abitooja Buller oli kõige oma wäega Tugela jõe taha tagasi löõdud ning ümberpiiratud nägiwad, et neil sealst poolt palju loota ei olnud. Sellepärast pidiwad nad kõik abinõuud oma peastmisesks ära katsuma, sest selle küljes rippus nende priius, nende elu. Seda mõistiwad ka buurid wäga hästi ja sellepärast walmistati mõlemalt poolt elu ja surma peale.

Õhtu oli juba kätte jõudnud. Päike wajus kui hõõgaw tulekuul mägede tahta ning walas hommifupoolt ülestõuswate piksepilwede peale kõige hiilgawamaid wärwifid, helepunaseft kullakarwani, mille wastuläikeft maapind äraseletamata paistust sai.

Lühikese aja eest oli terve rong härjawanfrid sõjamoona laagrifse jõudnud. Sellega ühes oli ka trobikond Buuri naisterahwaid laagrifse haawatuid talitama tulnud. Igal ühel oli oma korwi täis, omaste suu järele kõige suurema hoolega keedetud ja küpsetatud küllakosti ühes, jekt kaua küllalt pidiwad sõjamehed kehwa laagri toiduga leppima ning naised otsifistwad oma auu selles, et nende tulek tunda pidi olema.

Juba jookfistwad mõnedki suud wõi nende maius-toitude järele wett, aga maista ei saanud nad ometi, jekt wahelajal oli käft tulnud, endid marsfimise wastu walmis panna. Suure rutuga jagati fiis kallid suutäied möödaminejate wahel ära, ja harwa leidis jagaja seda, kelle jaoks ta kõit walmistanud ja kellele ta iseäralifft rõõmu tahtnud teha.

Paks pimedus kattis metsa ja mäge ja ometegi ei olnud ligi ega kaugele ükski öörahku peale wõinud mõtelda. Dõfine wiim, mis juba nädalate kaupa mägedes maha woolas, kuulutas ka täna oma tulekut wälgu ja müristamisega. Hiigla leekides jähwatafistwad wälgud ööpimeduses ja walgustafistwad edasifihutajatele ratsanikkudele mõnests filmapilguks kardetawat mäeteed.

Ühe wäikefe salga buuride ees ratsutas üks õrna kehaga noormees, kelle laia kübarat kompanii juhataja märk ehitas. Ta oli teistest kaugele läinud ja kalbus iffa weel kaugeemale teise külge ning hüüdis oma mehi pea poififese healega enese järele.

— Meie eraldame endid teistest liig kaugele ära, ütles üks wanem buur oma naabrile. Kas meie sel wiifil endid teistest täitfa ei lahuta ning ife lõfju ei jookfse?

— Mina arwan ka sedafama, wastas teine. Aga meie juhataja peab teadma, kui kaugele ta wõib minna.

Kindral ise on teada meie juhiks pannud ja sõnakuulmiste nõudnud. Siis peab ta wististe oma ametis išeäranis tubli olema.

— Ja, aga kes on ta siis? Mina ei ole teada ialgi enne näinud ega ka midagi temast kuulnud.

— Ka mina ei tea muud midagi, kui et teada nooreks Borisjeks nimetatakse. Ta on küll weel noor, juhatajaks liig noor, aga ta näib julge ja hea peaga olema. Mul on see julge tundmine, et ta meid mitte häbi fiske ei wii. —

Silmapiikne wälgu walgu näitas, et nad õige kardetawal seisukohal olivad. Omastest kaugel, seisivad nad peaaegu waenlaste wahel nagu finni liilutud. Wististe olivad waenlased neid näinud, muud kui liiga lühike wälgu walgu ei annud mahti nende peale sihtida.

— Mis see hulljulge poisike meiega peale tahab hakata? Hiiudis jälle üks tema kaaslastest. Mina ei leia niisugusest tiikist mingit mõistust, ega pole mul ka lusti ennast ilma häbata maha tappa lasta. Kas meie parem jalamaid ümber ei pööra, enne kui see hilja on? Wististe on meid nähtud ja siis oleksiwad nad kõik wäljaotfitud jahupead, kui nad meid mitte fiske ei oskaks piirata ja — —

Jälle helkis wälk ning tema walgu näitas, et nende wäike seltskond ühe wäikese kuristiku lähedal, mis kõrgete mägede wahelt Klipi orgu alla ulatab, ühelt poolt Inglise sõjawäest, teiselt küljest järjust mäeseinast fiske piiratud olivad. Kes seisis Cäsari kink, mille pealt waenlase suurükkid alla waatasiwad, et hädakorral palumata pealetungijaid werise peaga tagasi liiia.

Mõnegi buuri süda, kes jelles wäikeses seltskonnas oma kardetawat olekut terawaste tähele pani, peffis nagu haamriga. Kuidas pidi siit weel eluga peajema? Ja mis tarwis olivad nad siia hiirelõksu tulnud?

— Mäge mööda üles! hiiudis nende juhataja julge heal. Meie peame nende suurükkide peremeheks saama, sest need ahwardawad meie wäe liikumist. Meie peame ruttama, kui oma plaani korda saata tahame. Wististe on waenlased meie nõmüst aru saanud ja lühikese aja

pärast võivad nad meile juba palju suurema wäe vastu saata. Edesti, wennad, kes teist buur on!

Ja siis kihutas ta üle kiwide ja kändude mööda mäekülge üles poole. Kellegil polnud enam aega muud nõuu pidama hakata, sest wälguwalgusel wõis kuristikust waenlaste odade läikimist selgesti näha, nii et ka see wiimane waewaline peasemiseteet finni seisis. —

Kaela murdwa kiirusega kihutatiwad kõik oma julge juhataja järele. Siin ja seal komistas nii mõnigi hobune nägemata takistuse üle, aga see ei ehmatanud kedagi tagasi. Nende juhataja pidi siin väga hästi tuttav olema, sest ta ostas inestamise-wäärt osawusega kõigist ärawõitmata takistustest mööda saada, nagu oleks tal kaspi filmad, kes ka öö pimeduses teed leiawad.

Wististe oliwad waenlased nad filmist kaotanud, ehk ei olnud kellegil lusti nii kardetawat ja waewalist teed mööda neile järele tulla, sest pea ei kuulnud ega näinud nad enam midagi muud eneste ümber, kui hobuste lööfutamist, jooksmise müdinat ja wäikest wõsastikku.

Wiimane järk oli siiski hätilisem, kui et hobuste seljas üles oleks wõinud saada. Seal pidiwad nad oma wäsinud loomad maha puhkama jätma ja jalgsi üles ronima, et waenlase battareid ära wõtta.

Kihiseja aga libeda wõitlemise järele oli neil ka tõesti korda läinud suurütkid oma woli alla saada. Nii-sugust pealetungimist ei olnud waenlane ootanud, sest et see täitsa wõimatu näitas olema. Cäsari kink seisis ju täitsa Englise laagris, ning tema kõrgus ja järskus tegiwad teda iga pealetungimise vastu julgeks. Sellepärast oli wägi ennast suuremal arwul teede peale kogunud, mida mööda ligi wõis peaseada, et siit tarwilisel korral vastu panna.

Mõne filmapiigu puhkasiwad wõitjad, et uut plaani teha. Et nad siin mitte palju waenlast ei leidnud, ei ütelnud weel mitte, et wõitlemine seega juba lõpetatud on. Sellepärast oliwad nad just nii kardetawa tee walinud, et waenlastele ilma ootamata selja taha saada. Nüüd aga ei wõinud neile kaudu enam teadmataks jääda, mis sündinud, selle eest kandsiwad juba need, kes weel

pögenema peasenub, julgesti hooft. Lähemal filmapilgul wõis juba uus wõitlemine algada, mis seda palawam pidi saama.

Noor juhataja kuulatas. See ei olnud mitte maru mühin mägedes, ega ka mitte pikse mürin — see oli sõjariistade lödin, püsside paukumine, hädahüübed, — ühe sõnaga, tõsine sõjakära, mis nüüd nii selgesti kõrwu tungis. Wististe olivad buurid teisest küljest Eäfari kingu peale tungides waenlasega kokku punitunud ning sõdisiwad nüüd öö pimeduses.

Wihm oli mööda läinud ning walgulöömine suurewiisiliseks helenduseks ümber muutnud, nagu seda üksi lõuna päikese all näha saab. See andis tarwilist walgust, et sõjawäljast ja waenlaste hulgast enesele pilti saada.

— Meie peame waenlasele selja tagast peale tungima ja tema saljad lõhkuma. Ta on meie tarwis liig arwurikas, et teisel wiisil walmis saada. Aga walgust, taewa walgus on sihtimiseks liig lühike. Siin peab üks elektrilamp walguseheitjaga olemas olema. Muttu otsima!

Neid sõnu oli noor juhataja oma murtud poisi healega kõnelemb. See mõte oli hea — waenlaste peale waja walgust heita, et buurid lasta näewad!

Suurtükkide juures pidi niisugune laterna olema, aga kes wõis teda nii pea leida!

Tükkide aega tegiwad wõitjad suurtükkide kallal kõike oma jõudu kokku wõttes tööd, siis langes üks tugew walguse juga olla Klipi orgu, kus Inglise wäesalgad endid teekonna tarwis walmis seadsiwad. Ühe ainsa pilguga oli nende terve plaan awalikuks saanud. Nii kaugele kui walgus ulatas ja film seletas, oli kõik liikumas. See pögenemisekatse pidi korda minema, sest enne kui päikese walgus uuesti sõjajälgesid paistma tuli, olivad neil juba, kui mõnd ootamata asja wahetele ei tulnud, kõik hädad selja taga. Nii mõtlesiwad nad. Aga juba oligi midagi ootamatat wahetele tulnud. Mis tarwis pidi walgus inglaste peale langema? Oli sellel midagi tähendusit?

Häliste läts lahinguplats walgeks, nagu paistaks päike öö pimeduse sekka. Esimesel filmapilgul pimestas

ta kõiti. Ühed nutsiwad, teised tänasiwad taewast. Esite kargas ta sinna ja tänna, nagu otstis ta midagi, siis jäi ta inglaste salga peal seisatama. Seal kajas lastmine rohkem kui sajast piisist läbi öö ning inglaste ribades langefiwad paljud. Nende komandosõnad oliwad selgesti kuulda, sest siin oli tarwis wastu astuda. Piisid tõusiwad üles, seal oli häkiste kõik jälle pime, enne kui keegi sihtida oleks saanud, ning ilma, et nad kedagi olefiwad trehwanud, wilstasiwad kuulid läbi õhu.

Seesama lugu kordas ennast ifka uuesti ning ajas waenlastele niijugusti hirmu sisse, et nad oma palju suuremasti hulgasti hoolimata korrapidamise kaotasiwad ja põgenema paniwad.

Kuna wäike buuride jalk ühel pool nii wapraste wõitis, ei olnud waenlasel ka teisel pool häid päewi. Cäsari mäest langes häkiste jälle hele walgus wälja rändajate parwede peale, siis kajas hirmus mürin selle kannul ja waenlaste peale sihitud suurtiiki kuulid riisusiwad tugewad waod soldati ribade seffa.

See oli niijama ootamata kui hirmus. Keegi ei jaksanud esimesel filmapilgul ära arwata, mis sündinud oli. Kus nad oma mehed, oma suurtiikid teadfiwad olema, sealt langefiwad nüüd surmawad kuulid ja lõhkwad pommid olla! Esimene ehmatatus oli nii suur, et ka siin kõik lord kadus. Keegi ei kuulnud enam komandohüüdu; igaüks tahtis oma elu peasta ja põgenes nii ruttu kui wõimalik tagasi, et oma prii wangimajas Ladysmithhis edasi nälgida.

Ülfi ülewal Cäsari mäel, kus Inglise wäesalgad aset oliwad wõtnud, ei läinud see mitte nõnda fergelt. Üks wäike salgake ühe sirge kaswuga ohwitseri ümber ei tahtnud ennast ifka weel alla anda. See oli aga asjata katse siin ennast weel kaitseada. Seda oliwad teised ära näinud ning oma sõjariistad käest ära annud, muud kui nende juhataja ei teinud seda mitte. Mitu korda oliwad buurid juba tema sõjariistu nõudnud, aga sõnalauzumata wehkles ta edasi, nagu otstis ta enesele meelega surma.

Meie julge wõitja oli otse selle mehe wastu sattunud. Ta tundis seda buuride ohwitseri, kes julgelt waenlaselt allahetmist nõudis. Wastuse asemel wälkus waenlase mõel ning wastane langes tema ette oma were sisse maha.

Ja hirmus filmapill ajas noore buuri were keema ning esimest korda keerutas tema mõeka oma nõrgas käes ning lastis teda waenlase peale maha langeda — seal helendas wälk, päewa selgusega, ta nägi oma wastast wankuma — ja langema.

— Nõra! kõlas langeja kofkulitjutud huultelt. Siis jäi kõik wait ja pimedus walitses jälle nagu enne.

Range ehmatas oli noore buuri nagu finni naelutanud, nii et ta esimesel filmapilgul sammugi paigast ei saanud. Ta tundis veel lihtainust tungi — sellest hirmust paigast nii kaugele olla kui iganes wõimalik. Aga mööda pööris elu tema tardunud liikmete sisse jälle tagasi ja ta wõis liikuda — põgeneda. Aga kuhu? Selle järele ta ei küsinud.

Kui kaua ta põgenenud, seda ei teadnud ta enam. Ta nägi uuesti warjusid enese ümber liikuma, ta jõud nõrkes ja jalad ei kannud enam. Kui ta wäsinult külma maa peale maha langes, oli kõik ta tundmine ja mõtlemine kadunud —

Kui hommiu koibuwalgus kumama hakkas, olidwad kõik maad ja raad, kõik orud ja mäed buuridega täidetud, kuna waenlasest üksi jurnud ja haawatud ning wangilangenud näha oliwad. Põgenemise katse oli täitja nurja läinud ning buurid pühitsetiwad wõidupüha, nagu teist jarnast nii wäikese kahjuga enne ei ole olnud. Waimustusega kõneldi ikka jälle neidsamu asju, mida kõik juba teadsiwad, aga siiski uuesti jälle kuulda tahtsiwad. Kõik kiitsiwad Cäsari kingu wõitjate noore juhataja osawust ja julgust, mille läbi waenlased oma wangielluse tagasi oliwad heidetud.

Aga kus oli see noor wõitja?

Kreegi ei olnud teda näinud, ega teadnud temast midagi.

Kardeti ja kurdeti, et ta langenud oli ning oma noore elu nii wara ohwerdanud, aga nende wähebe buuride seas, kes langenud ehk haawatud, ei olnud teda leida. Ülemad ja alamad kahetsesiwad tema kadumist ning tegiwad kõik tema otsimiseks, mis iganes wõimalik, kuid kõik oli ja jäi asjatuks.

Haigete keskele oli ka palju waenlasi rawitsemisele wõetud ning kõik leidsiwad ühetasa heldete awitamist. Waeseid haawatuid nähes wakis wiha ja waen ning halastajad haigetaltajad pöetasiwad neid niisamasuguse hoolega, nagu oleksiwad nad omaksed olnud.

XIII.

Sõ oli mööda ning päew näitas kõiki neid kolebusi, mis niisuguse lahingu jälgil käib, oma täies juuruses. Haawatud lamesiwad jurmukehade ja üffikute kehatakkide seas ja all ning palusiwad möödaminejatelt abi ja halastust. Punase-risti selts oli oma kurwa tööga alustust teinud ning õnnetusepaiga lähedale oma telgid üles seadnud. Sinna läksiwad nüüd lõpmata rongid kandraami kandjaid. Arstid ja nende abilised, halastajad õed ja haigepöetajad ruttasiwad ühest paigast teise, ilma et nad kõiki neid walusid oleksiwad waigistada suutnud, mis lahing walmistanud. Palju haawatuteft watasiwad oma filmad lõpmata walus igawesele unele ja need ei olnud mitte kõige kahetsemise-wäärilisemad. Palju wiletsam oli lugu nendega, kes raskete haawade läbi nõnda suurt wiga saanud, et neid enam parandada ei wõinud, kes siiski aga elama pidiwad. Neile oli elu wandeks. Kõige paremates eluaastates, täis nooruse jõudu ja elulusti, lahingu läbi jäädawalt sandiks ja wigaseks tehtud, oh, misjuguft teist wiletsust wõib selle kõrwa panna! Selle juurust mõistab üffi see, keda see hirmus saatust trehwas.

Sellest siis ka tuli, et nüüd noori mehi, kes lihtse aja eest weel julgelt ja nalja heites waenlase wastu wälja läksiwad, walju healega nutmas wõis kuulda, kui

arst neile kuulutas, et nende haavad mitte surmavad ei ole. Mis väärtus oli elul nende kohta? See on kui elav furnu, mida hauda ei või kanda. — Oh kui need isandad, kes sõda teevad, üheainsa filmapilgugi oma pehmel kiigetoolil selle peale mõtlefiwad, kui palju wiletjust nad oma kaasinimestele on walmistanud, siis peafiwad nad tangeks lohkuma, hiiudis üks haawatute seast.

Ra lahinguwäljal walitfes elaw tegewus. Soldatid, kes nüüd furnutematmist pidiwad toimetama, oliwad oma töö ära jaotanud. Ühed otfifiwad furnud üles, teised kandfiwad nad kofku, kolmandad kaewafiwad hauda ja neljandad matfiwad maha, mis aga neile kätte toodi. Terwe rida üleswisatud mullawallifid näitas, mäherdusi ohwrid maade ahnus nõudnud. Siin oli suur osa nendest noortest meestest oma maapealist elufäiki lõpetanud, kes aau ja kuulsust tuliwad otfima ning nüüd ilma sugulaste ja sõprade filmaweeta kaugele wõderamaa mulla fisse paigutati. Wäe waimulik täitis oma kurba kohust, palweid ja õnnistusefõnu lugebes, ning matjatele märki andes, et need oma tööd wõiwad algada.

Randjad paniwad oma raamid maha ja teatafiwad, et nende töö lõpule on jõudnud, aga weel oli lahtiseid haudasi jaaki ootamas. Neg-ajalt käifiwad randjad haigete ja haawatute keskel waatamas, kelle filmad kinni wajunud ja keda jälle ära tuleb wiia. Need waejed aimafiwad küll, mis peale nende feltfimehed ootafiwad, et aga kord oma tööga walmis jaada. Mitte neid wähesid waluga täidetud tunnikesi, mida wilets elu neile weel kinkis, ei joowitud neile! Isegi wäe waimulik näitas, et temale ootamine igawaks läks.

Sõjalatsfareti lähedale oli terwe laager haigete jaoks fisse seatud. Seal leidfiwad kergelt, aga ka wäga raskest haawatud efiotsa aset. Efimesed pidiwad ootama, kuni need, kel rohkem abi tarwis oli, abi kätte oliwad saanud, kuna wiimased abita maas lamefiwad, sest et nende juures kõik arsti waew asjata arwati olema. Nende peale ootafiwad lahtised lauad ja matjad feltfimehed.

Arusaamata kombel oli nende keskel ka üks noor buur. Keegi ei teadnud, kuidawiisi tema sinna sattunud, sest wangisid ei olnud inglaster jalkorral ühtainustki ühes tuua olnud. Tema käsi oli pakku tarretanud werega koos, ilma et keegi talle üht sidet ümber oleks pannud. Kruua aega oli ta juba minestuje sarnases pool-unes maas lamenuid, ilma et keegi temaga tegemist oleks teinud. Üksi walli peal olemisolekut oli teda tähele pannud, et näha, kas ta mitte furnukandjate kätte ära ei tuleks anda. Kuid tema näitas enesest ikka weel elumärki ja lõi wiimaks koguni oma suured filmad lahti.

Wana wahisoldat wahtis ammuli suuga.

— Wäherbused taewalikud filmad ja misjugune peenike nägu, muud kui kahwatanud kui kasetoht, ümises ta iseeneses. — Ilus pois, eht eksemplar. Rahju, et ta buur on!

Haigele ei olnud wahi uuritu pill wististe mitte meelt mööda, sest ta litjus oma laia äärega pehme wiltkübara kõwemini pähe ja pööris näo kõrwale.

Kõik läks jälle oma harjunud käiki. Haiged hoigasiwad, palusiwad, saajatasiwad ja wahid käsiwad ühetajaste sammudega edasi tagasi. Noor Buuri pois waatas kõige selle peale, nagu ei puutuks see temasse kõige wähematti. Näis, nagu ei oleks tal mõtteid olemaski. Ja tõepoolest ei tunnud ta ka muud, kui lõpmata nõrkust ja hirmust janu, nii et keel jumlae külge kinni kippus jääma. Süski ei tulnud ühtegi kaebehealt üle ta huulte — ta ei nõudnud midagi, ei tahtnud ega wõinud midagi nõnda.

Sõjawäe walitsuse poolest oli haigete järele waatamine korda seatud. Ülemkomandandi adjutant ilmus mitme kõrgema ohwitseri saatusel laagrissi ja rewibeeris latifaretti ja haigete rawitsemist.

— Hirmus, mil wiisil see lahing meie sõjawäge on laastanud, hüüdis kindral White adjutant. Kuidas on see ometi võimalik olnud, et meie plaan nõnda rängaste tühja läks?

— Ekstsellents, meie plaan oli waenlastel teada, ütles üks noor leitenant. Buurid pidiwad kõik jõhwi pealt teadma — muul wiisil ei wõi seda asja mõeldagi.

— Nõnda oleks jeda kerge seletada, aga kuidas
 wiisi wõiswad buurid meie plaanidest teadust saada?
 Meie wahiteenistus on ifka kiiduwäärt usin ja osaw
 olnud, ja ma pole mitte kuulnud, et kellegil korda oleks
 läinud ilma tähelepanemata sisse ja wälja käia. Pealegi
 ei wõinud igakuks meie plaanidest teadagi. Wõi peame
 äraandjat eneste keskelt otfima?

— Sumal hoidku selle eest! — hüüdis noor leitenant.
 — Mina wõin arwata, mil wiisil see oleks wõinud sündida.

— Oo, jeda peate meile kohe kuulda andma.

Natuke kohmetult astus ta ette ja kõneles sõnu
 otfides:

— Ei ole kaua aega tagasi, kui üks wana naine
 meie laagris käis.

— Mis naine see oli? küsis kindrali jaadik wahela.

— Üks talumaine kuskilt külast, kes siin kõiksugu
 toidukraami ja muude sarnaste asjadega wõõritses, ilma
 et tema tegewuse üle oleks walwatud. Minul ei olnud
 ammugi enam tema wastu usaldust.

— Üks talumaine, kes külast tuleb ja toidukraa-
 miga wõõritseb, nagu teie ütlete, ei wõi meie plaanidest
 midagi teada, ka mitte arugi saada. Aga kui juba kaht-
 lust olemas oli, siis ei mõista ma mitte, mikspärast teda
 mitte jalamaid wahi alla ei ole pandud. See on ju
 otse hooletus ametikohuste täitmises!

— Oberst herra Watson wõib selle üle rohkem
 teatada, oli noore leitenandi kahjurõõmulik wastus.

Watson, kes märkas, mäherduse kaebtuse alla tema
 noor wastane selle tähendusega ta oli pannud, läks wi-
 haseks, nagu äritatud löwi.

Kindrali asemel tahtis praegu noorele ohwitserile
 tema kõlbmata wiisi eest karedat laituft anda, aga ta
 märkas obersti kihwtist pilku, millega see oma wastast
 tahtis trahwida ning ta walsjud sõnad jäiwad rääkimata.

— On neil sõnadel mingit tähendust, obersti
 herra? küsis ta ennast Watsoni poole pöörates. Palun
 seletada.

— Kui leitenant Ringston juba kord oma ülemate eestkostmise oma asjaks on võtnud, siis astugu ta aga edasi ja ütelgu, mis tal minule süüks on panna.

— Roh, leitenant Ringston!

Abjutandi heal ja nagu oli wali.

— Obersti herra teab, et seda naist mitmest küljest kahtlaseks peeti, aga ta ei hoolinud sellest. Seda saab ta ometi tunnistama.

Ülem pööris ennast Watsoni poole, et tema wastust kuulda.

— Nagu leitenant Ringstoni sõnadest praegu kuulda, on ta kaua aega ennast juba selles kunstis harjutanud, kuidas oma ülematele jämedaid sõnu suhu ütelda. Midagi ei võinud ilmas pöörasem olla, kui see põhjendamata tõendus, et see rumal talunaine salakuulaja kohuseid võis täita. Tema mõtted ei käinud sellest rahanatukesest, mis ta oma kaupade eest sai, mitte kõrgemale. Kui buurid talle niisama palju oleksivad maksnud, nagu ta siin sai, ei oleks tal wististe meeldegi tulnud nii suurt waewa nägema hakata, mis siiatulek nõudis. Selleks läheb kõrguni väljaotsitud lühikest filmaseletust waja, et nii ilma põhjendamata mõtete peale tulla. Paljas kiusakas soov ei tee seda lihtsat toidumüüjat naist veel mitte kawalaks, kõige wiguritega wäljakoolitatud salakuulajaks. Selleks on rohkem waja, kui ainult naine olla. Kahtlustamise asemel tulgu ta parem asjaliste põhjustega, mis midagi selgeks teewad ja terwele ilmale näitawad, et tal õigus on. Selleks ei ole tal ju igatahes üffi täielik woli käes, waid seda nõuab ka iga mehe kohus. Paljast sõnade tegemist pean ma nii maotuks, et ma selle üle rohkem ei soowi kõnelda.

Need obersti sõnad oliwad piinlikku põnewust sünnitanud.

Noor leitenant tundis, et ta nende läbi nagu põlewa süite peale oli pandud. Niisugust lööki ei jõudnud ta wälja kannatada. Kindrali saadik aga, kes niisugust sõnawahetust lihtsaks nägelemiseks pidas, millel oma isiklikud põhjused pidiwad olema, tähendas, et siin niisuguste tüliasjade seletuseks mitte õige aeg ega koht ei

olla. Kuid noormees ei jõudnud ennast waigistada, waid astus ülema ette, kelle juuresolekul oberst teda haawanud.

— Lubage armulikult, kindrali herra, et ma obersti herra poolt minule antud süüidide peale wastust annan.

— Aga tehke liihidelt ja sündlikumal toonil!

— Minu kahtluse põhjused toidumüüjanna wastu ei ole mitte muud, kui mis ma oma filmaga olen näinud. Mis obersti herra selle naise tähtsuseta olekust kõneleb, käib selle sündinud loo wastu, et ta ise teda salakuulamiseks on tarwitanud. Kui ta niisuguseid kõhuseid ei suutnud täita, mis kasu wõis obersti herra siis temast saada?

— Herra oberst, kas see õige on, et teie teda salakuulamiseks olete tarwitanud?

— Ma olen tema teadmised ja tundmised wälja pärinud ja selle juures näinud, et ta niisuguse ülesande jaoks kõlbmata oli. Ma olen juba enne tema kohta oma otjuse annud ning wõin siin ainult seda weel juurde lisada, et ta meile ei head ega halba ei suutnud teha.

— Et obersti herra teda kui wana turunaist tundis, on tunnistuseks, et ta teda üleüldse ära ei ole tunnud. Ta ei olnud mitte wana, näotu, waid noor ja pealegi ilus naine, wabest koguni weel mõni noormees. Ta oli ennast ainult wana naise näofatte taha ära peitnud, et sellega igast kahtlustusest eemale jääda. Et niisugune pettus talle täiesti korda oli läinud, seda tunnistawad oberst Watsoni sõnad arusaadawal wiisil.

— Mina ei näe siin kõige paremal kahtmisel muud kui muinasjutulist tondilugu, wastas oberst rahulikult. Ükski see jääb mulle arusaamataks, kuidas meie keskel weel niisuguseid lapsi wõib olla, kes sarnaseid tondilugusid usuvad. Seal ütleb üks, tema olla seda naist kuuwalgel wette minema ja sealt üleinimlise ilusa noore neiuna wälja tulema näinud, teine wannub jälle maa ja taewa kofku, et ta teda ühe hirwitawa wanamehe näol näinud, kelle peale ei tina ega teras ei hakkawat, sest tema peale lastud kuulid olla tagasi pörganud, ilma et kõige wähematki wiga oleksiwad sünnitanud. Jah, kui

buurid tondid oma teenistusesse on pannud, kes neile kõik meie plaanid läbi õhu kätte wilitawad, siis oleme muidugi wõidetud, sest niisuguse sõjakawaluse wastu oleme meie wõimetumad.

Need sõnad tegiwad piinlikule põnewusele otja. Kõik naerfiwad kergemalt hingates, sest sellega näis tiili lõpnud olema. Noormees mõtles üksi weel selle üle järele, kuidas wiisi oberstile neid sõnu õige tundwalt kätte maksta ning naerjäd oma poole wõita. Aga ta tuli oma plaaniga hilja, sest järelewaataja kindral oli juba wäikest wahet selleks tarwitunud, et juttu teise asja peale wiia ning sel wiisil tiili lõpetada.

Noore leitenandiga wärises ühtlasi ka noor buur, kes haigete seas lames. Esimest täitis kange wiha lõhkiminemiseni, teist kohutas see, mis ta praegu oli kuulnud. Snneks ei pannud teda keegi tähele.

— Minu herrad, algas kindral teist juttu, kas teie meie ülemjuhataja kõige uuematest plaanidest juba midagi olete kuulnud?

Kui kõik eitamisega wastasiwad, siis kõneles küsija edasi:

— Kindrali herral Whitel on kindel nõu, makstu mis maksab, läbi raiuda ja ennast Bulleriga ühendada. Ei jää ka mingit muud nõuu enam üle, sest meie söögi-tagawara on sõjakorral, ilma et meil praegustel tingimistel lähemal ajal wäljst abi loota oleks. Kui meie oma jõud ei ulata, siis on meiega wilets lugu. Sa praegu on aeg jaks parem kui muidu. Et meie seekord suure kahjuga tagasi oleme aetud, see saab buurid mõneps ajaks ettewaatamataks tegema. Wististe ei saa nad oma wõidurõõmu joomastuses niipea selle peale mõtlema, et meil weel lusti oleks oma nahka turule kanda ja nurjaläinud katset uuesti julgeda. Aga kui meie wõimalikult pea, ütleme ülehomme, juba põgenemise katset kordaksime, siis tuleks see wististe ootamata ja meie katse wõiks korda minna. Sulge pealehakkamine on pool wõitu, ütlefiwad juba meie esiwanemad. Buur on niihästi oma mõtlemise kui ka töö juures üksluine ja pikaline, enne kui uus pealetungimine tema laisa aju sisse

mahub, oleme meie juba wahest nii kaugel, kus nende tina meie enam järele ei ulata. Sõjamehe plaanid ei kõlba kauge tulewiku kohta, waid ta peab ruttu mõtlema ja kiiresti selle järele käima. Nõiduse kunst pole tihti ka muud midagi kui kiirus. Kerge, kiire ja julge, see on wäejuhatusese põhjusmõte. Sellepärast peame kõik maha jätma, mis kuidagi wiisi meie põgenemist wõiks takistada, nagu näituseks meie haawatud ja haiged. Meile kõigile saab see walu tegema, et neid oma saatuse hoolde peame ilma abita maha jätma, aga haledusel ega kaastundmusel ei ole sõjawäljal maad. Buurid on jumalakarjad ja heasüdamelised ning saawad nendega hästi ümber käima. Leitenant Wood, kes nende kätte oli sattunud, kõneles sellest huwitawaid lugusid. Ta oli wangist ära karanud ning selle juures raskeid haawu saanud. Üks Buuri tüdruk leiab ta selles olekus ilma abita ja weab ta oma juurde koju, põetab teda nagu oma wenda, kuni ta terveks saab, ning lasseb teda siis minna. Ja see rumaluke usub, et Wood tänuilukust meelest nii täidetud on, et ta sellest saadik buuride wastu enam oma mõeka ei tõmba. Tseenesestki mõista, ei wõi üks kuninglik Inglise ohwitser selle peale mõteldagi, et tüdruku türusid täita, ka siis mitte, kui see nõudja ingel ise oleks, nagu Wood sellest tüdrukuft tõendab. Buurid ei ole mitte üsna pea peale kukkunud, aga nad on kui lapsed, kes oma usku inimeste headuse ja Jumala nähtawa abi peale ei ole kaotanud. Nad teeksiwad meile lõpmata palju rohket kahju, kui nad mitte nõnda wäga lapselik-gades ei käiks. Mõtleme ainult, mäherdust ilma peata mängu nad oma palwete ja lauludega lahinguwäljal teewad, nagu peaks Jumal taewast kõik need pommid kinni püüdma, mis meie nende peale wälja saadame. Aga see on kõik weel meie kasuks — ma ütlen, meie wõiksimme weel palju suuremas kimbatuses olla, kui nad seljamal wiisil meie wastu astuksiwad, nagu meie nende wastu. Sellepärast wõime ka oma haiged rahuga süa jätta. Laseme neil aidata oma waenlaste leib otsa süüa, kuni neil enam midagi juhu ei ole panna. Küll nad siis armu tulewad paluma. Aga seda ei pruugi

meie haiged mitte teada, teie mõistate mind, minu herrad! — Ega siin ometi kedagi ei ole, kes kuulda mõiks?

Nende sõnadega oli ta enmast wahisoldati poole pööranud, kes natuke kõrwal seisis ning nüüd auuandes läe kõrwa juurde pani.

— Ei ole, kindrali herra, ja kui ka mõned kõrwad peakfiwad weel kuulma, siis saawad nende juud ometi pea waikima. Need siin on kõik need wäljapraagitud, kes arsti käsu peale kõik üksteise järele mulla alla lähewad. Elstjellents peab aga weel wähe kannatama.

Wahi peal seisja, üks wana Inglise soldat, ütles seda niisuguse tõsiduse ja rõhuga, nagu oleks tal mõni tähtjas ametlik asi toimetada. Ta tahtis weel midagi juurde lisada, aga kindral astus naeratawa peanikutamisega tagasi ja läks oma saatjate eel minema. Teenistuseetruu wahimees ei leidnud oma imestusele seletust, kuidas nii suur ülem nõnda tõsise asja juures naeratada mõis. Ta raputas oma rasket pead ning hakkas jälle edasi tagasi sammuma. Tema ümber walitjes tõsine olek ja tema ise oli ka kangesti tõsine.

Kui ta mitte nii wäga suure tõsidusega oma raske kohuse täitmise üle mõttes ei oleks olnud, siis oleks ta wabest märganud, kuidas noore buuri põsed nende kõnede juures häkiste jälle wärwi saiwad, kuidas ta huuled hõõgasiwad ja filmad wälkusiwad. Tema peenikesed sõrmed läkfiwad kramplikult rufikaspe ja ta huuled wärisiwad nagu walu ja wiha pärast. Üks peenem kõrw, kui wahisoldati oma, oleks ka tasaseid sõnu wõinud kuulda. Aga teda ei liigutanud ega huwitanud niisugused sõned, ta teadis ju, et ta ometi midagi muud ei kuule, kui häbdaldamist ja kaebamist. Igaüks wingub, kelle filmad selle ilma elu jaoks kinni waowad, mis mina sinna wõit parata, ümises ta iseeneses. Kannatust, kannatust, weidi oodata, kaua ei kaeba nad mitte enam!

Aegamööda oli jälle õhtu kätte jõudnud. Oh, kui äraütlemata piff oli see päew nii paljudele olnud! Ka noor buur ei olnud midagi suurema igatsusega oodanud, kui päikese loojaminekut. Aga see näis täna oma teel seisma jäänud olema. Wiimaks ometi kord kadus ta

mägebe taha ja haiged hakkasivad lahendamalt hingama, sest õht läks jahedamaks ja kosutavamaks ning nõrgestav päewapalawus andis järele.

— Ülehomme, ütlesiwad nad, — heljus tema hõõgawate huulte peal waewalt kuuldawalt. — Minu Sumal, kui meie omaksed seda mitte teada ei saa, siis võib waenlaste plaan tõesti korda minna ja hirmust häwitust meie maa ja rahwa üle laiale laotada. Selbe taewas, aita ise seda õnnetust ära hoida, sest sellega oleks wähest meie terwele rahwale ja riigile ta haud walmis kaawatud. Sa mäherdune jõledus on see, oma waeleid haawatud seltsimehi ja mõegawendi äraandja wiisil wiletjuse sisse jätta, et aga oma nahta peasta. Oh kui inetu ja hirmus omakasju! Sa sellejuures naerawad nad buuride hea südamet ja wagaduse üle ja kui need oma waenlaste wastu halastust näitawad, siis pole niisugused heateod meie waenlaste filmis midagi muud kui puhas rumalus!

XIV.

Sälle oli öö, wainne, heategew, armuline öö käes, mis kõik päewa jõledused kinni kattis ja sõjawiletjused inimese filmade eest ära peitis. Wähemalt ei wõinud keegi wõeras aimatagi, mäherdune hirmus wanne selle paiga peal lasus, kus kord õnnelik ja rahuline elu walitsenud. Minult need hulgad lambitulekese, mis ööpimeduses sinna-tänna wirwendasiwad ja haigete hoigamine, kes oma palawiku jampsituses wähest weel kord möödäläinud öö toledusi läbi elasiwad, lastsiwad sündmusti aimata, mis haruldased pidiwad olema.

Alga kuulsa, kas seal ei olnud ka weel midagi muud, mis seda suurewiisilist võrahu segas! Nii ettewaatlikult, nii tasahiljuse, nagu metsawürst oma jahikäigul, aga terawat kõrwa ei wõinud ta ometi petta: need olidwad ühe inimese tasased jalaastumised. Mõne filmapilgu järele liikus ka tõepoolest üks wari magama jäänud wahi mõõda. Enne, kui see kohusefangelane oma filmad

selgeks õerus, oli juba lõik jälle waguſi. Mõni eſfinud öölinn ehk taſane tuulekeere, mis wõis ſee muud olla! mõtles waht unistades ning ei murdnud ſelle üle kauem oma paſſu pead. Tuled tantſiſiwad, haiged hoigasiwad — lõik oli korras ja tema jüda rahul.

Kui ſee kogu aga wahift nii kaugele oli jõudnud, et ſee teda enam kuulda ei wõinud, ſiis kiireſtas ta oma ſammusi ning ruttas lendawa kiirusega kohiſewa ojaſe poole, mis mäe kurristikult wälja woolas ning oma wahutawaid wooguſid oru jüganuſes edaſi ſaatis. Wee juurde jõudes langes ta wäſinult külma, märja rohu ſiſse ning ſirutas oma käe kojutawa wee järele. Oh, kuidas kõrbes ta keel ja kui ſuurt karatuſt andis talle külm hallikaweſi!

Kuu waitne hõbewalgus tungis pilwe pankade wahelt läbi maa peale ja walgustas ſeba kohta liihikeſeks ajaks. Nii kangel, kui film ſeletas, ei olnud ühtegi teiſt inimeſt enam näha, ei kõppu ega kõbinat kuſkil pool kuulda. Nüüd wõis ta rahuliſemaks jääda.

Kuu walgusel wõis ſelgeſti ära tunda, et ſee ſeeſama Buuri noormees oli, kes päewal weel haigete ſeas lames ja ööb ootas. Terwe palawa päewa otſa ei olnud ta midagi oma ſuhu ſaanud, ka mitte tilka wett oma janunewa keele peale. Ta ei tahtnud oma waenlaſtelt midagi waſtu wõtta, kui need talle ka oleſiwad paſſunud. Aga kes pidi nende ſeaſt wõerale midagi paſſuma minema, mis eneſtel paudus! Palujad ja otſijadki jäiwad ilma, mis ſiis weel need, kes otſimagi ei tulnud! — Tema ei olnud ka ſuurt nälga tunnud, aga janu waewas teda hirmuſaſte. Selle piina juures unuſtas ta ka oma walutawa käe haawa, mille läbi ta nii paſſu werd oli kaotanud, et ſee teda nõrgaks tegi. Sahe ööõhk nõrgeſtawa päewa palawuſe järele ja hea karataw mäehallikate weſi koſutas teda filma nähes. Ka käe haaw ei walutanud enam. Aga ometigi wõis ta näoſt, ta terweſt olekuſt näha, et ta raſket ſiſemift walu kannatas. See ei olnud mitte käe haaw, mis walu tegi, ſee ei olnud mitte kehalik nõrkus, mis ta paleid kaſwatama pani, ka janu oli nüüd kuſtutatud ja nälga ei

olnud ta tunnudki — see ei olnud üleüldse mitte kehalik kannatamine, mis ta õrnale, ilusale näole kõige suurema wiletuse märgi peale oli wajutanud. See pidi sügawamal, äräitlemata palju sügawamal olema, kui pealiskaubne waataja aimatagi wõis.

On hingeolekuid olemas, mis lõhestawa, pea häwitawa jõuga mõjuwad. Mis on kehalikud walud selle wastu, kui kellegil südametunnistus werd jookseb ja kõik elusjõud parandamata haawadega wälja furnab! See on iseenele tehtud wereimeja, keda ise oma südame weregaga toidetakse, et pikkamisi ennast furnuks piinata.

— Jumal, ja halastaja ja armuline! sofistatsiwad ta huuled waluga, Kas see wõib sinu kõrge tahtmine olla, et inimesed oma mõistust, seda ainult õhtu sinu sarnadusest, nende tapmiseks tarwitawad, keda nad oma wendadeks nimetawad! Kas seal ei ole liibe pikkamine inimeste armastusest ja wennameelest, kohuse täitmisest ja jumalakartusest kõneleda, kus üks rahwas teise peale tungib, et tema eluõnne häwitada, tema kõige kallimaid warandusi talt riijuda, tema elu wõtta? Tuhanded ja musttuhanded kiriku tornid näitawad sinu taewase trooni poole ja miljonid koguwad endid templitesse sinu püha pale ette ning paluwad, et hea wõidakas ja furi kaoks. Kas niisugune palwemeri weel wähe on, et kuulmist leida? Bisarajõgedes ja põrmu peal räägib süda, mis ta tunneb ja ei wõi waletada. Tuhanded nutawad waluga oma maapealse õnne rusudel, mida kaasinimese käsi walmistas, ilma et ta selle eest trahwi leidis. Nad kaotawad oma usu taewa õiguse ja sinu isameele wastu, nad heidawad oma meele ära ning lähewad hukka ihu ja hinge poolest. Meie inimliku arusaamise järele ei ole see kellegi õige isa, kes oma lapsi nii hirmsaste nuhtleb. Ehk meie ei saa usu kõrgeist mõttest üleüldse aru. Lase armu õiguse asemel walitseda ja täida meie lapselist igatsust sinu helduse ja armastuse järele! Ära lase ülekohut hõisata ja õnnetuid hukka saada, et hea seemnele selle läbi juba tärkamisel ära ei saaks lämmitatud. Kuule mu palwet! — minu palwet! Kas ma tohin siis üleüldse weel paluda — kas ei riiju weretöö

feda pühitsetud õigust iga ühe käest, kes nii suurt süüdi oma hinge peale koormanud! Oh, kui seda hirmust sõda ei oleks! Inimene ei pease oma saatuse käest ja üks õnnetus ei tule ühti. Kõik on süündinud ja midagi ei ole siin enam muuta. Halastaja taewas, see teeb nõdrameelselt — ma olen teda armastanud, rohkem kui oma elu ja nüüd olen ma tema mõrtsukaks saanud! —

Need ahastusehüüded tulitwad sügawast hingepõhjust. Raua wiibis noormees weel üksi oma waluga. Ta waatas lainetesje, mis mitte ära ei wäsinud ifka ja uuesti oma rõõmust tantsu algamast. Ja all põhjas oli kõik waitne ja wagune ning see rahu meelitas teda. Tule! siin on rahu sinu waelele waewatud südamele, hüüdis üks heal wee kohina seast. Siin leiab puhkamist sinu wäsinud hing — siin ei ole maad wiletusel ega walul!

Kas see ei olnud wähest tema saatuses ette määratud, et ta seda futset pidi kuulma? Siis oleks ometi forda kõik möödas, mis tema noore elu nii äraütlemata wiletaks tegi. Mis oli tal niisugusest elust loota — ta oli ju ometi ise kõik ära rikkunud, kui ta kuusafas saatus selle juures oma mängu mängis.

See walu, mis ta hinge piinas, oli liig suur, et ta mingit lootust ei jätnud, temast weel forda wabaks saada. Ja wulise waja oma wilus jängis kõneles nii meelitawalt. Üksainus samm ja lühikes ajaga oli kõik möödas — jäädawalt möödas, ning keegi ei wõinud ialgi aimata, mis siin ühel waitfel kuurwalgel ööl süündinud.

Siiski kohkus ta tagasi, enne kui ta oma mõtet teoks wõis teha. Kas pidi ta siis weel teist mõrtsukatööd forda saatma — teist weel alatumat, kui esimene oli? Kellele tõi see kaju? Ja kui elu taga hana weel edasi kestis ning maapealsed head ja halwad tööd seda tulewat elu paremaks ehk pahemaks tegiwad, wõis ta siis weel loota, seda rahu leida, mida ta igatses? — Ei ialgi! hüüdis ta kohkudes. Tema wiga oli parandamata, pidi ta enesele tunnistama ja see pani ta meelt ära heitma.

Tema puhas lapse meel ja armastaja süda oliwad wististe sellest, mida ta ise „mõrtsukatööks“ nimetas, palju hirmsama pildi maalinud kui ta tõepoolest oli. Mis

avalises mõtluses jõjaplatstil inimeste elu vastu tehakse, see pole mitte mõrtsuka töö, kui ta ka niisama werd walab ja elu nõuab. Aga fiiski oli see talle nii hirmus ja kole, et ta meelt tahtis ära heita. Mis ta teinud, ei olnud mitte kuritegu teiste, waid tema enese vastu. Aga kui ta selle peale mõtles, et ta selle pärast surma otsis, siis häbenes ta ennast, et ta nii wäike, nii omakasju piibija wõis olla. Ja iseenelele otja teha on üleülbje põlgamise-wääriline tegu. Pealegi oleks ta sellega ka oma rahwa ja maa vastu patustanud. Kuidas wõis ta ometi filmapilkuski ära unustada, mis ta kohus oli. Tema ei olnud weel mitte üffi enese pärast, sellepärast ei tohtinud ta ka üffi enese üle otsust teha. See oleks ülekohus isamaa vastu olnud. Esite pidi ta oma kohuse täitma, mis ühe kõrgema juhatusse järele tema kätte oli antud; siis oli tal ifka weel aega küllalt enese peale kohut mõista.

Need mõtted elustasiwad teda ning tungisiwad kõik ifiklised ahastused tagasi. Reegi teine ei tunnud waenlaste kõige uuemat saladust nõnda hästi kui tema ja tema ei tohtinud filmapilkugi asjata mõtetega aega wiita, et selle uudisega hiljaks jääda, mille küljes wabest terve Transwaali tulewik rippus. See oli ta esimene kohus — see kohusetundmus oli teda päewapalawust, haawade walutamist ja hirmust joogijanu kannatada aidanud — ja nüüd, kus tal midagi takistust enam teel ei seisnud, et oma kõige esimest ja ülemat kohust täita, nüüd mõtles ta iseenele peale! Ta pidi iseennast põlgama hakkama, et ta oma ülesanded ära oli wõinud unustada.

Ruttu tõusis ta üles ja astus uue julgusega oma pikale, waewalisele teele.

Selle kindla eesmärgi läbi oliwad ta mõtted teise sihi saanud ning ta süda läks kergemaks. Siiski käisiwad need endised hirmu pildid tema peas ringi ning kõige teiste seas ilmus ifka see kaunis mehe kuju, keda tema mõel lahingu platstil langema pannud ja kelle huultel see sõna helises, mis teda sijemise üdini wärisema pani ja uuesti ta meeli ja mõtteid segas.

— Oh, mäherdune hirmus werefõuline saatus on mind oma halastamata käe alla wõtnud! — — —

Rešköö oli ammuigi juba mööda, kui see piinatud sõnumil ootamata wiisil ühe Inglise wahi peale juhtus. Wahest oli tema tähelepanemine oma terawust sellega kaotanud, et ta mõtted liiga laialt käiswad ja ta neid koguda ei suutnud. Enne kui ta märkas, oli teda juba kuulnud ja nähtud.

Inglise wahisoldati hüüd tuli sellepärast talle nii ootamata, et see teda üsna kohmetama pani. Minult see üks mõte wälkatas weel kohutawas selguses ta pähe, et tema ülesanne kadunud on, kui ta ennast siin kinni laskeb püüda. Iseene peale ei oleks ta waadanud, kui tal kõrgemat kohut täita poleks olnud. Buuride wäewalitsus aga ei tohtinud ilma sõnumeta jääda. Selle küljes rippus lõpmata palju ja sellepärast pidi ta iga hinna eest enese priinust kaitsema. Üks mõte, mis peastmist lastis loota, käis ta peast läbi. Aga kas suutis ta teda ka täide saata?

Ta oli kui walgel juba jeda sõjariista hiilgama näinud, mille ots tema poole sihtis. Üks waade kõrwale näitas, et ta kadunud on, nii pea kui ta lähemasse wõsastikku katsumis põgeneda. Umbes wiiskümmend sammum paremal pool seisis paks noor wõsamets, mis esimehe hädawõhu ja tagaajamise eest warju oleks annud, aga mis see kõik aitas! — Kätesaamata oli see ometi!

— Kes seal on? kordas wagt oma sõnu ja ta healest wõis kuulda, et tal lusti kauem kannatada ei olnud.

— Tasa, tasa, mitte ilma asjata kära teha! kostis ta puhtas Inglise keeles. Mina tulen laagrist tähtsate sõnumetega.

— Sooh, noh, eks me saa näha! oli talle umbuslik wastus. Wie sammum peale juurde astuma ja rääkima!

See mäng oli kardetaw, jeda tundis noor põgeneja ju küll, aga talle ei jäänud teist nõuu üle. Ta

astus lähemale, ehk küll ta põlved lödijesiwad. Siiski juutis ta enese üle wõitu saada, nii et ta kaunis findla healega wõis hüüda:

— Wahid tulewad koju saata, sest terve wägi walmistab ennast ärareisi tarwis ette ja järgmisel ööl jätab kõik Ladysmithi jumalaga, et ilma buuride teadmata Colensose tötata. Ühe päewaga peab kõik walmis saama ja ükski ei tohi maha jääda, jellepärast on wähtimine siin asjata ajawitmine. Et seda lühikest aega mujal suurema kasuga wõib ära tarwitada, kui siin, kus midagi enam teha ei ole, sellest wõib iga laps aru saada. Seda teatust olen mina kindrali käsul tooma tulnud. Terve wahiwägi tuleb kokku kutsuda ja talle seda käsku kuulutada. Täitke teie oma kohut!

Õnne korral oliwad pilwed kuu palge kinni katnud ning ta walgus oli jellepärast wäga wäike. Tänuliku pilguga waatas põgeneja taewa poole, kes oma karbetawa küünla mõneks minutiks ära kustutanud. Nõnda ei wõinud waht teda terawamalt filmata. Sgegi tema ülitfond oleks juba pidanud kahtlust äratama.

Waht oli teda rääkida lastanud ning ei näitnud nii ijeäralist käsku kuuldes sugugi wäga imets panema. Põgeneja suureks õnneks oli waht juba enne kuulnud, et niijugune põgenemise plaan tõesti olemas oli. Ta oli ka wahtide ärakutsujumise käsku juba oodanud ning niilid leidis ta ainult selle natuke haruldase olema, et niijugust käsku mitte harjunud wiisil signali ja päewa parooli läbi teada ei antud.

— Kelle läbi on mul auu niijugust käsku saada? küsis waht.

— Ma tulen oberst Watjoni käsjalana — aga mis see asjasse puutub? Wahid peawad ruttu sõna saama. Kuidas on siin nende seisukoht.

— Mikspärast ei ole seda käsku mitte tawalisel wiisil signali läbi antud? küsis waht uuesti umbujaldate waks saades.

— Teie tahaksite küll seda tervele ilmale wälja pasundada, et meie põgenema paneme! Noh, kui buurid

sellest üht ainust sõna kuulda saavad, siis võiksid nad meie plaanist kergesti aru saada ning ta ilustaste jälle tihja ajada. Sellepärast peab kõik wagu si sündima, ilma kätata, — ükski hing ei tohi sellest midagi kuulda, kellesse see asi ei puutu — kas mõistate nüüd?

— Sellest võib iga lollempi kui lambapea aru saada, miks pärast ei peaks mina siis mõistma. Ma arwastan kohe, et asi nõnda on.

Tema sõnadest kõlas paha meel, et teda niisuguseks peeti, kes mitte kergesti aru ei saanud.

— Kust võin ma wahi jaoksõnna ülemat leida? See sõnum läheb otjekohe tema kätte ja teie ei pruugi ju mitte wälja lobiseda, mis minu käest kuulsite. See on usalduse asi, nagu ise näete.

— Ah, olge aga ilma mureta. — Või mina siis esimest korda ilma tähtsaid asju enne kuulen kui keegi teine ja pealikul tahar ma ka kohe sõna wiia.

— Ei, ei, see ei lähe — mina pean ise selle sõnume ta kätte wiima, nii on käsk. Ütelge aga ainult, kust ta leida on? Muud pole waja.

— Noh, jookste siis Sumala nimel, kui minu abi ei kõlba. Siin pahemat kätt seisab lähem wahi, kes edasi juhatab. Küll teie wiimaks leiate, aga jooksta on teil, seda ma ütlen.

— Tänan! mul on rutt!

Ja siis oli ta minema rutanud ning natukeses aja pärast ei suutnud wahi film teda enam puude warjus seletada. — Sessel näitab tõesti rutt taga olemat, — ümises wahisõldat talle järele wahi tides. Ja jah, üsna sootumaks ei kao niisugused truud kohuse orjad ka siis weel, kui nende pall maksmata jääb ja leiwakannikaske weel pooleks tehakse.

Siis istus ta rahuga maha ja ootas. Warsti pidi ülemalt poolt teatus tagasi jõudma, et wahi ära wõiwad minna. Kui hea meelega oleks ta ise selle sõnume laiale kannud ning seal juures omalt poolt weel juurde lisanud: — waata, seda teadsin mina kõige enne!

Aga ootamine kestis kauem, kui ta ette oli arwanud. Ta kannatus hakkas otja lõpma. Wabest jäeti

tema veel ilma sõnumeta, kuna teised ehk juba oma teed läksivad. Ta kargas üles ja ruttas oma ameti-wenna juurde, et sellelt järele küsida, kuidas lood seisawad. See tegi aga pika näo ja ei tahtnud ühesiki saadikust midagi teada.

— Sõber, sa oled und näinud, ja see ei ole wahisoldati kohusetäitmiseft mitte kõige parem tunnistus, ütles see naeratades. Tõsised sõnumetoojad tulewad päewa sala-sõnaga (parole) ja signaliga, üffi unenäod mõiwad seda wabadust tarwitada, et nad inimlistest seabustest ei hooli. Kes sel wiisil tuleb, et wõi meie sugune olla, ega oma maapealise suguga suurstada.

— Mis sa kõneled? Ei, oma hinge õnnistuse annan ma selle eest, see oli inimene nagu mina ehk sina, kellel liha ja luud on, — mitte unenägu ega tondikuju. —

— Seda usun ma wäga kergesti, wastas teine rahuga. Aga siis oli tal ka ntisama palju sõjakäsjuga tegemist, kui sellel wanal puukannul meie ees.

— Peaks ta julgenud olema mind narriks pidada, — wõi koguni veel petta? Siis peab ta käsi haltwaste käima, nii pea kui ta veel mu silma ette tuleb.

— Ole rahul, sõber, sul ei ole midagi waja teha, sest ta ei saa ennast sulle enam näitama. Et ta teine lord veel ühe narriga kofku puutuks, seda ei wõi ta isegi mõtelda, sest muudu peaks ju terve Inglise sõjawägi üks narrikari olema.

— Mis sa arwad ta siis olema? Hiis esimene waht tmestusega, ilma et oma seltsimehe sõnadest täitsa aru oleks saanud.

— Kui kõik nii on olnud, nagu sa mulle kõnele- nud, siis peaksime pimebad ehk pea peale langenud olema, kui mitte sedamaid selle mõtte peale ei tuleks, et see üks salakuulaja buuride seast wõis olla. Ja waht poolt on see otse kuulmata lugu, niisugust jookkikut oma teed lasta minna. Mis tarwis meie siis siin õige istume? Kas sel wiisil wõib veel arusaamata olla, kui buurid kõik meie plaantid wälja uuriwad ja tühja ajawad? Ja kelle süüd on wiimaks see, et meie nii palju mehi kaotame, kui äraandjad rahuga läbi laseme jooksta? Kas sa suu-

dad seda wälja armata, mis tagajärg niisugusel ilma peata olekul meie terve sõja kohta wõib olla? See on taewa poole kirjendam rumalus, mitte sugugi wähem trahtiwäärt kui äraandmine ise, sest et tema kahju niisama suur on.

Nääkija olt aeg-ajalt palawaks läinud ning kõneles niüid niisuguse rõhuga, et kuulaja ennast nagu waene patune Sumala kohtu ees tundis. Ta ei wõinud midagt wastata — asi näis tõepoolest nõnda olema, et kõik tema wastutada tult. Kuidas oli ta ometi nii uimane olnud, et mitte enne selle peale ei mõelnud!

— Igawene äraneedmine! hüüdis ta wiimaks, kas niisugust lugu pidi weel minu wanas eas tarwis olema! Kõik pealub tahan ma lõhkuda, kes weel õõsi minu filmade alla tulewad. Seda pead ja nägema! Aga mis peame niüid tegema? Anna nõuu, sõber! See on hirmus loll lugu, kui teised sellest kuulda saawad — ah, kallid sõber, ära kõnele kellegile sellest sõnakesti! — niisugune nõtruus wõib ju kord iga ühe üle tulla, täna mulle, homme sulle. — —

— Ah, jäta niisugune lori, hüüdis teine pahaselt wahete. Kui kaua aega on sest mööda, kui ta sinu juures oli?

— Wahest pool tundi, arwan ma.

— Ja kuhu poole oli ta siht?

Küsitaw jutustas weel kord terve loo ette ning ei jätnud midagt enese teada.

— Küllalt, meie peame waatama, kas meie teda wahest weel kätte ei saa. Salgsi ei wõi ta kaugele jõudnud olla. Nuttame! Ja niüid mitte ühte sõna enam!

XV.

Niisuguse ootamata kitsikuse läbi oli põgeneja oma unistustest üles äratatud ja hädaohtude peale, mis tema ümber hiilasiwad, tähelepanejaks tehtud. See kardetaw lugu oli talle ühe lõögiga selgeks teinud, kui wäga tal oma mõtteid ja meeli waja oli, et mitte teist korda

enam waenlaste kätte jattuda. See korb oli ta kui in-
teo läbi weel peajemud — teine korb ei wõinud ta enam
niisuguse õnne peale mõtelbaga. Ka selle üle ei wõinud
ta kahewahel olla, et tema kawalus pea wälja
tuleb. See waene waht, kes teda nii kergelt uskunud,
pidi wististe warsti näha saama, et ta oma heas usus
petetud oli. Ja siis oli wäga wõimalik, et teda
weel offima ja taga ajama hakati.

Kui ta kõigest sellest hoolimata buuride laagrisse
jõudis, oli tema lähem ja praegusel filmapilgul ainus
tähtjas eesmärk kätte saadud. Petetud wahi läbi oli
ta üleilbse wahtide seisukohta teada saanud, nõnda et ta
neist ennast wõimalikult kaugele eemale wõis hoida.

Aeg-ajalt seisma jäädes, kuulatas ta kõigile poole
eneise ümber, et mitte jälle lõksu langeda. Suure rutuga
oli ta edasi tõtanud ning lühikese ajaga hulga maad oma
selja taha jätnud. Wististe pidi ta juba waenlase piir-
konnast wäljas olema ning sellepärast wõis ta kergemalt
hingega tõmmata ja oma wäsimust wälja puhata. Ritu-
line jooksmine ja alaline põnewus ning hirm waenlaste
eest oli tema jõuu nõnda ära kurnanud, et ta enam ei
suutnud edasi tõtata. Ühe metsatee juurde wälja jõu-
des, tahtis ta praegu ühe puutiwe najale toetades ennast
wälja puhkama hakata, kui talle tasane jostamine
kõrwa kostis.

Peaaegu oleks ta kiskendanud, nii rängaste kõhutas
see joshin teda. Ta kuulatas kõigest kehast wärisedes.
Natufene aega oli kõik wait.

Dõ oli soe ja ilus, ehk kui küll madalasse oli
wajunud ja tema walgus enam paksu metsa alla ei suut-
nud tungida. Waese põgeneja hing ahwardas rindu
kinni jääda ja suure higitilgab woolastiwad üle kuumen-
dawate põskebe. Ta pidi oma hingamist tagasi hoidma,
et enesest mitte healt anda ja et hoolega kuulata, mis
ta ümber sündis.

Häliste kuulis ta jalaastumisi. Ta hoidis hinge
kinni ja ta film püüdis pimedusest läbi tungida. Näha
ei olnud midagi, aga selle eest kuulis ta tasast naksumist.

Ta tundis seda healt — see oli püüsi winna tõmbamine. Siis oli jälle kõik wait — ta tema ei liigutanud ennast paigast.

Kas ta ifka weel Inglise wahisalkade seas wiibis, wõi oliwad need juba buurid? Pidi ta healt tegema, et ennast tunda anda, sest et teda kuulnud oli, selle üle ei tahtlenud ta isegi enam. Aga miks pidi ta ise enese äraandjaks saama? Kui teisel pool wait olbi, siis wõis tema jedasama teha. Paks, pime mets andis warju ootamata pealetungimise eest, sellepärast ei olnud siin enam nii kardetaw lugu, nagu enne piirwahiga kofku puutudes.

Eh! ta süda küll täis hirmu oli, siiski püüdis ta ettewaatlik olla.

Ta oli ennast waewalt jalgade peale ajanud ja tahtis tasakesi oma teed minna, kui talle korraga sõnad kõrwu kostiwad:

— Peaegu oleksin ma pool hinge õnnistust selle eest pandiks pakkunud, et rebane juba siin on, aga nüüd on ometi kõik jälle wait jäänud.

Põgeneja sai waewaga weel ehmatuseksa tagasi hoida, sest see oli petetud piirivaht, kes neid sõnu kõneles. Ta tundis teda ta healest selgesti.

— Läheme aga edasi, rääkis üks teine heal. Siin metsas minu teada teist teed enam ei ole ja ega see jooksi kaua metsa ei wõi jääda, sest tal on waja ruttu edasi saada ja mets on siin ja seal pea läbi tungimata. Wahest jõuame talle weel järele. Ja kui meie juba ees oleme, siis langeb ta nii kui nii meie kätte.

— Kõige esite peab ta minu käest püüfikuli enese kehasse saama, siis weel tahame edasi kõneleda, wastas waht wihaga. Aga ma pean siin weel weidi ümber muuskima, ehk muidu peaksin ma enesele igawesti rumalust ette heitma. Teine kord ei pea mind keegi hing enam petma ja ilma tinutamata oma teed minema.

— Kas tead, wader, rääkis teine, kelle heal põgenejale tundmata oli. Meie teeme tõesti paremine, kui wahi peale tagasi läheme ja sinu terwe tondiloo unenäoks peame. Homme on libe päew ja meie ei pea

endib ilma hädata mitte nõnda wiisi wäsitama; pärast muidugi enam rahu ei ole. Sa kes teab, kas meie wahest juba koguni waenlaste piiris ei ole?

— Ah, mis sellest, siis laseme endib wangi wõtta ja meie teame, et kõik wiletajused meist mööda on.

— Aga kui nad meid püüdma ei hakkagi, waid üksi siht märgiks tarwitawad, mis siis?

— Sa, selle peale peab küll mõtlema, sest ega neil loosidel aru ei ole. Wahest teewad nõndasama, nagu meie juures wiisiks on.

— Nõnda metsalised nad wististe ei ole, aga mina ei tea, kust nad kuulda saawad, mis meie laagris sünnib, wahest mõtlewad kättemaksmise peale.

— Sa, jah! ega see neile waenlastele ei meeldi, et meie nende sõjawangid lihtsalt maha laseme, et nendega mitte oma kallist leiba raisata ja enestele igalpool tüliks hoida. Sa homme peawad kõik need, kes weel terwed on ehk terwets wõiwad saada, langema, sest ühes ei wõi meie neid wedada ja maha jättes saaks meil nendega edaspidi jälle kui waenlastega tegemist olema. Nende seas olla ka üks tähtjas pealik huuride wäest. Kellest midagi enam loota ei ole, need wõiwad jääda, kus nad on, nendesse meie ei puutu — see on ju wäga kriitlik!

— Sa muidugi, meie kuninglik sõjawägi on ju ikka kriitlikus mõttes ja puhtas inimesearmastuses wõidelnud.

— Ah, mis niisugused suured asjad meie sugusesse puutuvad! Mõnikord ikka ei tea kindralid ega kirikud isegi, kuidas õigem on, kas wõtta wõi jätta, wõl-
lasse tõmmata ehk risti puua. Puhas rumalus, niisuguste asjade üle tülitsema, tehti iga üks, kuidas arwab ja sellega on asi möödas. Pangu nad tähele, mis mina teen, kui oma linnu kätte saan. Aga enne on waja otsida, kellel niisugune hea nina on kui minul, see peaks juba lõhnast ära tundma, et meie linn kaugel ei ole.

Nüüd ei olnud enam filmapilkugi aega wiitwada. Nagu taga-aetud metsaloom kargas põgeneja mõne sam-
muga metsa puude warjule. Ta kuulis enese taga weel püüsiwad paukuma ning tundis, et teda taga aetakse. Ta

jooksis ja jooksis ning ei kuulnud ega tunnud enese ümber pea enam muud midagi, kui iseeneise südame peksmist ja palawat hingedõhku, mis waewaga ta tormisest rinnast wälja õhus.

Kui kaua ta sel wiisil põgenenud, ei teadnud ta ise mitte. Korraga läks ta ümber selgemaks. Mets jäi harwemaks ja eemalt wilkus tulekuma wastu.

Ühe filmapilgu seisatas ta ja kuulatas. Tema ei saanud aga hinge tagasi ega wõinud midagi kuulda.

Ta ruttas walguse poole edasi.

Natukese aja pärast seisis ta ühe wäikse hurtsiku ees. See oli seespoolt walgustatud ja tulekuma tungis läbi wäikese akne wälja öö pimedusesse.

Ta ei jõudnud enam edasi, ta pidi siin warju otsima. Wahest oliwad head inimesed, kes siin waejusel elasiwad, wahest pahad — aga kas oli tal siis nüüd weel walida, kelle hoolde ta ennast wõib usaldada!

Ta koputas tajakesti ukse peale.

Sees oli kõik wait ja jäi ka wait.

Ta koputas weel kord, aga waljumalt. Üks hoi-gaw heal tuli kuuldawale. Warsti peale selle liigutas ennast keegi. Ta kuulis sammusid.

— Kes seal on? küsis kellegi naisterahwa heal weidi wärisedes, aga Hollandi keeles.

Lootuse järe helkis ta hinges. Ta ei olnud mitte waenlaste jekka sattunud. Zumalale olgu tänu!

— Üks waene, wäsinud sõjamees, kes teie katuse all warju otsib, andis ta wastuseks. Kui teie head tahate teha, siis wõtke mind oma ulu alla, sest ma ei juuda enam ühtegi sammu edasi minna ja tagaajajad on kannul. Taewase halastuse pärast palun ma mind mitte ära tõugata. Selle külles ei rippu mitte üksi minu elu, waid ka weel palju muud, mis rohkem wäärt on.

Üks läks lahti ja üks wana naine põlewa küünlaga seisis ta wastas. See waatas tähelepanemisega wõera nooremehe kahwatanud näosse, nägi ta wäsimusest nõrke-waid liitmeid, kuulis ta tormilist löötsutamist ja tundis ta palawat hingedõhku. Siin ei wõinud teistite olla — mis ta kõneles, pidi tõde olema.

Liigutust tagasi hoides käskis wana naine wõerast fiesse astuda, sest lahtise ukse peal pikka juttu ajada ei olnud mitte küllalt ettewaatlik. Oliwad kardetawad ajad ja keegi ei wõinud teada, kust hädaoht luuras. Kes nii-palju aastaid, nagu tema, rahutumatel sõjaaegadel elanud, pidi mõndagi elutarkust kogunud olema. Tema wanas peas särasiwad weel elawad, targad filmad, mis iseäralist waimurikkust ja meeleanusust awalbasiwad.

— Minu alatu maja ukse peale ei pea keegi abitarwitaja ilma asjata koputama, ütles ta ust enese taga kinni pannes. Seba rohkem rõõmustab mind, seal aidata, kus abi kõige hädalisemalt waja on ja kus see mitte ühele kõlwatule osaks ei ole saanud. Meie elame rasketes aegades, mu poeg, kus nii palju wiletsust olemas on, et meie juba puhtast inimesearmastusest aetud abi peame andma, aga kus meie ka juba ette ära näeme, et meie head teod äratundmist ega tänu ei leia.

— Oh kui hirmus see on, rääkis noormees suure waewaga ning langes wäsimuse pärast lähema pingi peale maha. Ürge pange pahaks, emake, ma ei jõua enam, ma olen puruwäsinud. Laske mind weidi puhata, mul on tarwis jõudu koguda, ma pean kohe jälle minema. Ma põgenesin waenlaste eest — nad ei tohi mind kätte saada, sest minu ülesanne ei ole weel mitte täidetud.

— Waene laps, teie teete mulle halebat meelt. Millal tuleb kord jälle rahu meie nurmedele tagasi ja mil lõpeb see põhjatu ahastus otsa! Tulge, ma annan teile oma aseme, sest muud ei ole mul majas, mille peal teie oma wäsimust wälja wõiksite puhata.

— Oh kui südametõwust põhjast tänan ma teid!

— Kas ma teile midagi teha karastuseks ei wõi pakkuda?

— Wett, kui paluda tohin.

Ja ta jõi ahnelt jooki, mis maja perenaine talle kätte tõi.

— Tuhat tänu! See kosutas. Niiid palun mulle kohta näidata, kuhu ma ennast ära wõin peita, et kui waenlased siia peaksiwad juhtuma, mind mitte ei leiaks.

— Olge mureta, siit ei pea teid keegi leidma. Saawatud inglased olen ma majasse põetada võtnud — kui seda nähtakse, jäetakse mind rahule.

Häkiline, wali koputamine ukse taga pani mõlemad kohtuma.

— Need nad on — minu tagaajajad! Sumal, ole ise meie armuline!

Välle kuulbus koputamist. Nõrk ukse ei jõudnud wististe kaua nende raskete hoopide vastu panna, mis väljaspoolt niisuure wihaaga tema peale maha hakkas sadama. Kui teda mitte kõhe wabatahtlikult lahti ei tehtud, siis pidi ta pea langema.

Suure rutuga haaras wanake põgeneja saawatud käest finni ja kiskus ta enese järele, nii et see walu pärast waljuste oleks kisenanud ning liikkas ta ühte pimedasse nurka, kus ta midagi enese ümber ei näinud.

— Sumala pärast, olge siin wait, kuulis ta weel enesele kõrwa sisse hüütama; siis oli, nagu liiguks üks liikataw ukse ja weel üks iseäraline kahin kostis ta kõrwu, siis ei kuulnud ta enam muud kui põrutamist ja kolistamist toa ukse taga, mis iga filmapilguga ikka weel wihasemaks läks.

— Kas teie teete selle ukse lahti, wõi meie paneme teie terwe hurtsitu põlema! Niisugune nõia pesakond.

Põgeneja oma peidupaigast kuulis nii hästi, et ta igast sõnast aru sai. Ta tundis juba healest ära, et seesama waht oli, kes teda esite rahuga läbi lasfnud, siis kui äraandjat taga ajanud.

Kulm higi tõusis tal otsa ette. Kui nad teda siit leidsiwad, siis oli kõik kadunud. Ta oli tema ahwardust kuulnud, mille täidesaatmise juures temal asja kahelda et olnud. Ja praegu lahutasiwad neid ainult weel paar õhukest seinat, mis millegi eest wastutamist oma peale et wõinud wõtta. Oh, kui need seinad endid awasiwad, siis Sumalaga! ja inetu, waenuline ilm!

— Kes seal nii hirmsaste põrutab ja haigete öörahut rikub? küsis maja perenaine.

— Silmapilk lahti, wõi pagan wõtku teid kõige ihu ja hingega! oli wastus.

Ja sellepeale kuulis ta uft lahti minema.

— Kus on see noor Buuri koer, kes siia jooksis? Käagi digust, wanamoor, ehk muudu — kas seda tunned?

Kõneleja wehles oma jämeda kõne juures püsipäraga, nagu tahaks ta seda täie jõuga hurtsitu pere-naise peale maha langeda lasta.

— Mina ei tea üheski koerast midagi ega mõista üleüldse mitte, mis teie soowite. Kõige pealt palun ma rahulikult kõneleda; mul on raske haiged majas, kelle-del rahu waja on.

— Kas sa wanamoori näeb — niisugune nõid, killap meie näeme, kas sinu sawine aju mõistlistest sõnadest aru hakkab saama wõi ei. Selle noore poisikese, selle äraneetud buuride salakuulaja pead sa meile wälja andma. Anna tuli siia — meie tahame su haigeid wähe lähemalt waadata!

Kõige nimel, kel ristiniimese weri soontes woolab, palun ma tasa olla. Teie wõite ju teha, mis tahate, kuid niipalju kära et ole selle juures ometi waja teha.

— Kas sa näeb, kuidas ta weel edwistada oskab, just kui noor tüdruk. — Hehei, sina tahad küll wististe weidi armatseda — oleme ka ilusad poisid. — Aga nüüd näita, kus sinu haiged seisawad?

— Siin!

Ja ta wiis mõlemad sissetungijad kõrwalseiswa kambrikesesse, kus kaks haiget oleasemel puhkasiwad. Minus pill juba näitas, et neil siin mitte otfitawaga tegemist ei olnud. Mõlemad oliwad wanemad mehed ja kandsiwad niiridat habet, nagu kõik Inglise soldatid ja ohwitserid Ladysmithis.

Natukene kohmetades wahtisiwad tagaajajad haigete peale. Teine nendest ei maganud mitte, ta oli pool unes — ta filmad seisiwad pilulise, aga ometi ei näinud ta neid, kes tema ees seisiwad. Keha haawast külje peal, mis liigutamisega lahti läinud, nirkises wärsket werd wälja. Wanate pühkis were ära ja seadis sibemed korda. Selle juures käis ta haigega ümber, nagu oleks see tema enese laps; isegi pealtwaatajad tundsiwad eneses weidit inimlikku liigutust.

— Kes see mees on? küsis teine võeras oja-
võtmisega.

— Ma arvasin, et teie teda juba ta mundrist
ära tunnete, et ta üks Inglise stabiobvitsjer on, kes eila
võsijes lahingus haavatult sõjaväljale jäi, kuna teised
oma õnne põgenemises otsisivad. Suure vaevaga olen
ma ta oma katuse alla kannud, et talle esimest abi anda.
Ta on palju verd kaotanud ning lameb ilka veel mi-
nestuses.

Wahisõlbatid wahtisivad kord teineteise ja siis jälle
naise otsa. Kas see wana naine inglaste sõber oli, et
ta Inglise haawatulele oma majas aset andis ja neid
rahwitjes? Siis polnud see muud midagi kui pettus, ja
tema armutöö paljalt filmakirjaks? Kes wõis siinseid
inimesi uskuda? Ütegi inglased käisivad siin buuridega
käsitäes ja tegivad „wabastajatele“ takistusi.

— Kes see ohvitsjer peaks olema? Kui ta nii rän-
gaste oma nägu ei oleks muutnud, peaksin ma teda tundma,
jesti tuttav on ta mulle.

— Ka mina olen jeda peenikest nina ja jeda;
fõrget otsaesist näinud — aga kes ta on, jeda ma e
tea — ja mis see ka minusse puutub! Aga tuleme oma
asja juurde tagasi.

— Kus veel haigeid on? hüüdis ta terawa rõhuga.

— Muud mul ei ole, wastas perenaine, kes siia-
maale sõnalaujumata võeraste juttu pealt oli kuulnud.

— Wanamoor, see peab sul kallis maksta olema,
kui sa meid narwits tahad pidada. Meie ajame üht ära-
andjat taga. Kui sa niisugust filmapilt meile wälja ei
anna ja enese juures peidus hoiad, siis teed sa ennast
kaasjüüdlaseks, teiste sõnadega — äraandjaks! Sa ei
ole mitte enam nii noor, et ei teaks, mis trahw niisu-
guseid ootab. Mõttele järele, aga ruttu — meil pole
lusti ootama hakata. Noh!

Ühe filmapilgu oli ta lahewahel, mis teha. Sal-
gamine oli kardetaw asi; kui nad maja läbiotfimise ette
wõisivad, siis wõisivad nad sala ukse üles leida eht pei-
dusoleja ise wõis ennast ettewaatamata wiisil ära anda.
Siis oli ometi kõik kadunud ja tema kui kaasjüüdlane

fattus väga piinliku oleku sisse. Kas ei pidanud ta parem üles tunnistama, et ennast lingust peasta. Noorest mehest oli tal küll väga kahju, aga kas ei waata iga üks kõige esite selle peale, kuidas ta ise enesega walmis saab!

Uga see kahtlemine kestis kõigest paar filmapilku. Siis oli ta oma nõrkuse üle wõitu saanud. Pidi tema oma majas üht abitarwitajat hukatuse sisse lükkama? Kui tema teda mitte kaitsta ei wõinud, siis ei oleks ta teda oma warju alla pidanud wõtma. Sellest filmapilgust saadik, kus ta ennast tema katuse all warjul teadis olema, oli tema kui majaperenaise kõige kõrgem inimese kohus kõike oma jõudu tema kaitsemiseks tarwitada. See oleks kahelordne äraandmine, kui ta seda noort inimest nende toorete sõdatite kätte wälja oleks annud. Ei, tema kindel otsus oli: tulgu mis iganes tahes, wälja ei anna ta teda mitte.

— Roh, wanakene, sa mõtled weidi kaua, hirwitas wahisõlat pilkawalt. Sul näib waene mälu olema ja peidunurk ei taha enam hästi meelde tulla. Kas pole nii? Dota, wahest wõime meie awitada.

Ja püüspäraga hakkas ta wastu seina põrutama, nagu tahaks ta terwet maja sisse liiua.

— Uga isand, mis teile pähe on tükkunud, et nii metsalise wiisil minu haigeid tülitama hakkate, hüüdis ta hirmuga, kuna ta eneses kindlaste ette oli wõtnud, kui see teist ei lähe, selle kahe rõwlinäoga awalist wõitlust algada. Ta näis kaswama ning ennast oma täies suuruses püsti ajades, seisis ta nüüd, pikk, sirge ja auupakkumisele sundiw naise kogu, seal, et wõitlust wastu wõtta.

— Näe nõida, waata ometi kord! hüüdis mehete pool pilgates, pool inestades. See wana kass wõib weel külmistada.

— Mis olemas ei ole, seda ei wõi teie wälvi nõiduda, kui teie ka terwe maja maha peafite lõhkuma. Wõisilistud inimesed kuulewad, mis neile üteldakse ja ei riisu mitte nende rahju, kes üürise aja eest weel nende ülemad ja käsuanjsad oliwad ning nüüd rasketes haawades haigewoodil lamewad.

— Kas ja kuuled, mis ta kõik ära ei tea. Need surmatandidaadid peavad meie käsuandjad olnud olema!

— Võib küll olla — vastas teine, aga ka ainult olnud. Ma soovin neile õnne, et nad varsti oma õnne tulewases ilmas wõitfiwad katjuda, sest siin on nad juba kõik oma trumbid wälja mänginud.

Ja mõlemad naerfiwad oma toore nalja üle.

Siis otsifiwad nad weel sinna tänna. Terwes majakeses ei olnud rohkem kui ainult kaks kammert, nagu nad varsti ära nägiwad, ja sealt ei leidnud nad midagi, mis neid oleks huvitanud, kui üffi wiskit ja brandit. See et olnud aga mitte halb leid, sest nüüd istuti ilusaste toolile maha ja maitseti hiiwa märga, mille juurde perenaine ka weel sakuskat pidi tooma.

Kui nad peale selle ka weel maja ümber paar keeru oliwad teinud, ütles teine nendest:

— Tõepoolest ei ole siit mitte midagi leida. Wana näib ka tõesti jumalakartlik inimene olema, kes kohusetundmuse ja südametunnistusega nalja ei heida. Tema põetab meie ohwitseriõid, aga oma südame põhjas hoiab ta ometi buuride poole.

— See pole meie asi — pois on ära putkanud ja —

— Ja see pole ka mitte meie asi, rääkis teine wahese. Mina tunnen enese kawa aja järele jälle kord inimese olema, nii terve ja rõõmsa, et ma seda wana-moori weel ta hea brandi eest elada tahaksin lasta. Kas pole tõsi, sõber, meie kuninganna et ole oma sõjameestele jõulufski nii head pidu walmistanud, nagu see wana siin meile. Elagu, see wana mürafaru.

Ja sellejuures näitas ta naerdes maja perenaise poole ning jõi pudeli wiimse tilgani tühjaks.

— Ah, mis, meie kallid pisarfilmne kuninganna oma waga lamba südamega saadab oma terve šokoladi tagawara kõik Afrikassee, aga brandi ja wiski jätab ta enesele — o, ma usun, nüüd supleb ta küll selle sees, sest see üffi, mis läbi kõri läheb, et suuda weel kanna-hka kaotada, mis tühjaläinud rõõwikäit Afrika kulla-kaewandustesse sünnitab.

— Aga mees, mis rumalat juttu sina seal juust wälja ajad? manitses teine, kui keegi meid siin kuuleks, siis wõiksib sinu päewad kiil pea loetud olla. See on ju äraandmine, inimene, ole ettevaatlikum!

— Oh, tühja kah, wastas esimene rõõmsas tujus, paljad sõnad ei wõta weel neid hulka wiinapudelisi temalt ära, mis igapäew tema käte läbi lähewad, aga kahju on ometi, et ta oma šokoladi parem ise ära et jõõnud, sest meie ei ole sellest ometi midagi saanud.

— Äta kord oma patused kõned, ehk muidu wõid sa kord weel wõllas kõlkuda.

— Ükskõik, aga enne nõuaksin ma weel oma naela šokoladi wälja, ehk kiskendaksin walju healega ilma wälja, et see kõik muud midagi ei ole, kui pettus ja — —

— Pea ometi ükskord oma suu! kätatas teine wähele ning kõneles siis lahtemal toonil, juttu teiste asjade peale pöördes, edasi: — Kas tead ka, sõber, niisid tuleb mulle meelde, kes see poolurnud haawatud ohwitser on? — Veitenant Wood on ta! Sa tunned teda ometi!

— Pagana päralt, jah, sinul on hea nutt, tema ta on tõepoolest. Selle mehega ei ole nalja heita ja mina ei taha temaga midagi tegemist teha. Katsume niisid, et aga minema saame — Jumala pärast, ruttu ometi weidifene.

Wäheajal oli põgeneja oma ülelittiges wäsimuses oma mõtlemise kaotanud ning une jarnajesse olekusse langenud, ilma et see kosutaw rahuline uni oleks olnud. Hirm ülesleidmise eest oli ta uimajeks teinud ning ammu juba ei mõistnud ta üht ainust sõnagi enam, mis kõrwalolewas toas kõneldi, ehk ta kiil kõik weel kuulis. Muidu oleksiwad wiimsed sõnad teda uiles ehmatanud.

Kuna tema selwiisil ilma tundmiseta ja mõtlemiseta oma warjupaigas lames, kaswis majaperenaise kartus kõige kõrgema tipuni. Tema teraw kõrw kuulis põgeneja rutulist hingetõmbamist. Ta aimas, mis seal oli sündinud, ning walmistas ennast selle hirmsa filmapilgu wastu ette, mil põgeneja andeksandmata unustus tagaajajate tähelepanemise enese peale pidi tõmbama.

Õnneks oliwad nad wiinast nõnda wainustatud, et nad enam midagi muud oma ümber ei kuulnud, kui iseeneeste lärmitsewaid sõnu.

Nagu raske kiwi langes maja perenaise südamel pealt, kui need kaks kangelast, kes Inglise kuulsuse ja suuruse eest sõdisiwad, esimesel koibu kahmakul üle lagen-diku wanufiwad ja metja warjul waataja filmist ära kadufiwad.

XVI.

Päike seisis juba ülewal kõrgel, kui põgeneja oma wiletjalt asemelt üles tõusis ja lühikeste ümberkäperdamise järele oma meeled mõtled jälle tagasi leidis. Döfised juhtumised tärkufiwad talle jälle meelde ning ta mäletas kõike kuni enese ärapeitmiseni, siit aga edasi ei teadnud ja enam midagi. Oli ta praegu weel kitsikuses, ehk oliwad tagaajad ära läinud?

Ta seisis wagusi ja kuulatas. Minus heal, mis talle kõrwu ulatas, oli nagu haige hoigamine. Aga kas seal ka ei kõneldud? Ta kuulatas terawamalt.

Ta kõrw ei olnud teda mitte petnud, mis ta kuulis, oliwad sõnad, üfifitud laused, mida üks inimene kõneles. Oli see kõneleja üks tema tagaajaja ehk mõni palawikus jampsija haige? Ta mõtles selle üle järele ja leidis, et see üfifi haige poolt wõis tulla. Ta otsis ettewaatlikult uft, mille läbi wälja saada. Et see aga tal mitte forda ei läinud, siis koputas ta tafakesti.

Sammud läheneiwad.

— Teie olete juba ülewal, kõneles wanafese heal. Dõbake weel filmapill, kofe teen ma lahti.

Uks läks lahti ja hele päikese walgus tungis kott-pimeda kambritefese sisse, nii et seesoleja filmad kinni pidi suruma.

— Kas nad ära on läinud! oli ta esimine küsimine.

— Jah, heldele taewale olgu tänu, wastas maja perenaine rõõmuga. See oli raske hädakoht, mis meie üle waritses. Sumal andku, et ta ialgi enam tagasi ei

tuleks! Ma tundsin ennast nagu põlewate süite peal, nagu õõguks maa jalgade all. Misfugused toored ja kõlwatud inimesed need olivad! Midagi pole neile püha. Nad sirutawad oma pühitsemata käed niisama rahulikult oma kaasnimeste eluõnne kui oma ülemate auu järele wälja, et seda maha kiskuda; ka oma kuningannat ei jäta nad teotamata. Aga jätame meie seda — ma loodan, et nad enam teist korda ei tule.

— Tänan teid kõigest südamest teie auusa meele eest, et teie ühele õnnetule wõerale kaitsemist olete annud. See heategu on suurem ja rohkem wäärt, kui ühe hädalise elu peastmine. Wõib olla, et wäga paljude käekäit selle küljes ripub, kas ma täna weel õigel ajal päralt jõuan. Sellepärast pean ma tõttama, nii palju kui jõudu on.

— Aga teie olete weel nii wähe wõinud puhata. —

— Wälja puhata wõime meie siis, kui meil selleks aega on — nüüd nõutakse meist tegu.

— Dige, mu laps, aga enne kosutage oma keha weidike. Mul ei ole mitte palju, näljased tagaajajad on kõik ära tarwitunud. Siiski on natuke rohkem kui mitte midagi.

Sellega pani ta noorele mehele mõned waagned ette, kes rõõmu ja tänuga oma keha kinnitama hakkas. Minewast õõst saadil ei olnud ta iwalestki suhu saanud ning nüüd andis nälg ennast seda selgemalt tunda.

Wanake filmitses noortmeest nähtawa huwitusega. Näis, nagu oleks ta siinamaale millegi asja üle kahewahel olnud ning nüüd iseeneses selgusele jõudnud. Ta naeratas rahul olles ning tõi tassi sooja kohwi lauale.

Üks haige oli ammugi juba üles ärganud ning ajas kõitfugu segast jampsi juttu.

Häliste kargas noormees istmelt üles, taks kuffus kõige täiega maha ning läks puruks.

— Mis see oli? hüüdis ta siis ära ehmatanult. Kust tuli see hüüdis?

Wanake ei pannud mitte weidi imeks. Tema ei olnud midagi iseäralist kuulnud, mis niisugust ehmatust oleks wõinud sünnitada.

— Olge rahul, nüüd pole midagi enam karta, waigistas ta siis. See polnud midagi muud, kui ühe palawiku-haige jampsiõnad. See waene lameb juba kaua ilma meele mõistujeta raskete haawade kääs maas.

— Nora! Nora! kuulbus nüüd selgesti.

— Taewane Sumal, see polnud mitte pettus — see on tema hüüd — ta elab, ta elab, oh, kas see võimalik on!

Rõõmsa kiskamisega oli ta üles karanud ning haige asemele tõttanud, kust see hüüdmise heal tuli.

Haige waatas nagu otsides enese ümber. Walu oli ta näo nõnda ära moonutanud, et teda waewalt weel ära mõis tunda. Ühe filmapilgu seisatas noormees nagu kiwisammas ilma liikumata paigas, siis langes ta haige woodi ette põlwile.

— Kuno, Kuno! hüüdsiwad ta huuled.

See oli nagu surewa südame waluhüüd.

Haige pill wiibis woodi kõrwal põlmitaja näo peal, siis ekkis see jälle ümber, ilma et kõige wähematki arusaamist oleks näidanud.

— Nora, sina oled mu süü kätte maksnud, rääkis ta siis tasase healega. Mina sain sinu rahwa, sinu maa waenlasteks — ja niisugune on ka sinu waenlane — ja oled hästi teinud — mu süda walutab, aga see on magus walu, õnnis haigus — kui ma suren, siis suren ma sinu eest, sest sina oled seda tahtnud — sinu käsi on kohut mõistnud — ära ole enam pahane — kätteta sumine lepitab kõit. — Wihapidamine on sellega kustutatud. — Nora, Nora, lasse oma ümber kinni hakata, armastuses — põlewas, surmast läbi kestwas armastuses. — Nõnda, jah nõnda, oh kui magus, kui taewalik — aga mis see hirmus elukas, see kohutaw tont siis tahab? Oh minu Sumal — aidake, peastte mind! ta purustab mu waeje pea, mu meeled lähewad segaseks selle hirmsa rõhumise all — mu ümber walitseb pimedus, kole öö — taewa walgud wehklewad — püüsi-rohi lõhnab — sajab furnukehad — walutawad haawad — aurawad wereojad — hädakisa kessel palwed ja wanded — ja üle kõikide astub wikatimees ilma südameta —

kõik näevad teda, ilma et endid tema eest peasta võiks. Ta peab rikkast kütust. — Aga üle kõige heljub wara-ahnuse ja ülekohtu must tont, rahulist elu ja õnne hävitades, wiletsust wälja külwates. — — Aga näe, seal lähed heledaks — päikese selgeks — üks walguse kogu astub alla, ta käes on kuldne õiguse mõet, ta filmad on tinni seotud — ta kaalub. — — Ja näe, ühe külje peal seisab leegitsewas tulekirjas lugeda: Weritöö! teisel pool: kõige kõrgemate inimliste waranduste kaitsemine.

— Minu Jumal — need on ju Inglismaa ja Lõuna-Afrika wabariigid. — Terwe maailm on tunnis- meheks ja hõiskab wiimastele, kuna esimese poole kõit sügawa põlgtusega waatawad. — Wiige ära see hirmu- pilt minu filmade eest — need põlewad walu pärast — ma ei wõi enam näha — ma ei taha midagi kuulda — mu keel ei wõi enam kõnelda — ta hõõgub — juua — — Nora! — —

Ta langes wäsinult ajemele tagasi ning rääkis weel arusaamata sõnu. Tema kõrwal põlwitaja noor- mees tõstis ettevaatlikult ta pea üles ning pani jahu- tawa joogi, mida maja perenaine talle toonud, huulte peale ning haige jõi mõne hea lonksu. Siis lastis ta oma pea jälle ajemele tagasi wajuda ning natukesel aja järele oli ta sügawasel unes selgeks langenud.

— Halastaja taewas, kui ta nüüd sureb! õhtas noormees ning waatas seal juures üffi-filmi haige otsa. Ta leha wärises ning filmades hülgasiwad pisarad.

Maja perenaise film uuris kordamisi mõlemad. Talle näis nende kase olekus palju mõistatuslikult olema. Nende wahel pidi midagi olema, mis neid iseäralise sidemega ühendab. Ta ei olnud mitte uudishimuline, aga süüsi huwitas jarnane nähtus teda kõige suuremal mõedul. Tema terawalt nägew film seletas nii mõndagi asja ning ta siin arwas ta seletust leidnud olema, ja mida kauem ta nooremehe otsa waatas, seda kindlamalt hakkas ta ise uskuma, et ta õigete jälgede peale oli jõudnud.

— Olge rahul, mu laps, rääkis ta emaliku osavõtmisega, ta ei sure mitte. Tema haavad ei ole elukarbetavad. Ta on aga palju verd kaotanud ning sellest tekkinud haava-palavik paraneb iseenesest, kui ta rohkem jõudu on kogunud. Kannatust, tema saab veel täitsa terveks.

Tänulikult waatas noormees, kelle päled jälle natuke punetama oliwad löönud, rääkija otsa, siis hakkas ta tema mõlematest kätest finni ning litfus nad korda mööda oma hõõgawate huulte peale.

— Oh kui südamepõhjast tänan ma taewa helbust, et see kõik nõnda on tulnud, rääkis ta, soojusega wanakehe käja pigistades. See oleks hirmus kurtöö olnud, niiuud ei ole see mitte enam. — Oh, ma tunnen ennast aga hirmsast koormast wabastatud olema — tema ei tohi mitte surra, ta peab terveks saama — ta peab paranema. Lubage, et ka mina tema parandamise juures midagi tohin teha. Ega teie seda palwet ometi kuulmata ei jäta!

— Mind rõõmustab wõga, et teie nii suure osavõtmisega halgete üle kõnelete, aga teie nimetaste ju ühest tähtsast kohusest, mis teil täita olla — ja peale selle on noori mehi mujal pool rohkem waja kui haigete põetamise juures, mis enamiste wanemate naiste asi on.

Wiinseid sõnu oli ta iseäralise rõhuga kõnelnud ning selle juures waatas ta naljaka naeratamisega noormehe lõkendawasse näosse.

— Sa jah, teil on õigus, haigetalitus ei kõlba meestele, sellepärast peate teie ka ühe naisterahwa haigetalitajaks saama. Teie saate tema abi tarwitama. Sa niiuud elage hästi; ma ei tohi enam filmapilkugi wiivitada, ma pean ruttu laagrisse tõttama. Tuhat tänu kõige hea eest, mis teie mulle olete teinud.

Haige huultelt kõlas jälle Nora ja noormees waatas kurwameelse kaastundmusega tema poole.

— Kes on see Nora? Teie tunnete teda ometi! küsis perenaine kimbutades.

— Nora on waene õnnetu tütarlaps, kellel miski õnn suurem ei wõi olla, kui selle mehe terveksaamine.

- Ja jah, ma mõistan, ütles perenaine waele.
 — Selle läbi saab ta raskest wandest wabaks, mis selle mehe surmaga teda koormama jääks, kõneles noormees edasi, ilma et teise waeleerääkimine teda oleks effitanud.
 — See kõlab imelikult — täis saladust.
 — Olgu see nüüd kuidas ta on, jätame seda puutumata, küllap see pea kõik iseenesest selgub. Ja nüüd jumalaga!

Ta läks rutuste minema.

Wanake waatas talle järele. Nooremehes wiimased sõnad oliwad teda seganud. Ta ei wõinud mitte enam täitsa julge olla, kas ta õige seletuse oli leidnud.

Kas oli tema see ehk mitte?

XVII.

Buuride laagris istusiwad ülemad wäejuhatajad koos, sõjanõuu pidamas. Mis waenlasel niisuguse lahingu järele mõttes seisfis, oli teadmata ning terawamagi tähelepanemiste järele ei wõidud siin selgust saada.

— Kas meie julgete wõitjate noorest juhatajast ifka weel midagi kuulda ei ole? küsis kindral Soubert ühe noore ohwitseri poole pöörates.

— Mitte midagi, kindrali herra.

— Kas tema leidmiseks on ka kõik tehtud, mis wõimalik oli?

— Midagi ei ole tegemata jäetud, mis inimese wõimuses seisfis, aga kõik asjata.

— Langanute ja haawatute seas teda ei ole?

— Nende wähede haawatute seas, mida Punase-risti selts oma rawitsuse alla on wõtnud, teda ei ole. Ka surnud on hoolega läbi otsitud, enne kui nad maha maeti — aga nende seas ei olnud ühtegi leida, kes ka wähegi tema nägu oleks olnud.

— Ja keegi haawatutest ei tea temast midagi?

— Siitamaale ei ole weel kindlaste teada.

— Mikspärast mitte?

— Kõik ei ole veel meelemõistust tagasi saanud. Ja just see, kellega teda wiimati ühes on nähtud, lameb raskest palawiku jampsituses ning ei kõnele ainust mõistlikku sõna.

— Imelik asi, mis wõib temale juhtunud olla? Ega ta ometi waenlaste kätte wangi ei ole sattunud?

— Dõpimebus ei lasje meid selle üle otjustada. Wõiks küll waewalt uskuda, et waenlased nii suure kahju juures veel kedagi wangi wõiswad wõtta, aga wõimata ei ole see mitte.

— Niipea kui haige meelemärgusele on tulnud, peab temalt järele nõudma.

— Kindrali herra, teie käsk peab jündima.

Sellega pööris kindral oma wäe ülemate juurde tagasi. Kõikide nägudelt paistis sügaw tõsibus ja põnewus, sest praegu oli Colensoft idnumil siia jõudnud.

— Meie sõjalik seisuford wõib siin wäga tõsiselt minna, rääkis Zoubert neid paberid läbi waadates, mis sõnumil tema kätte oli andnud. Kindral Waren on Bullerile suure wäega appi tulnud, et siis mitmelt poolt ühe korraga üle Tugela jõe tungida ja Labysmitshi poole edasi marsšida. Nõnda loodawad nad meie seisukohtasi ära wõita, meie wäge laialt pillata ja pealaagrifit lahutada. See on nende plaan, nii palju kui nende wäe liikumiseft ja tegewuseft näha wõib. Aga weel on see paljas plaan ja muud midagi. Tema täidesaatmiseks tuleb neil enne meie käest luba tuua, nii et ka meil selle kohta weel oma sõnake on ütelda. Kolm korda on nad juba niisuguse kahjuga tagasi löödnud, et neil himu peaks kadunud olema, weel uuesti oma pead tulle pista. Aga wististe on nad nüüd niipalju uut jõudu juurde saanud, et nad weel kord tahawad katsuda. Kuid argu nad oodaku, et niisuguseid lahinguid, mis meie saatuse üle otjust peawad andma, ilma meieta läikse.

— Terwes Natalis on inglaste kessel jutud liikuma pandud, et waenlased juba üle Tugela jõe on tulnud ja meie mehed tagasi löönud, kõneles üks kommandandi märgiga mees. Aga mina usun, et see kõik puhvas luuletus on, et aga rahwa meelt waigistada ja

Londonile traadi sõnumid muretseda, millel üsna tõe nägu on. See peab aitama Inglise sõjaväe auu tõsta, sest tõe poolest on see ammu alla nulli langenud. Aga meie peame muudugi ka kõige halvemate juhtumistega rehkendama ja selle tarwis on niisugused luuletatud lood koguni kasulikud, sest need näitavad meile, mis meie waenlased püüawad. Seal on nad ühe ukselese lahti jätnud, mille läbi nende salajamaid plaanifid wõime näha. Sellest peame enestele märku wõtma, et seda mõjusamalt vastu astuda. Kõik, mis weel ehk ette wõtame, tuleb enne hoolega läbi mõtelda ja ära kaaluda, et mitte wigafid teha. Meie waenlased wõiwad kõikugu katseid teha, sest et neil selleks mehi küllalt on, aga meie weri on selleks liiga kallis.

— Kommandat herra Harmenil on õigus, tähendas Soubert. Meie jõuud ulatawad üffi siis, kui meie nendega kõigite kottuhoidlikult ümber käime. Waenlased ei saa seda ettewaatust wististe mitte olema, seda pole tal ka niisüdaste sugugi waja. Temale on lootust tehtud, et tal inimese materjalist ialgi puudust ei tule, et ifka uued salgad langenute ajemele wõiwad astuda, nii et ta iga hinna eest ebasi wõib tungida. Bulleri kaotamine ja kahju ei ole meie waenlasi weel targaks teinud, nad mõtlewad ifka, et kõik wõidetud on, kui nad üle Tugela saawad, kuid see on weel üks kõige wähematest waewadest, mis meil ees seisab. Páris tõsine wõitlus saab sellega weel algama ning niipalju maksma, nagu nad mitte aimanudki ei ole. Kui meie wennad õhtu-pool aga vastu jõuawad panna, siis ei ole meil midagi karta. Siia maale pole meie waenlastest keegi weel näidanud, et meil põhjust neid karta oleks, waid nad on oma asja wõimalikult halvaste ajanud. Bulleri wäe-juhatus on ju otse ilma mõistufeta inimeste tapmine olnud, kuna French ja Methuen temast weel mõõdagi lähewad. Ja Roberts oma wapra stabi-ülemaga pole weel midagi teinud, mis meile kartust wõiks sünnitada.

— Aga neil wõib niipalju uusi mehi meie vastu ühes tuua olla, et meie Dranje wennad neid enam tagasi ei suuda hoida, rääkis Harmjen. Kui waenlased

enestele sel wiisil tee Pretoriasse lahti teewad, siis peame Ladysmithi ümberpiiramise lõpetama ning kogu tagasi marssima, et isamaad kaitseada.

— Sumal kaitsegu meid selle eest! Jah, meie ees seisab pime ja läbipaistmata tulewik — meie teame ainult seda ühte, et meie wiimse meheni wõidelda tahame oma püha õiguse eest. Millega see kõik lõpeb, seda teab helde taewas. Meie loodame, et õigus wõidab, aga wahest jaawad need rööwli-salgad ometi kord meie luude üle Pretoriasse rändama. Meie naabri-riik on oma sõjawäesse ka wõeraid wõtnud, nende seas ka palju inglasi — sellest ei ole midagi head loota. Need wõiwad Suudats saada ja meid waenlaste kätte ära anda. Ka ise oma wäe juures peame wäga ettewaatlikud olema, et meile äraandjate läbi kahju ei saa. Meie peame igal tingimisel edasi minema, teist teed ei ole enam olemas. Armu ei ole meil loota, ega meie seda ka ei oota. Herra kommandant Harmjen wõib kõneleda, kuidas meie inimestega, meie naiste ja lastega ümber käiakse.

Ühe filmapilgu aega waitis kommandant Harmjen, nagu otsiks ta sõnu, millega oma kõnet algada. Siis hüüdis ta põlastusega ja kibedusega:

— Meie keeles ei ole sõnugi, milledega nii hirmsaid asju õigesti wõiks nimetada. Seal on nüüd need kibetud Inglismaa huulsuse ja suuruse eest wõitlejad! Kerge meelega on tema asumaade politika juhatajad sõda alganud, nüüd ujutawad nad meie maa lugemata wäesalkadega üle, kes määratu lawiine kombel kõik maa taha peawad tegema, mis ette tuleb. Et need laastajate parwed nüüd ootamata tugewat wastupanemist on leidnud, siis on nad awalisest ja auusast wõitluse wiisist taganenud ning teist, palju kergemat, aga ka üffi eneste wäärilist sõda kaitseta naiste ja laste wastu alganud. Pihht-soldatitest ei taha meie siin sugugi kõnelda, sest need tulewad suuremal hulgal kõige alatumatest jeltskonna pühtmetest ja kurjategijate keskelt. Wabatahtlikult endid soldatiks ära müüa, andis neile mahti oma teenitnud nuhtlusest peaseada, et parajal ajal oma endist patu-elu jälle edasi elada. — Ei, nende langenud ja inimeste

Jeltfist wäljakeidetud inimestega meie ei rehkendagi, neist pole meie paremat ootanudki, — aga et nende ohwiterid, kes ometi parematest seltskondabest peawad olema, seda kõik sündida lasewad, see paneb meid kofsuma. Sina nende teadmata ei wõi niisuguseid hirmsaid asju sündida, nagu naiste teotamine, haigetalitajate peale lastmine, arstide wangiwõtmine, sõjawangidega metsalise wiisil ümberkäimine, ühe sõnaga, kõit inimliku olefu salgamine. Palju enam leiame meie sellest seda põhjusmõtet, mis kõik abinõuud heaks kiidab, kui nad aga meie häwituseks midagi wõiwad korda saata. Nad käiwad sellepärast meie wendadega, kes nende kätte wangi langenud, metslikumal wiisil ümber, kui kõige metslikum metsrahwas. Sabanded pealtwaatajad wõiwad seda wandega tõendada. Meie waenlased peawad wõitma, wähemalt jeks korraks wõitma. Mis wilja aga nende metslik olef tulewiku jaoks oma rüpes kannab, selle peale nad ei waata. Nende ainus ja esimene eesmärk on meie wabaduse, meie terve elu-olu häwitamine. Et nad jelleläbi ka iseeneeste tulewiku aluse alt õõnsaks teewad, selle järele nad ei küsi. Nad annawad mustadele maapoegadele sõjariistad kätte, ja kihutawad neid meie ja meie naiste ning laste wastu üles. Aga nad ei küsi mitte selle järele, kas uued aitajad häda sees kord oma sõjariistu kõigi walgete, seega ka nende eneste wastu ei tarwita! Mis tähendab mustadele maapoegadele buur wõi inglane — tema wastane on iga walge, selle käsu all ta ennast tunneb olema. Mis puutub tulewik Inglise praeguse sõjawäe juhatajatesse, kes üksi wõidupärgadest und näewad. On nad esite meid alla heitnud, siis lähewad nad oma teed. Mis nad siin patustanud, selle eest peawad teised kannatama ning see ei puutu nendesse enam. Nematad lõbutsewad oma wõidu kuulsuses ja prassiwad rikkuses, mida nad siit kofku riisunud. Missugust wilja nende paha kiitw kannab, sellega pole neil enam kõige wähematti tegemist.

— Kindrali herra, kas teie ufute, et inglaste rööwsõda neile soowitud wõitu wõiks tuua? küsis kommandant Harmjen. Teie olete nende plaanifid wäga

õigesti kujutanud, aga kas meie oma seisukohast julgeme selle peale mõelda, et nende unenäod ialgi täide võit-
fiwad minna?

— Tulewik seisab meie kõikide filmade eest warjul, kos-
tis walge peaga ülem-kindral, aga meie võime siiski mõndagi
ette näha. Kui meie wennad õhtu piiril waenlase wastu
jõuawad seissta, siis pole meil praeguse asjade seisutorra
järele mitte hädasohtu karta. Kui meil seal aga wähe
ehk sugugi õnne ei ole, siis on küll raske ette teada, kui-
das weel kord kõik lõpeb. Uued Inglise lõwid toowad
aga wahest suuremad jalgad maale, kui meie aimame,
wahest ka rohkem osawust, kui nende Bullerid ja teised
wõimetud wäejuhatajad, siis wõiks meie wendadele sellest
hädasoht tõusta — mitte üksi neile, waid ka meile.
Meie peafime kahel juhtumisel sunnitud olema Lady-
smithi ümberpiiramist lõpetama: esiteks, kui Oranje waba-
riiklased meie abi tarwitawad ja teiseks, kui waenlasel
korda läheb meie piiridesse tungida. Siis peame
Ladysmithi priiks lastma, et oma terwet jõudu maa kait-
semiseks tarwitada. Igapidi seisawad meil raskesti ajad
ees, mis meie jõudude kõige suuremat pinguletõmbamist
nõuawad. Mis tulewik meie jaoks oma süles peidab, ei
tea meie — meie teame ainult seda üht, et meie oma
piiha õiguse eest wiimase meheni wõidelda tahame. Kuidas
see lõpeb, see seisab Sumala käes. Meie loodame aga,
et õigus wõidab. Ja kui meil siiski mitte ei peaks
korda minema oma maad ja rahwast, oma piiha warandusi
peasta, siis saawad rööwlite parwed üle meie luude
Bretoriasse rändama ja meie terve isamaa saab
ainus määratu surmuad olema, kus terve rahwas enese
werega üle ujutatud maa sees puhkab, ilma et ta seal nende
hüänede eest rahu leiaks, kes isegi haua piihadust weel
teotawad. Helde laewas hoitku aga ise meid selle eest!
Muidugi seisab meie eneste käes, mis meie enestest wälja
teeme. Kui meie iseeneSte ja oma õige Sumala peale
usaldust paneme, siis wõidame kõige suuremad takistused
ära. Meie oleme sunnitud seda tõesti ka tegema,
sest muidu on meie maa ja priius kadunud. Meie peame
walwsjad olema, sest meie teenistuses on ka inglasi. Reed

wõiwad äraandjateks saada. Nohkem kui iseene eest kardan ma oma Dranje wendade pärast. Need on ka oma maal elawad inglased sõjast sundinud osa wõtma. Ma ei oota niisugusest loost midagi head ja ma ei wõiks mitte wäga imeks panna, kui meile sealt poolt mõni õnnetuse sõnum peaks tulema. Kui nad wiimaks ometi meie wäpra Dranje waenlaste kätte mängiwad! Taewas andku, et ma selles eeskäin. — Nüüd aga peame meie hoolega tööle astuma, igal pool filmad, kõrwad lahti pidama, et meile midagi ilma ette teadmata ei wõiks juhtuda. Ma tahan ise ajawiitmata lõuna poole reifida, et kindral Botha tegewust Tugela kaldal näha ja oma seisukohta terwes reas wõimalikult kindlaks teha. Nii kaua saab siin minu asemel kommandat Harmjen wäge juhatama.

Nüüd saiwad weel mitmed põnewad päewaküsimused läbi räägitud, plaanid tehtud ja ütsikutele wäejao juhatajatele ette pandud, siis läksiwad kõik koosolejad jälle oma töö juurde ning halli juukssetega kindral jäi oma adjutantidega üksi telki. Meile oli tal weel nelja filma all palju teada anda. Wiimaks wõiswad ka need kõikisuguste sala kästudega minna ja ta ise walmistas ennast ärareisimise tarwis.

Seal koputati häliste ukse peale ja ilma wastust ootamata tormas keegi noormees uksest sisse. Ehk küll suured higitilgad otja ees sisemisest palawusest tunnistust andsiwad, siiski oli ta nagu kahwatu nagu raske haigel. Wäsinult lastis ta ennast lähema tooli peale maha ja tõmbas raskesti hinge, enne kui sõnagi üle huulte sai.

— Suur Sunital, see on ju meie kadunud wõidumees! Hüüdis wana herra rõõmu ja imestusega. Olge terve tulemast, minu wäper wõitja. Meie meestele peab sellest rõõmupüha saama, kui teid jälle eneste kaskel wõiwad terwitada. Meie kõik olime juba suures mures, et teile wähest midagi õnnetust on juhtunud. Nüüd aga jutustage kohe, mis teid nõnda kaua meie filmade eest warjul hoidis?

Isaliku soojusega oli wana aumväärt hallpea nooremehe wäikest õrna kätt pigistanud ja märkas niisid alles, kui wäsinud ja haiglane tema külaline oli.

— Armas taewas, mis teil wiga on? hiiüdis ta kohludes. Teie olete ju üsna hingetu, surnuks wäsinud, käsi wäriseb. — Kääkige, mis on teiega sündinud?

— Midagi iseäralist, herra kindral, ma olen jooksnud, see on minu ära wäsitanud, aga see on kohe jälle möödas. Inglisejad tahawad Ladysmithiist põgeneda, täna ehk homme weel, sest et nad usuwad, et meie nii kiire põgenemisekatse wastu ettevalmistamata oleme. Lõunapoolt saawad Buller ja Warren ka uue jõuuga meie omaste peale langema — armuline Sumal, kui see neil forda peaks minema, siis oleme meie kadunud.

— Kust wõtate need sõnumed, lapsuke?

— Kõige julgemast hallikast, sest ma tulen otseteed Ladysmithiist — ma olen White adjutanti oma kõrwadega kõnelema kuulnud.

— Kas see õige on, mu laps?

— Ma wannun, et see nii on.

— Inglise ettewõtete üle ei kahtle ma mitte, ma panen palju enam imeks, et teie ennast Ladysmithiist weel olete wõinud peasta.

— Ma ei oleks ennast wähegi ka mitte suutnud peasta, kui kartus meie ettevalmistamata sõjameeste peale langemise pärast mulle mitte üleinimlist jõudu ei oleks annud.

— Teie olete meie isamaa õige laps, kõneles kindral liigutusega nooremehe käsa pigistades. Nii palju armastust, nii suuri ohwrid meie õige asja eest — see peab meid wõidule aitama. Armuline taewas ta jagu teile seda!

Kui noormees natukene aega hinge oli lõdwtanud, kõneles ta pikemalt, kuidas ta Inglise laagrisse oli sattunud, mis ta seal kuulnud ja näinud ning kuidas ta sealst põgenenud. Minult seda jättis ta oma teada, kuidas

ta hirmsal lahingu ööl jooksnud, iseene eest põgenedes ümber effinud, kuni ta viimaks ennast Inglise laagrist leidis. Arkamise juures oli ta enam surunud kui elus olnud.

Ruttu andis kindral Soubert veel tarwilisi käs-
kusi, mis praegu saadud teatuste järele tarwilikuks oli-
wad saanud, ja siis pani ta ennast reisi jaoks walmis.
Enne seda aga pigistas ta veel kord nooremehe kätt.

— Rahju, et ma kauem teile seltsiks ei wõi olla,
ütles ta. Teie tunnete sõjaaja seadusi ja näete isegi, et
ma kõige suurema kiirusega lahinguplatstile pean rut-
tama ja oma mehi waenlaste eest kaitsema. Sellepärast
ei wõi ma kauem teiega siin juttu ajada, kui huwitaw
see ka on. Aga ma loodan, et mele warsti jälle üks-
teist näeme. Teie saate aga ka edaspidi veel meie
waest isamaad kaitsma — oodake, ma pean teile
sündliku koha andma — ei, veel parem, teie tulete mi-
nuga lihes, aga kohe filmapill — kas tahate? Aga teie
olete veel väga wäsinud?

Noormees waatas ehmatusega üles.

— Väage aga rahuga koju, ma näen, teie ei juuda
praegu veel pikemat reisi teha. Ba jah, teie peate en-
nast wälja puhkama. Teie saate juba parast paika
leidma, minge ainult minu abiliste juurde. Ma tänan
teid, et teie oma peale wõetud kohused nii hästi olete
täitnud. Mul on ka veel üks teine, kes mulle ja meie
maale äratajumata head on teinud, ehk ta küll mitte
meeste sugust pole. Imelikul wiisil on ta nii väga teie
nägu, et teid wennaiks ja õeks wõiks pidada. Wahest
on ka nii?

Noormees raputas kahewahel olles peaga.

— Imelik juhtumine, tähendas Soubert. Ma ei
mõista mitte, kuidas see wõib olla.

Kui ta oma filmad üles lõi, seisis see tütarlaps,
kellest ta praegu kõnelenud, oma ilusate kuldsete juukse-
tega tema ees ja waatas natuke häbelikult naeratades
tema otsa.

— Teie näete, kindrali herra, et ma mitte teie
seltsiliks ei kõlba, ütles ta tasafesti.

— Mis, teie ise oletegi see ime-neiu, ja nõnda wiifi on üks wanamees ennast pimestada lasknud, et ta teid enam ära ei tunnud, hiiüdis kindral kõige suurema imes-
tusega. Nii olete teie, Gewa tütreb, aga selle kõige juu-
res teete teie ometi oma sugule auu. Niiüd panete
teie mind wiimaks ka weel luuletama, sest juba hakk-
ma enesele jeda terwet lugu tokku riimima. Vaps, laske
ennast minu südame najale wajuatada, teie kõige naiste
kroon! See peab kõnelemist andma, niipea kui niisugune
lugu laiale laguneb.

— Kindrali herra, aga teie ei pea mitte poolt
sõnagi kõigest sellest wälja kõnelema, mis teie teate, üt-
les neiu paluwal healel. Teile wõlgnegin ma jeda sele-
tuft, teistele kellelgi mitte. Ma rehkendan selle peale.

Kindral andis tema walgele otfaesijele suud, pi-
gistas ijaliku õrnusega ta käsa ja läks siis minema,
sõbralik naeratus huultel.

Raks juurt niistet lapsesfilma hiilgasiwad talle lii-
gutusega järele. Suuremat ja ilusamat palka ei wõi-
nud ükski tütarlaps oma wäikeste teenistuste eest enesele
enam uneski soowida.

XVIII.

Mõningad päewad oliwad sellest ajast jaadid juba
mööda läinud, kui noor põgeneja metsa hurtsikust lahkus
ja wanale ükfinda elawale naisele haige talituseks abi
lubas. Sitamaale ei olnud ei noorest mehest enesest
ega tema lubatud abist midagi kuulda olnud, kuna talle
tõepoolest väga hädaaste noorentat jõudu abiks tarwis
oleks läinud.

Niiüd pidi ta üksi ennast üleliia tööga wäsitama.
Wara hommikust hilja õhtuni oli usin wanake tööl, nii
et ta waewalt weel mahti leidis haigete järele waadata.
Sa ometi walitjes kõige parem lord majas ja rajas ning
ka haiged ei wõinud millegi üle kaewata.

Seal puhkas ta niiüd päewatöö wäsimusest oma
majakese ukseälwel puu pingi peal ja oli jügawaäse mõt-

tesse wajunud. Mis ta oma elus läbi elanud, weeres firjus piltides weel kord ta waimusilmade eest mööda. Ta oli noor ja ilus, tuntud ja ihaldatud ligidal ja kaugel. Seal oliwad nad teineteist esimest korda näinud ja tundma õppinud. Nende südamed tufusiwad teineteisele ja nad tegiwad lepingu terweks eluajaks.

Nüüd tuli kibe tööaeg palawas hõgis ja wäsimata hoolega, selle järeldusel kaswis jõukas olef ning rikkus sigines majasse. Warsti tunti Branderite auuwäärt nimi ligidal ja kaugel ning nende õigusearmastusest, tööhoolest ja warandusest kõneldi igal pool kiitusega.

Süis tuli õnnetu ülesleiduste aeg ja tõi tundmata haigusid maale. See oli kullapalawik, üks marutõbe sarnane ihaldus selle hiilgawa metalli järele. Wõerad reisijad kõige isandate maadest, enamiste wäga kahtlase minewikuga, woolasiwad parwedena maale. Iseäranis rohkesti oli inglasi nende seas. Rahuline ja õnnelik Transwaal oma paigamehe üffinduses oli korraga hoopis uue ajajärgu sisse kistud, tema sisemises elus sündiswad aimamata suured muudatused lühikese ajaga. Mööda oli rahulik perekonna õnneelu ja selle aatelised warandused, sest üks wõeras õnnetust ähwardaw waim, otse kui külgehakkaw haigus, oli maale toodud ja laotas ennast kohutawa kiirusega laiale. See oli kuulmata kullahimud, mis kõik teised inimlikud tundmused ära häwitas. Heasüdamega Transwaali kodanik ehk buur, nagu teda lühidalt nimetatakse, langes oma õiglasest ja otsekohesest meelest kawala petja õhwrisk ning imeti üdini wälja. Tema ei wõinud ikka weel ära mõista, et see, keda ta wennalaskusega wastu wõtnud, teda nii häbemata wiisil petta wõis. Mis ta ise rääkis, oli kõige puhtam tõde — kuidas pidid ta nüüd selle peale tulema, et wõeraste ilusad kõned muud midagi ei olnud, kui wõrgutusel, et need wõerad teda oma õhwrisk wälja oliwad walinud! Oh, kui jumalakartjad wagad buurid sel korral juba õnneliitide elukombete kõlwatusel ja pettusel olekwad tunnud, siis ei leinaks nüüd mitte nõnda palju buuri perekondasid oma endise maapealse õnne waremest!
Ja ta tema oli musta omakasu õhwrisk langenud!

Ühel päeval oli üks närufes riides inglane tema talusse tulnud. Sellel ei olnud midagi süüa, midagi selga panna. Tema olef äratas kaastundmust ja ta wõeti kadunud poja wiisil wastu, talle anti head riided ning edasireisimiseks ka wäike summakene raha ühes. Inglise oli niisuguse heasüdamega mehe omale kõrwa taha kirjutanud, et teda parajal ajal wälja imeda.

Mõne aja pärast tuli ta jälle, muudugi tänuliku sõbra näol, ja rääkis suurtest plaanidest, mis tema mehe abiga korda wõib saata. Ta uskus tema libedaid sõnu ning lastis ennast kawalaste wäljamõeldud pettuste wõrku wedada. Selle läbi kaotas ta kõik oma liikuma kui ka liikumata wara. Kui ta nüüd oma petjaid wäsitamisele tahtis wõtta, naeriwad need talle suu fiske, et ta ennast üle liüa oli lastnud.

Selle järele oliwad riigi ja kõiksugu spekulantide wahel awalised waenlused tekkinud, sest et wiimased maad majanduslise bankrottiga ähwardasiwad, ning sõja rahulise rahwa kaela tõiwad. Ka tema mees oli sõtta läinud. Ta filmade ees seisis weel selgesti see unustamata filmapilt, kus ta, pooleaastane rinnalaps kätte peal, uksest wälja astus oma meest jumalaga jätma.

— Minu naisufe, minu ainus wara, oli ta talle wastu tulles hiiudnud. Tema kõrwas kõlas weel praegu see wäsinud, hurb heal, mis muudu nõnda kauriste helisenud. Ma pean minema, ja sind meie wäiksega üffi jätma. See on minu kohus, sest meie isamaa kutsub oma poegi rööwlite wastu. Mu jüda jooksew wõrd, et ma teile midagi muud päranduseks ei wõi jätta, kui oma päewalikud palwed sinu ja meie poja hea käekäigu eest. Meie oleme wäesed inimesed — meie käest on kõik ära kistud.

Ja selle peale oli naine wastanud:

— Ole kindel, karda Sumalat ja looda oma naise peale. Minu pärast ole mureta. Ole sina meie õnnetu isamaale kaitsjaks, mina kaitsen eneste kõige suuremat wara, meie last, kuni sa kord wõitja auuga jälle tagasi tuled.

— Jah, mu kallis naine, olgu nii, kuidas Sumal tahab!

Siis oli ta teda suntelenud, lasti kätel kiigutanud ja läinud. — — —

Ja tagasi ei tulnud ta ialgi.

Kui teised wõidupärgadega ehitatult koju jõudsiwad, ei olnud teda mitte wõitjate hulgas. Kõik kiitsiwad tema waprust ja näitasiwad kaastundnuust lese wastu, kelle ainus wara weel ta rimmelaps oli.

Siis tuli see häbemata pettis, keda ta kord oma ulu alla oli wõtnud ja heategudega üle ujutanud. Nüüd nõudis seesama inimene, et tema majast wälja pidi minema, sest kõik oli ta enese kätte kiskunud — talu, loomad, riffad kullapõllud, ühe sõnaga kõik, mis Branderid kord enese omanduseks nimetasiwad. Tema paberid näitasiwad, et tal Branderi talu peale õigust oli. Kuida wiisi ta seda korda saatnud, see oli temale, kui õigustsele pärandajale, seletamata mõistatusesks jäänud. Ta teadis ainult seda, et mitte tema üksi kõige selle ülekohtu ohwriks ei olnud langenud, mille wastu isegi riit wõimetu näis olema.

Ja siis oli ta läinud — waeselt, ainuüksi kõigist maha jäetud — kõik ta wara oli haige laps ta kätte peal. Tema tahtis ennast ilma eest peita ja oma wiletsust üksi kanda. Kui tema naabrid ja sõbrad sellest kuulda saiwad ja temale abi tuliwad pakkuma, oli see juba hilja — Branderi leske ei olnud enam majas ja keegi ei saanud temast midagi kuulda.

Ja selle järele oliwad libedad ajad ja rasked aastad tulnud, täis häda ja ahastust. Ta oli elu raskusi kõige kohutawamas kujus tundma õppinud, aga ta ei olnud meelt ära heitnud, waid ennast kõigist kitskustest läbi wõidelnud — oma jõuga, ilma wõeraste abita. — Armuandeid ei olnud ta ialgi weel wastu wõtnud. Nüüd, kus ta poeg waewalt lapseseast wälja oli jõudnud, oleks see tema waewalist eluteed oma noorte kättega wõinud tasandada, nüüd läks jälle sõda lasti ning wiis ka selle wiimse toe. Ta ei oleks pruukinud sõtta minna, sest et ta oma emaga juba kaua aastaid Natalis elas, aga ta tundis eneses buuride werd woolama ja see ei lastnud teda wagusi pealt waadata, kui juguwennad en-

bid waenlase wastu kofku kogusiwad. Tema, ta ema ije oli ta walnis ehitanud ning oma rahwa priiuse eesti buuride jekka sõjateenistusesse saatnud.

Nüüd oli sellest ajast juba kolm kuud möödas, kui ta poeg Fritz tema õnnistusel nende ainisa hobuse seljas, mis tal oli, oma teed oli kihutanud ja teda filmawee sees ükfi jätnud. Esiotsa sai ta oma poja käest häid sõnumeid, tema ülemad oliwad tema teenistusega hästi rahul. Siis tuliwad rasked lahingud Dundee ja Castle all, kus inglased rängaste liia saiwad ja Ladysmith ümber piirati — sellest saadit ei olnud ta enam sõnakestiti temast kuulnud. Taewas ükfi teadis, mis temast saanud. Tema wotas aga kannatlikult, jesi kannatuft oli talle wali õpemeister aeg ije õpetanud.

— Peksle aga, teie saatuse löögid — ma ei taha mitte teie ohwriks langeda, kui waljud ja walusad teie ka olete! Weel sinab taewas meie pea kohal ja weel pole kõige ülem armastus kustunud!

XIX.

Metsamajakese perenaine oli oma mälestustega nõnda jügowasse mõttesse wajunud, et ta saleda lehaga noore naisterahwa lähenemist jugugi ei olnud märganud. Alles siis weel, kui see teda lahkest terwitas, kohkus ta oma unistustest üles. Ta waatas imestusega tuleja ilusa näo peale ja tema suurte, rääkiwate filmade sisse. Siis tõusis ta ruttu üles. See nägu tuli talle tuttan ette, aga esimesel filmapilgul ei teadnud ta ometi mitte, kus ta teda enne oli näinud.

— Mõne päewa eesti olete teie iihale põgenejale oma katuse all aset andnud, algas tiitarlaps naeratades. See lubas, kui teie weel mäletate, teie haigetalitamijsk abi saata. Minuga on nüüd töötatud abi siia jõudnud ja ma loodan, et teie minuga rahul olete. Aga kõige pealt palun ma teada, kuidas haigete käsi käib?

Tema põsed punetasivad ja ta rind tõusis ja waju lootuse ja kartuse wahel, kuna ta järewad filmid paludes wana naisterahwa peale waatasivad.

Naeratades astus see tütarlapsle wastu, wõttis ta mõlemad käed enese kätte wahela ja pigistas neid südamlikult.

— Niiid alles hakkab mulle täis walgus paistma, iitles ta sõbralikult. Haiged on weidi paremaks saanud ja saawad teie hoole all pea paranema, selle peale olen ma julge.

— Oh, misjuguft rõõmu teie selle sõnumega mulle teete! Ma kartsin juba, et see teifiti wõiks lõppeda. Sumalale olgu tänu ja ka teile, minu kõige suurem heategija!

— Oh — niiid märkan ma, mis jeda põgenejat nõnda suure ärewusesse ajas, kui haige Noorast jampsis. Mäletate weel jeda ilusat noortmeest, kes inglaste eest põgenes?

Ja ta naeratas ise selle juures kelmikalt.

Tütarlaps seisis lõkendawate palgedega oma täies iluduses metsamaja perenaise ees. Kõik tema olek tuletas õitsele läinud roosi meelde. Kui õnnelik pidi küll see mees olema, kellele niisugune oma armastuse kintis!

— Olge rahul, mu laps, see ei tule mulle mitte ootamata; ma ei peaks mitte naine olema, kui ma juba sel korral ära ei oleks tundnud, et see õrn põgeneja minu sugust ja seesama Noora oli, kellest haige oma jampsi tujus kõneles. Ei, mu laps, meie film näeb niisugusel korral terawamalt, kui et teda petta wõiks.

— Mis, teie teadsite juba sel korral, et teie ees mitte mees ei seisnud? hüüdis tütarlaps suure imestusega. Aga teie ei ole selle pärast minuga mitte pahane, et ma teile sel korral seletust ei andnud? Muid ei olnud mitte põhjust teie eest oma wäikest saladust warjata — aga mu mõtted wiibisivad hoopis teiste asjade juures.

— Jätke jeda, armas laps, ma mõistan küll, misjuguft mõtted ühe põgeneja peas asuwad. Seal peab kõik muu taganema, mis mitte tingimata asjasse ei-

puutu. Ma olen rõõmus, et üks noor jõud haige talituse enese peale võtab ja minu wanad õlad niijugusest koormast wabastab, mis talle raske on kanda. Ei olnud ta mänguasi, abita haawatuid metsast üksi koju kanda. Nad olivad ju nii haiged ja mina nõder wana naine. — —

— Jumal taewas, mis teie räägite — kust olete need haiged wälja võtnud — kas nad ei ole teile mitte majasse kantud?

Noora oli üsna ehmatanud.

— Hu, mis teie kõit ära ei mõtle! Need on ju inglased ja inglane paneb koera kombel plehku, kui teist omajugust hädas näeb olema. Oma nahl peab ju peastetud saama. Kui teija ei oleks, kes õnnetumaid awitawad, siis peawad nad wiletjuses oma elu jätma. Inglane kitleb oma külma werrega, aga see külm weri on südamete delus ligimese wasta. Teiste häda juures jääb ta weri külmaks, enese õnnetus riisub ta mõistuse.

Noor tütarlaps wärises kõigest kehast.

— See koht peab siin wäga kardetaw olema, itles ta siis. Teie peatsite siit ära minema, sest waenlaste salgad, kes metsas ja maal ümber hulguwad, wõiwad pea jälle siia juhtuda ning suurrt õnnetust sünnitada.

— Ühe wana naise käest pole neil midagi võtta. Ka haigetesse ei puutu nad, sest et need nende omaksed on — aga noore ilusa tütarlapse pärast on siin küll põhjust karta.

— See on kõige wiimane, wastas neiu alandlikult. Haiged on paremas paigas seal, kus arstiabi neil jaa-dawal oleks. Ma olen Pünase-risti arsti jaokskonnale teatanud ja nii pea kui võimalik tuleb sealt üks arst siia. Nii kauaks peawad nad meie abiga leppima. Siin korwis on mul arstirohtusid, sidemeid, söökisid ja muud, mis kõige hädalisemalt tarwis läheb. Nii pea kui nad pikemat teed wälja kannatada wõiwad, peab neid haigemajasse wiidama, sest et siin waenlase lähedal tarwilist hoolt nende eest hästi võimalik ei ole kanda. Ka peab haige põetamise mure teie õladelst ära võetama.

— See väike vaev saab selle rõõmu läbi rikkalikult tasunud, mis heategemine iseenesest juba sünnitab. Selle kordaminemises seisab ilus palk warjul ja mina ei laseks seda palka eneselt mitte võtta, kui haiged niisuguse kohamuutmise läbi mitte paremat ravitsemist ei leiaks. Ja nüüd tulge kord ka haigete juurde, kes teie abi peale loodavad.

Sellega astus ta oma majakesesse, mis väike lageda kingu peal kõrgetest mägedest ja mühavaest metsadest sisse oli piiratud. Noor tütarlaps läks tuisuva südamega ta järele.

Tema esimene pilk langes noore Inglise ohvitseri peale, kes ikka veel palawiku-haiguses oli ja sellest kõigest, mis tema ümber sündis, midagi ei mõistnud. Ta lastis oma haavu vastu panemata puhastada ja terwe-tegewate rohtudega kinni mässida, ilma et ta selle juures ainukestki näomuslikit oleks liigutanud. Kui õnnelik oli noor tütarlaps, et ta ühes võis aidata seda elu peasta, mis tema käe läbi hädasse oli sattunud. Ta pidas oma kõige ülemaks kohuseks ning töotas iseenes oma terwet jõudu selleks tarwitada, et seda tagasi võita ja alal hoida, mis ta ise oli riisunud. Siis pööris ta ennast majaperemaise poole ja ütles selle vastu:

— Kõik, mis iganes inimese võimuses on, peab sündima — seda võin ma töötada, see on ka minu püha kohus. — Ja nüüd näidake mulle ka oma teist haiget!

— Siin, mu laps!

Nende sõnadega tõmbas tema saatja ta teise woodi juurde. Aga see haige magas nii kindlaste ja ta hingamine oli nii korralik, et tema paranemise üle mingit kahtlust ei võinud olla. See oli kõige parem rohi, mida arst haigele iganes võib soowida — raske, sügav, terve uni — sellepärast jätsiwad nad ta rahuga magama.

— Selle haigega läheb hästi, seda võib juba ta korralikult hingamisest kuulda, tähendas wanake tasakesi ning läks haigete juurest ära. Ta tuli nii wäsinult ja jõuetult siia, et ta elu peale mõteldagi ei võinud. Aga ta on ruttu toibunud ja paremaks saanud. Pärastpoole

wõime tema enese suust kuulda saada, kes ta on. Nüüd wõtke ennast lahti ja tehke, nagu oleksite kodus. Teie olete wististe parema eluga harjunud, kui minu lehwus teile pakkuda jõuab. Ma olen waene naine ja mul ei ole midagi teile pakkuda, kui emaliku südant. Peale oma poja Britsu ei tunne ma ühtegi, keda oma lihalihteks sugulasteks wõiksin nimetada. Ma olen kaua aega juba oma endisest kodust, Transwaalilt, ära ning olen oma õnna mehe sõprade ja sugulaste mälestusest kadunud. Nõnda on ka parem, sest niipea, kui su käsi halmaste käib, on sul ikka see tundmine, nagu waataks terwe ilm sinu kui ühe waewaja peale, kellest ta ennast armuandide läbi lahti püüab osta. Seda ei suutnud ma ära kanda ja rändasin wõerale maale, kus keegi mind ei tunnud ega minu wastu mingit kohust ei pruukinud täita. Nõnda on kõik wabad ning wõiwad teha ning talitada, nit kuidas ise heaks arwawad.

— Ja teie poeg Brits — kus on tema?

— Sõjas — ta on ju buur ja et wõi käsa riipes hoides pealt waadata, kui maad nii suur hädadoht ähwardab.

— Oh kui mehine, hüübis tütarlaps liigutatult. Kui mina mehets oleksin sündinud, siis wõiksin ma ka neid ahelaid aidata lõhkuda, millega meie maad ja rahwast häbistawa orjuse sisse tahetakse rõhuda.

— Olge rahul, mu laps, teie olete juba naisena rohkem teinud kui palju mehi. Kui uhked wõiwad küll need wanemad olla, kelle kannust niisugune kangelase tütar wõrsus.

— Ärge kõnelege nii, kaitstes Noora. Minu teenistus ei ole mitte nõnda suur. Ja minu wanematest wõib üksi isa rõõmu näha, kui ma aga teaksin, kus ta praegu on ja kuidas ta käsi käib. Minu ema suri siis juba, kui ma alles laps olin ja teda waewalt tundsin. Üksi isa olen ma tunnud ja armastama õppinud, sest tema oli mu kaswataja, mu sõber, mu mänguseltsiline. Oma koolihariduse olen ma kangel Euroopas saanud ning olen seal heade inimeste seltsis suureks kaswanud. Seal olen ma ka seda ohwitseri tundma õppinud, kes praegu siin haigewoodis maas on. Selle

raske küljehaawa on minu käsi talle löönud, ilma et ma teda enne ära oleksin tunnud, kui õnnetus juba sündinud oli. See mõjus minusse nii sügawalt, et ma oma meeled kaotasin. Ma põgenesin ööpimeduses, ilma et oleksin teadnud, kuhu. Mind kibutas see hirmus filmapilt, kus ma teda oma mõega hoobist wälgu walgustusel langema nägin ja oma nime tema huultelt kuulsin. Inimese tapja — mõrtsukas! kaebas mu südametunnistus niisuguse walgusega minu peale, et ma iseene ja kõige eest ära tahtsin põgeneda. Ülelligne wäsimus ja hiraus äritus tegiwad mu meeled segaseks, ma tormasin ikka edasi, kuni wiimaks maha langesin ja minestusesse jään. Mis minuga siis sündis, ei tea ma enam, kui ma jälle meelemärgusele tulin, leidsin ma enese Inglise laagrisi haawatute ja surejate seas. Mäherdust piina ma seal pidin kannatama, sellest ei suuda ma kellegile õiget pilti maalida. Ma kahtlesin südamest, et ma weel elusse olin ärganud. Aga siis nägin ma jelles juhtumises, et ma waenlaste kessele olin sattunud, nagu üht näpunäidet, et mul weel teisi, kõrgemaid ülesandeid täita oli, kui oma isikliku häda pärast hurta, mida ometi milgi wiisil enam heaks teha ei wõinud. Ma kuulsin palju asju, mis meie wäejuhatusese teadmataks ei tohtinud jääda, ja kui öö oma rahumaiba maa üle laotas, ajasin ma enese ettewaatlikult jalgele ja põgenesin, kuni mitmesuguste kitskuste järele wiimaks teie majas warju ja kaitsmist leidsin, siin tundsin ma selle haige ära ning sellega langes ka surmaw kiwi mu südame pealt. Aga ma pidin oma sõnumeid õigeste paika ära wiima, et wiiwituse läbi mitte ei tea mäherdust hirmust hädaõhtu omaksete kaela tõmmata. Peale selle kartsin ma weel, et mu waene isa waenlaste kätte oli langenud — see kõik tegi mulle nii suurt kiirust, et ma teile midagi lähemalt teada anda ei wõinud.

— Teie olete suuri asju forda saanud, mu laps. Need saavad teile forid head wilja kandma.

— Ma olen teile sellest rääkinud, et ma oma lohuseks pidasin teile minu tegevuse üle ligemat seletust anda. Riitust ei ole ma mitte otfinud.

— Ma tean, mu laps, teie olete selleks liiga hea, et kiitust otsida, ja see ehiv teid veel rohkem. Teie olete õige naine, kes oma terwele soole aui teeb. Ærge rääkige selle wastu midagi, ma ei lähe mitte üle kriipsu. — Müüd aga rääkige, kuidas teie isaga lugu on?

— Saagrisse jõudes ei wõinud ma tema üle, kõneles Nora, midagi selgemat kuulda saada. Ühed arwasiwad, et ta oma wäejaoga lõune pool Ladhymithi teesid wahib, kuna mõned teised teda sessel hirmuõõl wõitluses arwasiwad näinud olema. Midagi ei olnud kindel, wõimalik näis olema, et ta waenlaste kätte langenud, ning kui ta elus ja terve oli, siis wõis karta, et need ta enne Ladhymithist wäljaminemist weel ära surmawad. — Minu plaan oli tehtud. Läbi õõ ja udu kihutasin ma julgete ratsanikkude keskel Inglise haigete laagrisse, kus ka wangid alal hoiti. Ma tundsin neid kochi oma silma nägemise järele ja teadsin, kui hooletult neid walwatakse. Need wähesed wahib, kes weel jalul oliwad, põgenesiwad oma teed. Wististe pidasiwad nad meid tugewamaks, kui meie tõepoolest olime, et wastuhakkamisega mitte katsetti ei teinud. Nii oli meil ilma kahjuta oma woli ja waba käsi kõik murgad ja urkad läbi otsida. Wangisid ei olnud mitte palju, aga ka need wähed oliwad wäikesesse jalkadesse kokku aetud, härja wanrite ja puude külge jalgu ja käsa pidi finni seotud, nii et nad waewalt liigutada saiwad. Kellel rohkem wabadust oli jäetud, neid keelasiwad haawad ja haigus põgenemast. Nii pidiwad nad oma saatust ootama.

Wangide wabastamine oli esimene asi, mis meie mehed toime saatsiwad ning enne kui waenlaste pealaagrif abi sinna jõudis, oli kõik juba möödas ning meie jalk kihutas oma saagiga tagasi. Ühe wäljasaadetud wahi jaoksnaga tuli meil lühike lahing, millest meie mehed aga kõik terve nahaga oma teed tuliwad.

— Ja teie isa? küsis majaperenaine.

— Temast ei olnud fuskil jälgegi leida, wastas Nora kurwalt. Ækka muud midagi, kui sedasama, mis ma juba ennegi olin kuulnud; — ühed arwasiwad teda lahinguwäljal näinud olema, teised tõendasiwad, et tema

oma meestega Tugela äärde marsšinuud. Kuidas ma ka laagris lõik järele pärisin, selget otjust ei saanud ma kufitilt. Isegi wäejuhatajad ei wõi teada, kus tema praegu miibib — arwasiwad aga, et talle midagi õnnetust ei wõi juhtunud olla. Ma ei tea, kust see tuli, et mu jüda korraga nii raskesti oli läinud ja waigistamata igatsusega tema järele nõudis.

— Trööstige ennast, minu armas, tema ei saa mitte kaduma jääma. Niisugusel ajal, kus sõda ümber ringi mässab, ei wõi rahuaja olekuga rehkendada. Siin on lõik teifiti, ega wõi meie midagi ette, ka mitte eneste ümbergi näha. Waadake, ka mina ei ole kaua aega oma poja üle enam mingit teatust saanud, ja ometi loodan ma, et ta ühel päewal jälle wälja ilmub ehk enesest teatust annab, ja kui see ka kaua peaks kestma. Siis on aga ällenägemise rõõm ka juba suurem. Ta on alles 14 aastat wana ning täis oma kohust tema ülemate rahulolemiseks, nagu ta mulle esialgu kohe rõõmuga teatas. Ta wõis hästi ratjutada ja julgesti sihtida, nii et kümne kuuli seast vähemalt üheksa märki läskiwad. Sõjateenistuses tarwitati teda tema nooruse pärast käftjalaks. —

— Kästjalaks? ütlesite teie? hüüdis Nora elawusega. Kas ta mitte sõnumekandja laagri ja Transwali wahel ei olnud?

— Jah, just nii, tema pidi lõik sõjasõnumed Lady-smithi ümbrusest lõuna-poolsetesse Transwali maakondadesse wälja kandma. Kas teie wahest temast midagi ei tea?

— Ja muidugi, kes ei tunneks Transwalis „meie sõja Britsu,“ sest selle nime all oli see Transwali naiste ja laste armulaps igal pool tutaw. Ta oli tuline, alati rõõmus ja wäsimata pois. —

— Ja ka teie tundsite teda! Oh misjuguft rõõmu see ühele ema südamele walmistab, kui ta ainja poja üle head tunneb. Ma tänan teid selle sõnume eest. Kas ta ikka weel Transwalis teenistuses on ning enese kohust oma ülemate ja rahwa rahulolemiseks täidab? i

— Müüd ei tea ma mitte — ma olen juba mõn aeg kodust ära. —

Ta filmad oliwad maha löödud, sest ta teadis liig hästi, et Britsu enam kaua aega Transwalis ei ole nähtud. Ta süda walutas kängesti, et ta oma armsale heategijale rõõmu ei suutnud teha — aga ilmaasjata kurwastada ei wõinud ta teda ka mitte. Sellepärast jättis ta teatamata, mis ta teadis.

— Jah waatke, algas wanake liigutusega, seda kõit toowad sõjaajad enestega ühes. Meie ei tea sagedaste midagi eneste omakjete üle, aga sellepärast ei tohi meie weel meelt ära heita. Ma olen mitmed mäsju ja sõja ajad läbi elanud ja palju walupäewi ja hädaohtu näinud — mu pea on halliks läinud — mitte aastate pärast, mis mööda on weninud, neid ei ole mitte nõnda määratu palju. Meljakimne kewadega pole mitte paljudele lumi pähe jäänud. Kuid kaebama pole mind weel keegi kuulnud. Meie rist ei ole mitte suurem kui meie kanda jõuame. Ja helde taewas ei saa ühtegi hinge kurjuse ja õeluise läbi huffa minna lastma.

Uima sõnata hakkas noor neiu tema käest finni ning litsjus seda lapselikult õrnuse ja auukartusega oma hõõgawate huulte peale.

XX.

Bunase-risti seltsi poolt oli üks arst metsa majakeses haigeid waatamas käinud. Teise nendest oli ta terweks tunnistanud ning paari päewa puhkamise järele laagrisse tagasi minna lubanud, kuna leitenant Wood weel haigewoodisise pidi jääma. Tema juures ei leidnud ta mitte kardetawaid haawu, mis arsti abi oleksiwad nõudnud, sellepärast wõis ta teda rahuga siiasamasse jätta, kuni ta nii kaugele oli paranenud, et ta latfaretti wiimist wälja wõis kannatada. Ta seletas, kuidas temaga ümber tuleb käia ning finnitask selle juures, et hea ja hoolas rawitsimine ta lühikese ajaga täitsa terweks saab tegema. Haige karakestaw mineustus ja alaline jampsimine ei tulewat mitte tema koha haawadest, waid tulla

palju enam hingeduust otsida. Ornalt ja armastusega ümberkäimine võivat rohkem aidata, kui kõige paremad arstirohud.

— Ja teie, auustatud neiu, võite seda kergelt forda saata, mis mitte meie võimuses ei seis.

Nende sõnadega oli ta punetava neiu kätt pigistanud ja mõne päeva pärast jälle tulla lubanud.

— Aga ma usun, et teil mind enam tarvis ei ole, oli ta siis veel juurde lisanud, sest arstisid armastatakse, ehk õigemalt ütelda, kannatatakse ainult nii kaua, kui neil veel midagi ette kirjutada on. On wilmne rohusedel ära kirjutatud, siis soovib meid terve ilm soo ja rabašse.

Nora tõstis oma ilusad filmad rääkija peale ning ütles siis imestusega:

— Aga tohtri herra, teie teete puhast ülekohtu.

— Et, ei, auustatud neiu — teiesse ei puutu see mitte, mis ma praegu ütlesin. Teie olete kõigi teiste seas wälja arwatud ja ma loodan, et teie ka siis veel mind armuga vastu võtate, kui teie haige juba terveks on saanud. Ja jah, ärge rääkige selle vastu midagi — ma tulen ju ometi jälle tagasi!

Naljaka ahwardusega oli ta siis oma teed läinud.

Ja tõepoolest näis ka haige paranemisele jõudnud olema. Palawik andis aegamööda järele ning sellega ühes kadus ka jampsimine ikka enam ja enam. Terwed ööd otša oli ta rahuline ja päewal magas ta raskesti, nagu peaks ta kõig tagasi järele tegema, mis alalise palawiku läbi puudu jäänud. —

Ühel hommikul oli haige waratult üles ärganud. Rahtise afne läbi lehwis wärsk ja järe hommiku tuule õhk tupp ja ligidalt metsast kajast tuhanda healeline lindude laul. Päike tõusis parajaste oma ärarääkimata iluga üles, nagu see meie maakera peal ainult ärawalitsetud maakohtades sünnib. Õhk oli nii puhast ja taewas nii sügawsinine, et kaugel mägede ladwad nii ligidalt näitawad olema, nagu wõiks nendesse ühe ainša kiwiwiskega ulatada.

Nagu unenägemisesse wajunud seisib Nora lahtise alne all ja hingas ahnelt jeda terwet mäeõhtu sisse, mis waigu ja lille lõhnaga segatud oli. Wäitejed mustad punktidesed mäekülgedel tõmbasiwad tema pilgud eneste poole. Need punktid pidiwad liikuma, sest natukesse aja järele muutis nende seisukoht. Nad seisiwad palja filma tarwis liiga kaugel üle metsjaga kaetud mägise maa. Siiski tundis Nora teraw film nende sipelga radades oma wendasid lahingu wastu walmistamise juures. Warsti saatsiwad ka suurtükid oma hirmsaid terwitusi maapinda wärisemapanewa mürinaga waenlase laagrisse. Palawam kui päikese paiste lõunamaa pilweta taewast ahwardas heitlus elu ja surma peale saada. Wäherdune wähe! — loodus ehitas ennast niisuguse pühaliku rahuga, nagu walmistaks ta ennast ühe kõrge püha tarwis ette, kuna ta lapsed waenulikult üksteise wastu seisiwad, et üksteise elu riihuda. Kui kaua peab see edasi kestma, et inimeste wiha ja inimeste õelus ilma ajalugu juhib? Meie usume walguse, õiguse ja armu walitsust ning ägame pimeduse, ülekohtu ja õeluse wägewa käe all! Kui tuhanded oma usust langewad — on see nende süü? Mis on kõik sõjaohtu selle kahju wastu, mis niisuur langemine lugemata kahtlustesse langenud hingedele toob? — — — — —

Haige kõhatas fergelt, aga siiski mõjus see, et tütarlast tema sügawatest mõtetest üles äratada. Ta pööris ümber ning astus fergel, waewalt kuuldawal sammul haige woodi juurde.

Haige wahtis imestawa näoga tema otsa. Olt see paljas filma wiirastus, ehk oli see tõsine olemus? Ta ei suutnud selle üle selgusele jõuda. Oma poolunes oli ta temast und näinud ja ülesärgates ei teadnud ta enam, kust saadit unenägu ära lõppis ja ilmsiolek peale hakkas. Mõndasama oli Nora ka unes temale ilmunud — wähe häbelikult, lõtendawate palgete ja õnnest särawate filmadega.

See ei wõinud muud olla kui unenägu — õnnis nõiduw unenägu. Ta jäi liikumata paigale, et oma unenäo pilti mitte ära ajada, sest jeda teadis ta küll, et ülesärtamisega kõik unenäod põgenewad.

Ta juu naeratas õnnelikult ja magusad sõnad heljusiwad ta huulte peal.

— Nõra, mu magus unenäo pilt, jää minu juurde ja ära põgene mitte ära, rääkis ta waewalt kuuldawalt. Kui ilus — üleilmliit ilus on sind unes enese ümber näha, oma lähedal tunda. — Oh kui ka kõige wäiksem jagugi ilmsi oleks! Aga see ei wõi ju olla, ei nüüd ega ialgi! Oh mäherdused mäed ja sügawad kuristikud seisawad meie wahel, meid igawesti lahutadas. Kui inetu oled sa, ilus Sumala ilm. Sa laised inimeselapse ees oma kõige ilusamad roosid õitseda, et tema kätt, mis see ihaldades nende järele wälja sirutab, ära kuiwada lasta. On nad siis närtsimisets loodud, ilma et enne üht õnnelikult rinda oleksiwad ehitanud! Kas see tõesti nende tõsine ülesanne on? Ja mis wõime meie siis selle wastu, et meie kahes hoopis isesuguses ilmas, isesuguste seltstondliste olude sees üles oleme kaswanud! Aga mis küsime meie siis selle järele, mis ilmale õige näitab — miks kuuleme meie üleüldse teiste otjust ja ei tee oma põhjusmõtteid maksmaks? Mitsipära? Oh, kes annab selle walju sõna peale wastust? — Aga mistarwis niisugune kaebamine — mis abi see meile annab? Ma tahan õnnelik olla ja oma lühikest õnne maitsta — oh, et see unenägu igawesti kestaks, kuna ei tahaks ialgi enam elule üles ärgata — elule, mis tõsine hädaelu on ja ka meie kõige wäiksemadki rõõmud oma libedusega ära kishwitab. Tule, mu magus ja ainus õnn, jää minu juurde — nii — oh, ma tunnen sinu kätt oma hõõgawa otjaefise peal — ma näen ju järawaid filmi enese üle wagustama, taewas on minu juurde maha tulnud — mäherdune õnnetundmus woolab mu üdisse — ma tunnen tema käsa enese peal puhkama, ta joe hingeõhk lehwib mu üle — helde taewas — on see unes, on see ilmsi?

Ta lõi oma filmad pärani lahti ja nägi Nõra filmad enese poole pöördud olema. Ta läsi puhkas tema otjaefise peal ja ta huulte ümber lehwis õnnelik naeratus.

— See on ilmsi, teie ei näe mitte und, rääkis neiu tasafesti.

Saige kargas üles, ta filmad särasiwad rõõmu päraft.

— Ja kõik on tõsi, puhas, õnnis tõde, mis ma enese ümber näen? hüüdis ta kõige suuremas õnne joo-
wastuses. Ma ei ole mitte petliste unenägude ja filma-
wiirastuste wallas.

— Kui teie mõtetes niisuguseid piltisid on olnud, siis on see nüüd lõpnuud ja mis teie enese ümber näete, on kõik tõsine, luulefehwi elu ise ja ei wõi mitte jälle kaduda.

— Missugune hea waim on teid siia juhtinud, küsis ta naeratades. Ma pean teadma, kelle wasta ma tänuwõlglane olen.

— Do, üks õige paha waim on see olnud ja ülekohtuse kuri südametunnistus on mind siia toonud. Teie haaw seal tuleb minu käest, teie teate küll weel, ja ka see õnnetu werine öö on oma jagu süüdi, et kõik nõnda pidi tulema.

— Ja, see oli küll hirmus öö, aga mina tahan teida igawesti kiita, sest tema läbi olen ma oma kadunud õnne jälle leidnud.

— Teie ei pea mite nõnda kõnelema, mu sõber, mõtelge selle peale, et see teie elu oleks wõinud maksta ja minu — — —

Ja neiu kogelbas, häliste näost punaseks minnes ning wakis. Mis ta ütelda tahtis, ei pidanud haige mitte kuulda saama.

— Kui see ka patt peaks olema, siiski mõtlefin ma sel korral ometi, et waewalt täielisemat õnne wõib olla, kui sel wiisil elust lahkuda. Ma ei leidnud elu enam elamise wäärt olema, ma otsisin lahingus soldati surma, mu meeled ja mu mõtted wiibisiwad ükfi weel ühe ingli pildi juures, ja ilma, et ma seda lootagi oleksin julgenud, ilmus see, keda mu hing igatses, sellel filmapilgul, mida ma oma maapealse elu wiimseks pidasin, mu juurde. Kuibas wiifi wõib inimene weel õnnelikumalt oma elu lõpetada! Muidugi mõista, minu selleaegses olekus. Nüüd ei mõtlegi ma enam jelle peale, et elu mulle ristiks wõiks olla.

— Ja niilib ei ole teie ka enam minuga pahane?

— Kas on mul selleks ialgi põhjust olnud?

— Oh, ma mõtlen ikka, et need naised põlgamiseväärt on, kes sõjariista oma kätte võtavad ja meeste sellisid meeste vastu võitlevad. Kas niisuguse naise eest ei pea mitte põgenema, kelle käed waenlase werest tilguvad?

— Nõnda ei pea teie mitte kõnelema, mu kallid Nora, ütles haige tõsiselt. Ma ei tunne küll mitte neid põhjusti lähemalt, mis teid sõjariistu kätte sundisid võtma, siiski ei kahile ma ühtegi filmapiltu, et teie tegu õiged põhjused on juhtinud. Ma ei ole kangeltsi mitte nii pea peale kukunud, et ma mitte aru ei saaks, et wainustatud isamaa armastus naist niisama ehis nagu meest.

— Teie isamaal ja terwes Europas ei saaks ükski naine nõndasama tegema, ehk seltskond tõukaks ta enesest kui kõlwatu liikme wälja. Aga jätame seda. Siin on asjaolud hoopis teised ja siinsed naised ei wõta ka Europa naisterahwast oma eeskujuks. Meil ei ole mitte niisugune otsalõpmata arw mehi nagu teie maal, kus teie ikka jälle uued tuhanded tulesse wõite saata. Kui meie mehed — poisikesest raugani kõik ühes arwatud — koos sõjariistade all seisawad, siis ei ole meil ühtegi meest enam juurde anda, ja sellepärast peab siis naine enese kohuseks mehele, pojale, ijale ja wennale appi astuda.

— Nii elawat priiuse tungi, nii suurte ohwimeelt, ja nii kõrget isamaa armastust ei tunne Europa naine mitte. Mina kui soldat pean seda paleuslikeks eeskujuks. —

— Ja, teie mõtlete ka kui soldat, aga meie seltskond, kelle otsus mõelduandew on, mahutab enesesse rohkem elufutseid kui soldati seisus, ja need teised saawad waewalt teie mõttes olema.

— Terwet ilma ei wõi ju, nagu tutaw, ühe kübara alla panna, ja seda pole ka tarwis.

— Olgu kuidas ta tahab, jätame meie aga oma waidlemise. Teie ei tohi ennast äritada lasta, sest teie

on rahu tarwis. Ma tunnen ennaft üliõnnelikku olewat, et teie jälle paranemisel olete. Sellega wabastaks helde saatuse mind ühest hirmsast süükoormast.

Haige naeratas õnnelikult. Ta filmades hiilgas taewalif õnnepaiste. Ta lastis oma pea tagasi langeda ning uinus raskesti magama.

Ta oli ka tõepoolest wäsinud; ootamata rõõm ja piif kõnelemine oliwad ta jõuu täitsa wälja furnanud.

Nora seisis weel tiikifene aga haige woodi ees, siis läts ta tafakesti ära. Tume põrin kaugeft tungis ta kõrwu. Ta kuulas hinge finni pidades ning hüüdis siis õhkades:

— Minu Sumal, jälle suurtiikkide mürin, jälle woolab weri ja langewad tugewad mehed, uut wiletsust sünnitades. — Millal löpew ford küll inimese werejanu?

XXI.

Bäewad oliwad sellest ajast mööda läinud — suurtiikkide suud waitunud ja ükski inimlik heal ei tunginud siia metsa üffindusesse, mis meie wäikeft tutawat metsamajakeft enesesse piirab. Kõik oli waitne ja rahuline, nagn walitseks igal pool jäädaw rahu.

Nora istus liifumata nagu kiwikuju oma paiga peal, aga ta pea töötas ruttu ja raskelt. Ta oli enesele praegu selle küsimuse ette pannud, mis peab ta nüüd tegema, sest et see, keda ta põetama oli tulnud, terweks oli saamas ja ilma tema abita läbi sai — aga ta ei leidnud selle peale ühtegi rahuloldawat wastust. Rauem siia jääda oli niisama asjata kui ta kõlbmata, see oli talle selge, aga üks äraseletamata wägi kõitis teda nägemata sibemetega nooremehe haigewoodi külge. Ta ei wõinud enesele selle üle aru anda, mis teda niisuguse jõuuga tagasi hoidis.

Aga see ei wõinud ju ometi nõnda jääda. Ta jõudis otsufele. Tafakesti astus ta haige woodi ette.

See lõi filmad lahti, nagu oleks ta tema lähedust aimanud.

— Teie tunnete ennast juba hästi parema olevat? rääkis ta pehme healega.

— Ma ei ole ialgi veel ennast parema terwise juures tunnud kui praegu, oli haige rõõmus vastus. Kõik valu on kadunud, ma olen nii terve ja mu meel on nii rõõmus, nagu oleksin ma uuele elule ärganud. Ja jah, nõnda on ka tõepoolest, ja seda uut elu olete teie mulle kinkinud, teie üksi. — —

— Ma rõõmustan südamest, et meil korda on läinud minu rasket ülekohut osaltki jälle hea poole pöörata. Mina omalt poolt mõisin küll väga vähe selle heaks teha, aga see ei teela mind ometegi hea asja kordaminemise rõõmust südamest osa võtta. Teie paranemine on üksi meie waprä majaperenaise töö, kes teid kõike oma jõudu kogu võttes lageda taewa alt ulu alla kannud ja iseennast ärajalgawa armastusega teie eest on hoolitsenud.

— Jah, auustatud neiu, ma tunnistan hea meelega, et ta eeskujulik naisterahwas on, aga teie enese teenistust selle halastusetöö juures ei tohi teie ka vähemaks pidada.

— Kui see mõjub minu kurtööd lepitada, siis olen ma üliõnnelik, soovistasiwad ta huuled waewalt kuuldawalt.

Nii võib üksi see kõnelda, kessel lapselik puhas süda rinnus tuskub, kostis noormees. Kui taewas teisiti oleks määranud, siis oleksin ma ilma wihata lahkunud, nüüd on aga veel tuhat korda ilusam, et teie ise leppimisest kõnelete. Andke selle peale oma käsi!

— Ja meie oleme leppinud?

Südame põhjast hea meelega, kui teie jeda nõuate.

Ja ta litsus neiu wärisewa käe oma huulte peale.

Mõlemad waitijiwad. Seal weeres tasakesti neiu huultelt:

— Elage hästi, mu sõber! Ma pean lahsuma!

Wood kargas üles ja waatas kohkudes neiu otsa.

— Mis teie ütlesite? küsis ta, nagu ei oleks ta tema sõnu mõistnud.

— Teie olete nüüd terve, vähemalt nõnda terve, et teil minu abi enam tarwis ei lähe, jellepärast pean ma lahsuma. Ma olen tulnud teid jumalaga jätma.

Ta heal wäriſes wähe ja ka ta käſi tõmbles, kui noormees temast kõwaste kinni oli hakanud.

— Teie tahate mind maha jätta! hüüdis ta.

— Ma pean minema, teistiti pole võimalik.

— Ka siis mitte, kui ſide olemas oleks, mis üht õnnelikult inimest lahutamatalt teie külge köidaks? Kas teie wõikſite niisuguse ſideme katki kiskuda ja oma teed minna, ilma selle peale waatamata, misſuguseid haawu teie sellega lööte?

Ta jäi wait ja waatas tütarlapſe otsa, kes oma filmad maha oli löönud. See ei wastanud midagi.

— Wahest ei olnud need sõnad teile mitte küllalt arusaadawad, algas noormees lühikeſe wäheaja järel uuesti. Ma tahan ſelgemalt kõneleda — kuulge, ma räägin teile ühe loo.

Sälle peatas ta, ning kui tütarlaps ikka weel midagi ei wastanud, kõneles ta edasi.

— Kord oli tütarlaps, imeilus näost ja lapselik puhas ſüdamest. Kellele ta wastu naeratas, sellel wäriſes ſüda õnne pärast. Seal tuli teegi wõeras kaugeſt maalt ja nägi seda neidu, nagu praegu õitsele läinud rooſi enese ees, täis nõidust ja kewade tundmust. Müüid on juba aastad sellest ajast mööda läinud, kui nad ilusaid metsateesid mööda kõndisid, kõik eneste ümber unustades, rind täis õnne ja nooruse taewalist rõõmu — ja ikka weel näeb ta neid suuri lapſefilmi enese peal puhkawad ning südant wõitwalt naeratawat.

Seal oli lahkumise tund tulnud, ootamata ja häkiste, tema, see taewalik neiu, läks ära, kaugele, kaugele, ilma et mahajääja üht ainustki armusõna temale kõrwa ſisse oleks saanud ſofistada. Siis alles tundis ta, mis ta kaotanud oli. See lahju tahtis teda nõdrameelseks teha, meelt ära heitmas oli ta juba, ſest jällenägemise lootust tal ei olnud. Selles olekus wenisidwad nädalad mööda, täis hingepiina ja kurwastust, siis sündis midagi, mis ta eſimesel filmapilgul rõõmuga terwitas, pärast aga ometi kohkumiseega saatuse kibeaks pilkamiseks pidas. Tema oli selleks kutsutud, seda kõike riisuma, mida see, kellele ta süda tufſus, üle kõige kalliks ja pühaks pidas. Ta tundis,

et tema kohus oli jeda häwitada, mida see oma õrneks nimetas. See oli wali hoop, ja ta pidi kaua enesega mõtlema, enne kui ta ennast oma elukutsest ja saatusest rajatud kohuse alla alandas. Ta ei mõinud teistigi, ta pidi täitma, sest wägewad käsuanjad nõudsiwad ilma tingimata sõnakulmist. Siiski waewas niisugune alandus teda rängaste ja ainult ta walgustaw muinasjutu printsessi pilt andis talle uut elujulgust. Aga mida lähemale ta sellele jõudis, jeda kaugemale tundis ta ennast temast tõugatud olema. Ja ometigi oli ka filmapilkusid, mis teda joo wastasiwad ja uusi lootusi tekitasiwad. Kuid need õnnestawad tundmused kadusiwad niisama ruttu, nagu nad tulnud ja selle asemele astus äraseletamata, enne aimamata walutundmus niisuguse wäega, et elu talle koormaks sai. Niisuguses tujus oli ta ühel ööl meelega waenlaste selka tormanud, kui tema seltsimehed juba langenud oliwad. Ta tahtis oma kannatustele otja teha ja waenlase wastu wõibeldes langeda. Ta tundis mõega hoopiga enese küljes ja uskus, et sellega tema igatsetud peastmine täidetud on — seal helendas taewa wälg ja selle walguses nägi ta oma aatepilti enese ees, oma eluinglit surmawa rauaga. Kadunud oli walu ja surmahirm ning selle asemel täitis magus õnnetundmus ta rinda walju wärinaga — ja siis kadusiwad ta meeled.

Aga see pilt ei taganenud temast mitte enam, waid elas ta mõttefujudes edasi ja kui ta wiimaks pika haiguse järele jälle meelemärfusele tagasi tuli, seisis see hiilgaw aade täies tõsibuses, lihas ja weres tema ees ja ei kadunud mitte enam ta kõrwalt. Ta oli haige uuesti elusse kutsunud, teda elule tagasi wõitnud, — ütlege nüüd, neiu, kas wõib sellele waelele patusele siis jeda paljaks panna, kui ta nüüd oma õrne enese külge katsub kõita ja kõige jõuga oma uuesti wõidetud elust finni haarab. Kas ei ole tal õigust hüüda: Jää siia ja ära põgene mitte minu eest, sest sina oled mu uus elu, minu ainus hinge õnnistus, minu maapealne taewas — ilma finuta ei wõi ma elada, ilma finuta lähen ma hukka. — Kas on tal õigust selleks?

— Ja, kes wõiks talt seda õigust wõtta! oli neiu waewalt kuuldaw wastus.

— Ja mis ütlete teie selle peale, kui see, keda ta sel wiisil armastab, teda kuulda ei wõtaks — teda enesest ära tõukaks? — —

— Kas on ta seda siis teinud?

— Teie kahtlemine annab mulle julgust loota, et ta seda mitte ei ole teinud. See oleks ka liig wali temast, liig südameta ja ülekohtune.

— Wali wähest küll, aga mitte ilma südameta ja ülekohtune, sest teie ei tea ju mitte, mis sugused põhjused teda nõnda sunnivad tegema.

— Do, aga teie teate, neiu, hiiubis ta waimustusega, sest see muinasjutu printseis olete teie ja mina see õnnetu armastaja. Heidame enestest kõig peitemängud ja näitame endid nagu meie oleme. Teie olete wähest küll juba minu jampsitustest tõtt kuulnud, aga see ei keela mind mitte teile siin oma palawat, põlewat armastust awaldada. Teie olete mulle mu elu, mis lõpule oli jõudnud, tagasi annud, aga see uuestiwõidetud elu ei wõi ilma teieta elada. Ütelge, et teie minu armastust wastu wõtate, wastu wõite ja tahate wõtta. Minu käed on walnis truu armastuses teid oma rinnale tõmbama ja läbi elu kandma — minu elu peab teile pühitsetud olema, niikaua kui see rind weel hingab. See on kõik, mis ma pakkuda wõin, kuid selle eest saada tahan ma äraütle mata palju rohkem, sest selle eest ei nõua ma enesele midagi wähem, kui taewast täis õnne ja ajalisi õnnsust — teid ennast. Mis ütlete teie selle peale?

Tütarlaps waitis. Ta oli tõsiselt läinud ja näis jügewasse mõttesse wajunud olema, aga ta süda peffis pea kuuldawalt ja tema hinges mäsjas kange torm.

— Nora! hiiubis Wood ja tõmbas ta õrnalt enese rinnale. Ta lastis seda sümbida, sest filmapilgul ei jõudnud ta oma tundmuste üle walitsebada. Ühe filmapilgu puhkas ta nooremese rinnal, see kuulis ta südamepeksmist ja tundis ta palawa, tulsuwa rinna enese südame lähedal ja kõike enese ümber unustades, wajutas ta oma huuled kindlaste neiu hõõgawa roosisuu peale.

Minult lühikene filmapilt, aga mäherdune igawene õnne on temas warjul!

— Tema armastab sind! hõiskas ta rind.

— Jah, ma armastan sind, wärises neiu huultel.

Siis kargas ta üles, tegi ennast nooremehe kätewahelt lahti ja astus mõne sammuga tagasi. Ta tundis, nagu oleks meeli riisunud uimastus ta peale tulnud ning sellepärast pidi ta ennast lähema tooli peale maha lastma.

Haige oli woodist wälja karanud ja kohtunult ta juurde rutanud. See näitas aga käega, et ta tagasi astuks, ning ta rinnust tungis nagu tagasifurutud nutuheel.

— Nora, minu armas kallis Nora, mis on sulle juhtunud! hüüdis ta kõige suuremas ärituses. Kas sa mitte terve ei ole — räägi!

— Pole midagi — see on kohe möödas! — Laske mind minna, Jumala pärast, ma palun teid!

— Mis see kõik tähendab? Et ma sind armastan, jeda teadsid sa juba ammu. Nora, minu Nora, ütle ometi, et sina ka mind armastad!

— Ma palun, ärge waewake mind mitte kauem, wastas Nora waewalt kuuldawa healega. Miks ei wõinud teie need õnnetumad sõnad rääkimata jätta? Kui suurt wiletsust sünnitab see teadmine minule — wähest meile mõlemile! — meie armastus on puhas nõdrameelsus — ta ei wõi meid mitte ühendada, waid lahutab meid ärawõitmata wäega ja halastamata waljusega teineteisest —

— Nora, pea kinni, need on mõtlemata sõnad, mis su huulte üle libisewad, hüüdis Runo wähele. Mikspärast peab meie armastus nõdrameelsus olema — mikspärast peab ta meid lahutama, kuna ta terwet ilma ühendab?

— Miks ei taha teie sellest aru saada, mis igale teisele selge on, rääkis Nora lühikese waikimise järele, nagu oleks ta jõudu kogunud. Armastus niisugusel ajal ja niisugusel olekul pole muud kui maapealse õnne tibe pilkamine. Wärske, sõgeduses walatud wereojad woolawad meie wahel — hirmsad mõrtsukatööd lahutamad

meid. Meie oleme teine teisest laagrist, meie oleme teine teise weriwaenlased. Kui inimlik wiletsus ühel pool kõige kõrgemale tipule on tõusnud ja pisarad kõige werisemalt woolawad, siis hõisatakse teisel pool kõige walsumalt ja rõõmustatakse nende kuritegude üle, mis neil oma kaas-inimeste kessel lorida läinud täide saata. Kumb meist võib ütelda, et ta oma siidame oma wendade rõõmu eht walu wastu luffu tahab eht võib panna? See on wahi, halastamata saatus, mis meid pilgates eluõnnest ofawõtmisele kutjub, mis meile armastust tundma õpetas. See on meie mõlema õnnetus.

— Nora, need sõnad wõiwad mu mõistuse riisuda, hүүidis noormees meeleäraheitmisega. Mõna minult kõite, aga ära keela mulle oma armastust. Mis puutub see minusse, kas minu pimestatud suguwennad hõisawad eht ägawad! Ma ei õhwerda midagi, kui ma awalikult peaksin tunnistama, et see üksi rahaahnuse ja riisumise poliitik oli, mis wayra buuridele sõja kaela tõi, sest seda olen ma, niisama hästi, nagu suur hull minu õiglastest ja auusatest maapoegadest, juba ha'atusele ära näinud.

— Teie olete auusa mõttega mees, rääkis Nora soojusega. Aga teie olete ometi waenlaste leerist — teie olete wandunud Inglismaa kuulsuse ja suuruse eest oma terve mehe jõnuga wälja astuda ja see töötus peab teile püha olema, mida teie mitte ei tohi murda. See on meie saatus, ja selle wastu oleme meie wõimetumad ja ilma nõuuta.

— Ja sellepärast peame meie oma terve maapealse õnne maha jätma — kas see tõesti peab siindima?

— Meile ei jää midagi muud üle, mis wõimalik oleks.

— Sige armastus wõidak terwed mäed takistusi ära, kuidas peaks siis üks ainus lõhe, mida inimeste hõelus ja inimeste sõgedus loonud, ülesaamata olema! Ja kui meie ka kurjategijate seast oleme — ka kurjategijad armastawad ja leiawad wastuarmastust — eht peame meie oma armastuse üle kahtlema?

— Minu armastus on palaw kui põletaw tuli, ma ei salga seda mitte, aga ma õhwerdan tema, tuli

wärişedes neiu huultelt. Ma tahan oma wendabele truuks jääda, truuks rõõmus ja kurbtuses, kas nad wõidawad ehk langewad. Nendega — meie kõrge priiuse mõttega, oma isamaa saatuslega tahan ka mina elada ehk surra, nagu iga rahwa truu laps, kes oma maad ja rahwast abelates nähes elada ei wõi. Meie elu kõrgemates ülesannetes seisab selle kahju tasumine, mis meie isikliste waranduste ohwerdamine nõudnud, ning nõnda wõime meie ka weel oma armastusest lahkuda ja rahu leida — —

— Teie tahate oma armastusest lahkuda? rääkis noormees waluga. Kes nõnda armastab, nagu mina, see ei usu seda mitte, sest et see temale niisama wõimata on, kui oma pea ära anda ja elama jääda.

— Ärge meelt ära heitke, armas sõber, trööstis tütarlaps pisaratega. Kandke ära need löögid, mida meie wali saatus meile jaganud, nagu see mehele kõlab. Kui nõder tütarlaps ennaft juudab walitseb, siis ei tohi see mehel mitte wõimata olla.

— Nora, sina oled kangelaselt loodud ja keegi ei wõi ennaft sinuga wõrrelba. Aga ära wõta mult wiimast lootust, et kord kõik weel teisiti wõib minna ning niisugust ränka ohwrit waja ei ole.

— Ka see on wõimalik, wastas Nora ja ta pisaratega täidetud silmad naerataşiwad. Kui buurid kord oma maa peal, mida nad oma werega kastes enestele wõitnud, kui wõitjad seisawad, siis on ka nende Nora prii ja wõib oma südant wabatahtlikult sellele kinkida, kellele ta teba on hoidnud. On aga kõigewägewam rahwaste saatusse juhtija oma ärauurimata ettenägemises buuridele otša ette määranud, siis saab ka Nora nendega hulka minema — ilma filmaweeta, ilma kaebamata. — Küüid teate kõik — mul ei ole enam midagi juurde lişada.

Ta pidas kinni. Ka Wood ei leidnud sõnu. Neiu kõne oli sügawaste temasse mõjunud. Sellest kõlas hingesuurus.

Hätiste tuliwad mitmesugused healed kuuldawale ja lõpetasiwad seda piinlikku waitust, mis Nora sõnade jä-

rele oli sündinud. Nora kargas üles ja ruttas afne juurde.

Efimesel filmapilgul oli ehmatuse ta kangeks teinud, nii et ta sõnagi suust ei saanud. Noor õhvitser nägi teda tagasi wankuma ja ehmatuse hüüdega tooli peale maha langema.

— Waenlased! wärikses waewalt arusaadawalt tema huulte peal.

XXII.

Nora ehmatuse oli lühikese aja kestnud, siis tõusis ta jälle üles ja waatas wälja, nagu tahaks ta näha, kas lugu tõesti nii kohkumise-wäärt oli.

Terwe parw waenlasi tuli majakese poole. Nende eesotfas tundis ta efimese filmapilguga selle wahisoldati ära, kes teda waenlase wahtidest läbi lastnud ning peale seda taga ajanud. Wististe oli tema selle parwe juhataja ning ei kannud midagi head mõttes.

Ta meelest käis aimamine läbi, mis teda wäri-sama pani.

Wanake jooksis tupp. Ka tema näost paistis hirm ja ahastus.

— Nora — Jumala pärast, ärge seiske mitte afne all! Peitke ennast ära, enne kui hilja on, hüüdis ta suures ärewuses. Teid ei tohi need metsalised fiit mitte leida. Ruttu, ruttu!

Ta siis tõmbas ta tütarlapse enesega teise tupp, et teda oma tuttawasse warjupaika ära peita.

Uga nad tuliwad hilja! — —

Mõningad waenlaste parwest seisiwad juba ufse peal, kui naisterahwad ettetuppa jõudsiwad, et salakambriksesse minna.

— Pea, wana nõid! karjus kare heal nende selja taga. Näita, mis sa seal enesega ühes wead! Sõja salakaup, mis? He, mehed, ma wean fiisla selle peale, et see mitte igapäewane saak ei ole — näita fiia, wanamoorike!

Ja tugewa tõmbamisega kiskus ta tütarlapse wana-
kese kaitsewate käte wahelt ära. Kõike oma jõudu kokku
wõttes liikkas Nora ta niisuguse põlgatusega enesest, et
ta tuigerdades taganes ja wististe maha oleks kukkunud,
kui sein mitte ees ei oleks olnud, mis teda weel hoidis.
Tema seltsimehed, kes juurde oliwad jõudnud ja terwet
lugu pealt näinud, naeriswad täie suuga, kuna tuigerdaja
seina najal wiha pärast lõhki tahtis minna.

— Kurat wõtku, kisenDas ta hambaid kiristades.
Dota sa, metskass, sa pead mind weel tundma õppima!
Ja oma seltsimeeste naerukaja all ajas ta ennast
jälle sirgu ning tormas uuesti neiu kallale.

See oli kope ära näinud, kui kardetawaks ta selle
läbi enese oleku teinud ja et ta ainus peasemine põgene-
mine oli. Ta emalil kaitsejanna oli need mõtted ta
näost ära lugenud ning astus wihasstajale teele ette, nii
et Nora mahti leiaks tagumiseft ufjeft wälja peaseda
ja ära põgeneda. Oli ta lord metsas, siis oli kõige
juurem hädaoht mööda, sest seal teadis ta kõik teed ja
rajad, kõik kalsud ja koopad.

Majaperenaisel oli oma wäheleastumisega ka
täiesti lorida läinud kinniwõtjat tagasi hoida, nii et Nora
takistamata wälja peasis. Kui ta tagaajaja nägi, et
tema plaan wette oli kukkunud, läks tema wiha uuesti
põlema. Nagu murdja metsaline kargas ta majapere-
naise peale ja haaris selle õlast niisuguse wihaaga kinni,
et see walu pärast ta käes karjus.

Nii kaua kui see kõik eestois oli sündinud, oli
haige enesele riided selga tõmbanud ning kargas wähele,
kui soldat lohkunud naisterahwale parajaste rufita hoop-
näosse tahtis anda.

— Tagasi, wilets, kisenDas Wood müristamise
healega.

Tema ilmumine oli nii ootamata tulnud, et ta
wihaft pimedat soldatit nagu wälguhoop trehwas.
Selle ülestõstetud rufikas langes jõuetult maha,
ise astus ta mõne sammuga tagasi ja andis tarwilist aini.

— See on ilus soldat, kes kaitseta naistega sõda
peab — häbenema peate ennast, patuori!

— Ma ei teadnud, et ohwitseri herra siin korteris on ja naised oma tarwis peab, kogeldas soldat oma wabanduseks, kuna ta filmad wiha pärast peast wälja ahwardasiwad kuffuda.

Wood ei auustanud teda enam ühegi pilguga, waid andis ainult märki, et ta jedamaid ennaft kasib.

Enesele wandesõnu habemesse pomisedes täitis ta ülema kästu.

Wäljas wõtsiwad seltsimehed teda suure hõiskamise ja naeruga wastu. — — —

— Kus Nora on? küsis haige äritusega.

— Ta on ära põgenenud, oli majaperenaise liihite wastus, kui ta wähe oli toibunud.

— Ära põgenenud — minu Sumal — kuhu?

— Ma usun metsa, meie maja taga — mägedesse — —

— Miks ei ole teie kohe mitte mind kutsunud? Need wõllanäod peawad ometi ohwitseri ülikonda auustama. Tal ei oleks tõe poolest mitte tarwis olnud põgeneda ning sel wiisil ei tea weel misjulguse häda sisse jooksta.

— Taewas, kes mõtles selle peale — teie olete haige, mis wõib see teha, kes ise abi tarwitab?

— Nüüd ei tohi meie enam aega kaotada. Norale peab abi saama, enne kui ta kurjategijate küüsi langeb.

Ta ruttas uksest wälja, et põgenejale appi jõuda. Aga ta ei olnud sellepeale mõtelnud, et nii häfiline meelteäritus ja jõuutarwitamine üle tema jõuu pidi käima. Ta filmade ees läks häliste mustaks, maa näitas jalgade all kõikumata, ta pea käis ümber ning jõuetult langes ta maha. — —

Mitaja lames hädas nüüd ise maas — ise abitarwitaja. — —

Waene naine nägi seda oma kõige suuremaks ehmatuseks. Kui ta oma minestusest mitte kohe ei toibunud, mis pidi siis Norast ja temast enesest saama?

Ta tahtis maasoleja juurde rutata ja teda üles aidata, aga kaks tugewat kätt hoidsiwad teda tagasi.

— Jäta see kollanoff seal rahule — ta peab enast oma põrguõidu vastu ette walmistama, meie wõime selle aja sees kasulifemaid asju ajada. Tule, lasse näha, mis warandused sinu katuse all warjul seisawad.

Ta sai wägiwallaga majasse tagasi kistud, et neile näljastele huntidele kõik oma waranatuhest kokku otsida ja ära pillata. —

Runa Wood ilma meelemärtujeta maja ees muru peal maas lames ja majaperenaine wiina- ja rahajanaliste soldatite wahel wangis hoiti, jooffis Nora läbi wäikeste õueaia metsa poole. Juba oli ta üsna lähedal ning peasemise lootus kaswamas, kui häkiste terwe jalk waenlasi tema ees üles tõusis. See ootamata hädaoht kohustas teda nõnda ära, et ta esimesel filmapilgul waewalt paigast sai. Peasemise peale ei olnud enam mõeldagi, jellest pidi ta küll aru saama, jett metsalise ksjaga piirajiwad need wiletsad tema eneste keskele.

Sellega algas hirmus inimesejah. Waene tütarlaps wõttis kõik oma jõuu kokku, et nende metjaliste käest peajeda. Aga ta jõud oli pea otsas — jurnuks wäsinud langes ta maha ja tagaajajad paniwad eneste patused käed ta külge.

See puutumine mõjus, nagu oleksiwad kihwtised madud teda hammustanud. Ta kargas üles ja seisis nüüd sirgelt ja uhkest oma waenlaste ees nagu mõni jumalanna. Tulipunase näo ja wälkuwate filmadega hiiüdis ta ähwardades:

— Hirmutusjed, mis tahate teie minust? — Teie madal meel jamuneb were järele, ja et teie seda meeste juurest mitte tuma ei julge, siis tungite teie mõrtsuka kombel naiste kallale, jett et need endid kaitseba ei jaa. Häbi ja teotus teie üle, teie wiletsad argpüksid! Ma naeran teid kõige teie sõjariistadega wälja, mida teie argtus juba muidugi häbi ja teotuse sisse on saatnud.

— Kuulge, misjuguft jutlust ta pidada oskab.

— Seda on ta onu Pauli käest õppinud.

— Taewas olgu ise sellele armuline, kes niisuguse kasfi majassee saab!

— Pommid ja paugud, mäherdune iludus.

— Aga küüned! huu, katsugu enne üksti ligi minna!
Nõnda naljatasiwad ümberseisjad ning ei jõud-
nud küllalt oma toore nalja üle naerda. —

Ühtlasi wajus ümberseisjate ring itta koomale ja
juba sirutasiwad mõningad käed jälle tema järele wälja.

— Katsugu üksainus julgeda oma käega mind
puutuda! hüüdis tütarlaps kõige sügawama põlastusega.

— Pange tähele, selfimehed, ta kaebab wiimaks
weel oma leitenandile, hirmwitas üks.

— Ja jah, ja siis saame küll kõik ühe puu latwa
üles poodud, lihas teine juurde.

— Ah mis, teie olete kõik wanad memmed, ki-
sendas kolmas ja tungis teiste wahelt ette. Leite-
nandil on juba küllalt, ta on oma noka täis imenud ja
lameb nüüd nagu uimane kana muru peal — see ei
tule enam midagi tahtma. Nõnda pead ja, mu kallite,
enelele teist „südameteist“ otsima. Et ja siamaale aga
weel ühtegi wälja ei ole walinud, siis wõime küll loota,
et sinu armastusejanuline süda küll weel ühe wäitese
rügemendi enese sisse mahutab. Oleks ka tõepoolest ru-
mal lugu, kui nii wäljawalitud selfskonna juures nagu
meie, weel walida tahaks. Siin wõib üksi weel korra
õiguse üle kõneleba, ja isegi selle üle ei pruugi ja kaua
oma ilusat pead murda, sest et ma sul seda keerulist
küsimust harutada tahan aidata, seega, et ma pidiu algan.
Selfimehed, olge mõistlikud, teie ei jää keegi ilma. — — —

Südanant lõhestawa hädakisaga oli Nora toorete
käte all araminestades maha langenud.

— Waenlane! kõlas pea selsamal filmapilgul ning
juures segaduses põgenes terve metsaliste parw laiali,
et oma elu peasta.

Aga selleks oli juba hilja. Oma hirmsa mängu
juures oliwad nad kõik ettemaatuse unustanud ja enne,
kui nad hädaohtu märkasiwad, oliwad buurid nad juba
sisse piiranud. Kuhu nad nüüd endid ka pöörsiwad,
igalt poolt wahtisiwad neile Mauseri püssid wastu.

— Heitke alla! hüüdis üks tugew mehe heal. Sõ-
jariistad käest, ehk muudu saate meie tina tunda!

Kartuse ja wärinaga täideti seda kasku. Põgene-
mise peale ei olnud mõeldagi, kui mitte elu mängu peale
ei tahetud panna. Ja keegi termes ilmas ei karda roh-
kem awalist wõitlemist kui Inglise soldat, kui tal weel
üksainuski tee lahti on. Siin oli allahetmine palju
julgem kui wõitlemine ehk põgeneda katsumine. Kumbki
ei meelitanud, sest buuride huulid lendawad imewalusaste,
kuna nende juures sõjawangiks olla mitte nõnda halb ei
ole. Kui neil ohwitserid laetud rewolwritega ilka kan-
nul ei seisaks, oleks kangelst juurem osa Inglise soldatid
nüüd buuride juures wangis, et julgesti wõitluse otja
oodata, ilma oma kallist elu kaotamata, ehk Inglise laag-
ris nälga kannatada. Sellest siis tuli, et nüüd terve
waenlaste kari ülestõstetud kättega seal seisis, kuna bu-
urid nende sõjariistad kogu korjasiwad. Kui kõik walmis
oli, saiwad nad ritta seatud ja wahtide hoolde jäetud.
Nüüd alles wõidi nende wangid, keda nad ühes weda-
nud, wabastada. Ka siin oli jälle seesama wiletsuse pilt
näha, mis inglaste poolt iseäralise hoolega korraldi.
Wangilangenud burid oliwad wantrite ette rakendatud,
kus nad piitsa ja piigi löökide all raskest koormat pidi-
wad wadama.

Nora oli seda ehmatuse kisa, mis tema waenlased
tegiwad, küllalt kuulnud, aga ometi ei mõistnud ta esi-
mesel filmapilgul, mis see tähendas. Alles aegamööda
hakkas ta aimama, et abi lähenes ning see rõõm tõi
teda jälle meelemärfusele tagasi.

Kui palaw oli see tänupalwe, mida ta taewa poole
saatis, kui ta oma inimesi filmas, kes tema peastjaks oli-
wad saanud. Tema waenlased oliwad nüüd ise wõidetud
ja wangi langenud. Taewas mõistab õiget kohut.

Nuttu lastis Nora oma filmad wõitjate ridades
ringi käia, aga seal jäiwad nad korraga nagu kinninae-
lutatult ühe nägusa ratsaniku peal seisma, kes koman-
dandi märgiga ehitatud oli ja praegu wangisid waadates
äramarsimiseks märku andis.

Walju rõõmukilgamisega jooksis Nora tema poole.
Kõik pöörasiwad ennast tütarlapse poole, ka kommandant

waatas ümber. Häliste lendas ka tema näo üle nagu päikeje paiste. Böis ta oma filmi uskuda?

— Nora, minu tütar, oled sa tõesti siin? hüüdis ta rõõmu ehmatuses.

— Jah, minu kallis isa, mina olen Nora, sinu tütar, vastas ta liigutatud südamega. Oh, mäherdune helde ettenägemine on sind siia toonud ja veel ühel filmapilgul, mil häda kõige suurem oli! Sa oled mul rohkem peastnud kui elu — —

— Mis! hüüdis ta isa kohkudes. Kas sa hädas oled olnud — räägi, laps!

— Sa oled viimasel filmapilgul tulnud, et oma lapse amu peasta — —

Kõigewägewam taewas — kas need wõllanäod on julgenud — —

— Isa, kallis, kulla isa, jää rahule, sa oled oma tütre huntide suust terwelt wälja kistunud. Lase mind kõige üle, mis tänane päew mulle toonud, õnnelik olla. Kui palju kartust olen ma sinu pärast tunnud ja niid oled sa siin terve ja priske — kuidas jõuan ma küll taewaft niisuguse helduse eest tänada!

Nende sõnadega litsus ta oma soojad huuled isa kareda, päikesest pruuniks põletatud kae peale. See tõmbas ta aga enese rinnale ja suuteles tema walget, peaaegu läbipaistwat otsaesist ja ta suuri liigutusest läikivaid ilusaid filmi.

— Aga räägi ometi, lapsuke, mis on sind siia metsamurka toonud, ja mis teed sa siin, kus waenlased rihedates parvedes ümber hulguwad, et iga loomaseft, kellel aga elu sees on, piinata. Ei, tüdruk, ja kuidas sa veel priske wälja näed! Tule, tuwike, lase enesele suud anda! Ei, mäherdune warandus niisugune tütar isale on! Kuule, sa teed oma wana isa veel edewaks. Aga kaelamurdjaks poisiks oled sa ikka veel jäänud. Terve laager räägib sinu hulljulguseft ja kurdab sind kui kangelast taga, kes arusaamata wiisil ilmaft kadunud.

— Aga isa, kes teab laagris minuft kõnelda? küüdis Nora imekspanemiseega.

— Waigista ennast, minu kangelane, Nora Harm-
senist ei tea wähest paljud, aga sellest noorest kompani-
juhatajast, kes waenlased tagasi löi ja suurtüüfid ära wõt-
tis, sellest teab igaüks. Kui mina seda sõnumit kuulsin,
ei tahtnud ma oma kõrwu uskuda. Kuidas wõisin ma
aimata, et minu Nora, see peenike Europa salongi neiu,
metšapabrikutes oma rahwa waenlaste peale luurab ja
neid wõidab! Sinu isamaa armastuse peale olin ma
julge, aga selle juures ei mõelnud ma kaugelgi selle
peale, et ühe tütarlapse itseene ohwerdamine nii kaugele
läheb, et oma elu mängu peale paneb. Sind ei wõi ühegi
waraga üles kaaluda, ja kõige suurem wägimehe tegu, mis
mind kõige õnnelikumaks isaks teeb, on see, et sa kõigest
nendest hädaohtudest hoolimata veel terwisega oled pease-
nud. Bisut aega tagasi ei wõinud ma veel aimatagi,
mäherdused rõõmsad filmapilgud mul ees seisawad. Selle
eest pean ma õiguse pärast oma wäikest Britsufest tänama,
kes meid siia on wedanud. Wits pois. Ta ema olla
siin, üteles ta mulle, teda tahan ma ka kord näha
saada, sest et ta oma poega hästi on kaswatanud.

Zutukas mees ei olnud oma tütarit sõnagi lastnud
kõnelda, nii sõnarikkaks oli ootamata õnn teda teinud.
Tema mehed saiwad kaisu natukene puhata ja hobustel
wärske rohu peal süüa lasta.

— Brits on siis sinu juures! hüüdis Nora wi-
maks rõõmuga. Oh, kui suurt rõõmu saab see heale
wanale walmistama!

— Kas sa siis juba Britsu tunned? küsis isa
imesustusega.

— Wäga hästi, meie olime isegi head sõbrad.

— See on aga tüdruk, terwet ilma peab ta
tundma!

Ja rõõmsalt juttu westes astusiwad nad hurtsiku
poole.

Kaugelt juba nägiwad nad jällenägemise liiguta-
wat pilti. Hea poisikene rippus oma ema kaelas ja see ei
suutnud ennast tema kallistustest enam wabastada.

Warsti seisiwad nad ema ja poja ees. Wanad
waatasiwad suuril filmil teineteise otja. Nende imes-

tawatelt nägudest võis selgesti lugeda, et nende hingedes midagi iseäralist liitus. Nad olivad nagu wana tuttawa kofku juhtunud, kellest nad ometegi enam ei mäletanud, kus nad üksteist enne näinud. Tütikene aega läks mööda, ilma et kumbki neist midagi oleks kõnelnud, Morale oli see väga mõderas, ja koguni piinlik, kui ta esimese terwituse järele Britsuga seda märkas. Ruttu lastis ta Britsu kae lahti, kes ta ära oli tunnud ja rõõmupäraft käsa pigistanud ja suutelnud, ning astus oma isa juurde, et niisugusele piinlikule olekule otsa teha.

— Siin on minu isa, Arwid Harmjen! ütles ta majaperenaise poole pöörates.

— Arwid Harmjen! kordas majaperenaine ja tema filmades säras midagi iseäralist. Ta oli oma küllalise jälle ära tunnud.

— Olge südamest terwitatud, minu armas Harmjen, ütles ta sõjamehele kätt paffudes. Teie mäletate küll weel oma kasuwenda, endist Branderi talu omanikku.

— Do, nüüd on meil käes, hüüdis Harmjen rõõmsa healega. Dige, teie olete tõepoolest minu õnna kasuwenna abikaasa. Oh mäherdust õnne tänane päew mulle on walmistanud! Taewas terwitagu teid! Teie olite oma mehe auusast sõjamehe surmast saadil nagu ilmaft kadunud. Meie kõik oleme teid otsinud, aga asjata. Teie olite ja jäite kadunuks. Valgi ei oleks ma selle peale mõistnud mõelda, et teid siit metsanurgast võiks leida, mis nüüd pealegi kardetawaks sõja tallermaaks on saanud. Mikspäraft teie sel wiisil kõigile tutawatete, isegi oma noorepõlwe sõpradele, kes teiega tõesti auusaste mõtlesiwad, selja pöörsite, see on mulle tänapäewani mõistatuselks jäänud.

— Ma teadfin küll, et teie auus meel wae sele lesele ei head nõuu ega abi ei oleks keelanud, aga ma ei tahtnud kellelegile hingele koormaks olla. Ma ei wõinud mitte armuandeid wastu wõtta ja sellepärast tahtfin ma iseenele nõrga jõuga omale eluülespidamist teenida. Wali on waele lese saatus, kellel muud tuge ei ole kui ta käed — aga ma pole mitte hukka läinud. Ma elan kehwoyses, suurel kehwoyses, aga ma

olen selle juures rahul ja õnnelik. Nüüd on ka mu ainus laps veel elus ja ma ei tahaks oma olekut funinga krooni vastu vahetada.

— Ah, kui imelised on saatused teed, rääkis Harm-
sen südamliku healega ja pigistas selle juures oma uuesti
leitud sugulase kätt. Kas teie Branderi istandusest ei
ole kuulnud?

— Ei midagi. Ma ei ole ialgi ühte wana tut-
tatavat näinud, kes sellest midagi oleks teadnud kõnelda,
ja ma olin rõõmus, et mul sel wiisil kergemalt korda
läks kõike seda unustada, mis mulle walu tegi. Ma
tahtsin üksi oma õnna mehe mälestustes elada — selle-
pärast otsisin ma selle koha wälja, kus ta langenud põrm
puhkab ning jäin sinna elama. Waadake seal kindel seda
suurt musta risti — selle olen ma tema mälestuseks
üles seadimud — see seal ja mu ainus poeg, oli mu ilm,
sellele ma elasin — muud ma ei tundnud ega igatsenud.
Tänu taewale, nüüd on mul kõik jälle käes ja veel
palju rohkem.

Ta waatas läbi pisarate Harmseni ja tema tütre
otsa ja ka Harmsen pühkis käega üle filmade, aga siis
üitles ta rõõmsas tujus:

— Teil on õigus — palju rohkem! ka minul on
teile häid sõnumeid tuua. Teie petjad istuwad juba mõ-
nest ajast saadil lufutaga. Terwe trobikond kurjategi-
jaid oli seaduse kätte langenud, ja nende seas oliwad ka
need, kes häbemata pettuse läbi terwe Branderi waran-
duse ära riisunud. Politsei hoolas järeluurimine on
nende pettused ja kuritööd walge ette toonud ning kohtu-
otsuse järele on Branderi omandus jälle tema õigete
pärandajate kätte langenud. Et aga kõigist kuulutustest
ja otsimistest hoolimata ühtegi pärijat ei tulnud, siis
pidin mina, kui lähem sugulane, kadunud Branderi wa-
randuse oma walitsuse alla wõtma, kuni õige pärija
ilmub, ehk kuni ta ühe teatud aja järele riigi omaks
langeb. Nüüd olen ma õige pärija leidnud ja keegi
ei ole rõõmsam kui mina, et õnneks veel hiljaks pole
jäänud pärandust nõudma tulla. Ma annan teile nõuu,
kohe oma koha peale tagasi minna ja selle pidamine oma

kätte wõtta. Niikaua kui minul wõimalik oli selle järele walwada, seisid kõik heas korras, kuid sõja läbi wõib ta hõlpsaste rifutud saada. Uuesti leitud kulla-lademed annawad talle suuremat wäärtust, kui praegu rehken-dada wõib.

Branderi abikaasal woolasiwad liigutuse pisarad filmist. Ka Nora õnn oli ärarääkimata, sest nüüd tun-dis ta seda head naisterahwast sugulase sidemete läbi weel kindlamalt enese külge seotud olewat. Ta tõmbas tema armastaja lapse õrnusega oma kaenlasse ja palus, et ta ikka weel tema emalikuks sõbrannaks jääks. Ka wäike Britsiuke ei peasenud ilma kaijutusteta ja juutelemisteta läbi.

Süba tüükite aega oli haige toibunud ja imestusega selle haruldase salga peale waadanud. Nora isa oli ta esi-mese filmapilguga ära tunnud, ja see pani ta were keema.

Praegu oli ta oma rahapunga awanud ja sealt kuld risti wälja wõtnud, et seda Norale mälestuseks pakkuda. Kuid see õrn ehte asi oli ta wärisewate sõr-meade wahelt maha libisenud, ilma et ta ije seda oleks märganud.

Wahetajal oli Nora oma isale ütelnud, et neil weel üks tuttav majas on. Selle juures näitas ta toas olewa woodi peale, kuhu Branderi leif haige tagasi kannud.

Ruttu astus Harmjen majasse ning jäi tähen-datud haigewoodi ees imestades seisma.

— Leitenant Wood, teie siin! hüüdis ta ikka weel suure imestusega. Kuidas tulete teie ometi siia ja, nagu näha, pealegi weel haige! Ma mõtlesin, et teie ammuigi juba omaste kessel olete.

See ei olnud mitte enam endine sõbralik Harmjen. Ta seisid külmalt nooremehe ees, ilma et talle teretuseks kättki oleks pakkunud.

Niisugune külmus oli niihästi haigele kui ta tüit-rele mõistmata. Küsiteledes waatas noormees temale filmi. Oli see awalisest waenlusest tema rahwa wastu tulnud? Ka Nora oli ilma nõuta ja katjus isa wal-just oma paluwate filmadega muuta.

Mis wõis teda oma endise tuttawa wastu ometi nii kalgiks ja külmaks teinud olla?

— Kas teie teadsite, et ma siin olen? küsis Wood natuke aja vaikimise järele.

— Et teie siin selles hurtsikus ennast peibus hoiate, ei, seda ei võinud ma muudugi mitte teada, kostis Harmsten teravusega. Aga et teie Inglise laagrist buuride vastu sõdisite, wangi langesite, ja siis oma auusõna murdes ära põgenesite, — seda olen ma oma suureks kurvastuseks juba kuulnud.

— Ma ei saa teie sõnadeft mitte aru, herra Harmsten, wastas Wood rahuga. Mina olen kui inglane teie awaline waenlane ja olen ka buuride vastu sõdinud, — aga mis teie seal wangilangemisest ja sõnamurdmisest kõnelete, see on mulle tundmata.

— Mis, see on teile tundmata! Tahate teie sündinud asju ära jalata?

Sa Buuri kommandandi heal kõlas ähwardawalt.

— Isa, isa! hüüdis Nora ehmatuse pärast wari sedes, ära ole wali! Herra Wood, leitenant Kuno Wood ei ole ju mitte see, kellest sa räägid. See on hoopis teine Wood, see Wood siin ei ole wang olnud ega võinud sellepärast ka auusõna murda. Sa oled eksituses, see Wood siin on auumees, isa.

Imestusega waatas Harmsten oma tiitre peale, kes lõkendawate palgetega seda wainustatud kaitsekõnet oli pidanud ja nüüd nii paluwa näoga ta otja waatas, et ta imekspanemist warjata ei suutnud.

— Kust sina seda tead, et ma kellegi teiseft kõne len? et weel teine Wood olemas on?

— Kulla isa, ole jälle hea, usu mind, ma võin selle eest oma pea anda — pärast tahan ma sulle kõik faktid ja laiast jutustada.

— No noh, mitte nii karsitult — oma pead ei pea sa weel mitte mängu peale panema, seda on sul wahest weel tarwis, ütles isa järeleandes. Sinust wõib niisuguseid lugusid uskuda, ja pealegi ei ole meie sõber Wood ka mitte pettise nägu. Andke andeks, et mina eksiteaduses ja tundmuste mõjul teie vastu kalk olin. Waadake jälle minu peale kui oma Baieri sõbra peale.

Nende sõnadega andis ta nooremehel kätt ja raputas selle oma jüdamlikult.

Wood ei olnud aga siamaale veel dieti aru saanud, mis see kõik tähendas, ehk küll Nora waimustus, millega see tema eest wälja astus, teda imestama pani ning lõpmata õnnelikuks tegi.

Alles siis weel, kui Nora oma isa efitust pikemalt seletas, läksiwad ka tema filmad lahti. Nüüd tundis ta küll ära, et Harmseenil põhjust oli olnud tema wastu karedalt üles astuda ja et ta isiklikult mingit wiha tema wastu ei kannud.

— Pole mingit põhjust wabanduseks, herra Harmseen, ütles Wood. Nüüd ma mõistan kõik — mististe on see minu sugulane olnud — teisi selle nimelisi õhwitserisid ma ei tunne. Tema isa on praegu Kapimaalt Oranje riiki tungimas. Ma kahetsen väga, et niisuguseid kergemeelseid mehi olemas on, kes sõjamehe nime teotawad. Ta on ennegi juba foer pois olnud. Ma tänan teid, preili Nora, teie seletuse eest jüdamel põhjast, lüas ta õnnest naeratama näoga juurde ja surus neiu pehme käe ettewaatlikult oma huulte peale.

Branderi leff, kes sõnalausumata pealtkuulaja olnud, nägi mahakukkunud risti põrmandal ja tõstis ta üles. Ta filmad jäiwad selle peale nagu finninaelutatult seisma. Ta wahtis seda ehteasja igast küljest ja mida kauem ta seda oma käe peal hoidis, seda suuremaks kaswis ta ärewus ning seda rohkem wärises ta käsi.

— Kust tuleb küll see rist süia? — küsis ta iseeneselt.

Ümberseisjad oliwad aga ta sõnu kuulnud ja nüüd märkasiwad nad ka tema äritust.

— Kuldne rist kalliskiwidega, hüüdis Nora seda kunstlikult walmistatud risti filmitsebes. Wana-moodi, aga väga peenikene töö. Kelle oma niisugune on?

Noormees naeratas. See tegi teda õnnelikuks, et ta Norale meeldis.

— See on minu õnna emta pärandus, ütles ta. Ka tema oli selle maa laps. Minu isa on teda siin tundma õppinud, abikaasaks wõtnud ja Europasse wiinud.

Ta on mulle selle maalastest nii palju head kõnelnud, et ma lapsest saadik juba selle järele igatsefin, kord oma filmadega teda näha saada. Ka olla tal õde olnud. Aga et ma kord niisuguses olekus Transwali näha saan, ei võinud ma aimatagi.

— See rist siin on teie ema püüendus, ütlesite teie? uuris Branderi leht nähtava põnevusega.

— Jah, minu ema on teda oma kaelas kannud.

— Ja ka minu ema, hüüdis wana naisterahwas wahetele.

Kõik waatasiwad küsides ta otse.

— Küüd ma tean, mikspärast see haige mulle nõnda armas oli ja minus piirita usaldust äratas, rääkis ta edasi. Tema on mu jainja õe laps. Ütsti tema võis seda risti omaks nimetada ja ei keegi muu siin ilmas. Ma olen teda oma ema käes nii tihti waadeldud ja tunnen teda sellepärast liiga hästi. Meie eluteed wiisiwad meid teine teisale, ja kui ema suri, kadus ka õde ära. Keegi ei teadnud, kuhu. Pärastpoole kuulsin ma, et ta ühe rikka inglasega abielusse olla heitnud ja maalt ära läinud. Muud ei ole ma teada saanud, ka mitte tema mehe nimegi.

Ma usun, et see sellest on tulnud, et ka tema minu uut nime ei võinud teada, sest kui tütarlapsed olime meie igati ise oma teed, laia ilma sisse läinud. ja kui naised ei teadnud meie teineteisest midagi.

— Jah, jah, just nii on ka minu ema mulle kõnelanud, rääkis leitenant Wood. Ta rääkis tihti oma emast ja õest suure armastusega. Tema neiu-nimi oli Erika Linden.

— See käib kõik jõhwi pealt kofu, hüüdis Harm- sen kasa õerudes. Sõesed Linden, — Alma ja Erika — kes ei oleks seda tähepaarineiu ilmas tunnud ja auus- tanud! Muidus, waimuanne ja elatus oliwad nende hea kaitsewaimu hällikingitus. Mäherdune imelik saatuse mäng — wanad ja uued sugulased saawad kofu nagu muinasjuttudes. Kui seda kuuleks, ei tahaks sugugi us- tuda ja ometi on kõik puhas tõsi.

Ja tugewaste raputas ta nooremehe kätt.

— Rahju ainult, et meie mitte kõrwustifku oma waenlaste wastu ei wõi wõidelda, waid ise teine teise waenlased oleme, kahetses Harmjen.

Kui esimesed õnnetormid wähe waitinud, tehti maha, et Branderi lest Noraga oma koha peale tagasi läheb, sest et siin kõiksugu hädaohud waritsejivad. Brits pidi neile teejuhiks ja saatjaks olema, kuni nad päralt jõuawad. Leitenant Wood sai Punase-risti seltsi hoolde jäetud ja Harmjen lubas buuride kindralile tema pärast kõneleda, et ta saatust wõimalikult kergitaba.

Enne lahkumist küsis Wood weel Noralt, kas nende uuesti leitud sugulise sidemete läbi nende olek ka mitte ei muutuda.

— Muibugi, wastas Nora naeratades, nüüd wõin ma simult seda õigusega nõuda, mis ma siamaale ainult nõuiks wõisin anda. Seega on siis meie südame asi nõnda kaua tahajena liikatud ja ei tule mitte enne päewakorrale, kuni rahu meie nurmedele tagasi on pööranud. Selle peale käsi!

— Sa piinad mind, Nora — —

— Ole wait — nõnda see jääb! Selle juures ei ole juukse karwa wäärtsi muuta.

— Mina ei lähe enam inglaste sekka tagasi. —

— See on wäga arusaadaw, sest et sa ometi oma nimewenna järele ei taha teha. — —

— Ei, sina ei pea mind mitte noffima, Nora. Ma wannun sulle, et ma buuride poole astun ja oma endiste seltsimeeste wastu wõidelda tahan.

— Aga teie wanne, mu noor sõber, tähendas nüüd Nora isa, kes Woodi wiimaseid sõnu oli kuulnud, kohustab teid meie waenlastega ühes wõitlema.

— Inglise ohwitserina olen ma küll wandunud, oma rahwa kasude eest wälja astuda ja were ja eluga Inglise maa kuulsuse ja auru eest wõidelda, aga minu südametunnistus ütleb mulle, et need mitte meie rahwa, waid üfsikute waraahnitsejate kasud on ja et need otstitud põhjused, millede warju kohutaw hõelus ja ülekohus on peidetud, midagi wähem ei wõi tulla kui kuulsust ja auru. Üfsikule inimesele on tema kõige kõrgem kohtumõisija ta

eneſe ſüdametunnistus, kelle healt ta peab kuulma. Ja ſee kohtumõiftja heal hiiiab mulle wahetpidamata: Meie wägi teenib wäärjumalaid, ſeft et ta ennaſt pimebaſt peaſt ſõnakuulmiſega kurjal wiifil tarwitada laſeb. Ma uſun, ennem on ſee walewanduja, kes meelega niifugufeid muſti eesmärkiſid taga aitab ajada, kui ſee, kes ennaſt ſelleſt lahti kiſub, mis ta ſüdametunnistus hukka mõiſtab, mis ülekohtune ja kõlwatu on. Niifugufe ettewõtte peal laſub rahwaste wanne, kui ta ka wõiduga lõpeb. Sellepärast ei ſiruta ma niifugufe hinna järele mitte oma käſa wälja, mida üffi pimeſtatud inglaseb ihaldawad, mida terve ilm aga põlaſtufelega eneſeſt ära liikſab.

Wood ei lahkunud ſelleſt mõtteſt mitte enam, eſt Harmſen küll tema tähelepanemiſt kõige nende tagajärgebe peale juhtis, mis niifugune üleſaſtumine eneſega ühes pidi tooma. Ta andis oma endiſte ülematele kirjateel teada, mis ta teha tahab ning ſai oma terwekſaamiſe järele buuride wäeſſe waſtu wõetud.

Inglaste poolt hiiiti teda äraandjaks ja pakuti ta pea eeft suur ſumma kulda.

XXIII.

Pool aastat on neiſt ſündmuſteſt mööda läinud. Oh, kuidas on ſelle aja ſees kõik muutunud! Waprad buurid on löödud, priiriiklaſed laiali pillatud, nende wägi pea ära häwitatud ning nende ülemjuhataja Cronje Napoleoni wangikotta Helena ſaarele ſaadetud, kuna Transwali kõrgeandeline ülemkindral muſſas puhkſab, ilma et oma rahwa priiuſewõitluſt oleks wõinud lõpetada. Need on waljud, wäga waljud ſaatuſe löögid julgetele priiuſe eeft wõitlejatele ja nende õigele aſjale olnud, ſeft ſelle läbi wõib mõlema wabariigi elu kiinlakene kurtuda.

Õfiotsja näitas ka tõeſti nii olewat, et nende kahe mehe kadumiſega buuride julguſ ja iſeenefe jõuu peale uſaldamine wanumas oli, et wõitlejad nagu pea oliwad kao-

tanud, sest lühikese ajaga saidad Kimberley ja Ladysmith wabastatud, Bloemfontein ja wiimaks ka weel Pretoria ära wõidetud. Waenlased saidad ifka rohkem maad jalgade alla, nende suurus ja julgus kaswis päewast-päewa, ilma et buurid neile kusagil tõsiselt wastu oleksiwad astunud. Nende eneste keskes oli lahutusewaim maad wõtnud ja umbusaldus oma meeste tiiru liigutanud. Kõik näis otja poole minewat, iksitud wõitlejad pöörsiwad koju tagasi, andsiwad sõjariistad käest ära ja heitsiwad oma waenlase alla, kelle wastu sõdides wendade weri oli woolanud. Mis tarwis niisugune hirmus weremäng, kui buurid wiimaks ometi endid orjuse ahelasse pidiwad lastma heita! Miks ei näinud nad jeda ette ära? — pidasiwad nad endid ärawõitmataks, waenlasi liiga nõrgaks ehk lootsiwad nad wõera abi peale?

Sõjaõnn on kadunud ja ta oli buuridele mõneks ajaks jella pööranud. Aga see ei riisunud weel kõikide julgust. Oma pealinnadest kaugel, weerewates wagunites, walitsewad buuride presidentid weel oma maad ja rahwast, kutsuwad wendi wõitlusele, juhatawad lahinguid ja on walmis enne lahingis langema, kui teotawat orjawalitsust eneste üle kannatama.

See on jälle wõidule awitanud. Mitmed lahingud on buurid mituforda suurema waenlase wastu wõideldes wõitnud ning Inglise löwi Roberts'i kui puuri istuma pannud, ilma et ta laua aega ennast oleks suutnud liigutada. Kui wäga wähe pealtwaatajal ka lootusi on, et buurid oma õiget asja weel heale lõpule jõuawad wiia, siis ei ole buurid ise weel lootust kaotanud. Kõigi inimliste arwamiste järele saab see hirmus werewalamine buuride kaotamise ja kadumisega lõppema — aga selle teed, kes kõikide saatust juhib, on tihti inimese mõistuse tarwis iliskeerulised ja äranurimatad. Võpmata kurb oleks, kui kõik need werejõed midagi muud ei oleks korda saatnud, kui ärawääkimata wiletsust külwanud — toorest omawoli ja ülekohest walitsema pannes ja õigust jalge alla tallates. On see siis iibe rahwa surmasüüd, et ta päid mitte miljonite kaupa ei wõt lugeba! —

Hoopis iseäralist tähelepanemist äratas üks hulljulge ratsanikkude salt, kes oma käe peal elutses ja ennast kellegi teise juhatusse alla ei annud. Mis see korda saatis, oli nii hästi buuride kui ka nende waenlaste seas enne kuulmata asi. Pea kõneldi terwel maal sellest salgast ning sellepärast ei olnud ka imeks panna, et jündinud lood luulega nõnda kenaste wälja ehiti, et see kõik muinasjutt näis olewat. Teiseti ei wõinud see ollagi sest, keegi ei teadnud õieti midagi lähemat.

Waenlased ei olnud ka maganud, waid mitmesuguseid plaanisid teinud, et seda kardetawat salka lõksu awateleda. Aga kaua aega oli kõik kawalus asjata, nagu oleksiwad nad üleilmlike wõimudega ühenduses, keda ükski wõrk kinni ei piiria. Nende peaulesanne näis wangide wabastamine olewat, sest kui hoolega wangisid ka wahiti, ära kadusiwad nad ometi ja pealegi weel niisugusel wiisil, mida keegi enesele ei oskanud ära seletada.

Wiimaks ei kuulnud sellest imeseltisest midagi enam. Ta oli ometi waenlaste kätte langenud ja mõned ühtsivad weel põgenema peasenud.

Norast ei teadnud kaua enam keegi midagi. Siiski kõneldi buuride seas, et tema selle haruldase ratsaniku seltsi juhataja olnud. Kuid need jutud läksiwad mitmesse harusse, nõnda et keegi õieti midagi kindlaste ei teadnud.

Wäike Brits näis siiski kõige rohkem teadwat, aga ta ei kõnelema Norast ial midagi. Ta ei olnud ülepea enam see wana, alati rõõmus pois, waid waikne, warakult walminud noormees kahwatanud palge ja kurwa loomuga. Keegi ei olnud teda enam naeratawat näinud. Sõnalausumata täitis ta oma kohuseid endise hoolega, aga ta endine rõõmus olek oli kadunud. Kui ta oma wanemaid seltsimehi Nora üle kuulis kõnelewat, siis langes ta nii kurwa tuju sisse, et ta teiste seltsist ära pidi põgenema, et üksi olles kui väike laps nutta. Tema seltsimehed oliwad seda muudatust ammu märganud, aga kellel oli niisid aega teiste kurwastuse üle pead murda. Sõda kuulwab lõpmata walu ja wiltsust igale poole, kes pidi seal ühe õrna poisikesse filmaweele weel seletust otsima hakkama?

Tema teadis aga küll, kui hirmsal wiisil tundmata ratsanikkude salf hukka oli saanud. Need olidwad kõik noored tiitarlapsed meeste riides, keda Nora ja Manda wälja õpetanud ja juhatanud, et waenlaste kiiuifi langenud buurifid nende raskest wangipõlwest peasta. Tema oli ainus mehe hing nende seas olnud ning oma sõna annud, et ta seda saladust üksi oma teada peab. Ühel ööl olidwad nad ootamatalt waenlastest ümber piiratud ja osalt maha tapetud, osalt wangi wõetud, osalt laiali pillatud saanud. Sellest ajast saadik ei teadnud ta Norast, kelle kõrvalt ta muudu ialgi ei taganenud, enam midagi. Selle hirmsa öö mälestused täitfiwad ta noort hinge sügawa waluga.

Lõuna-Afrika priiritides walitsesiwad hirmupäewad, nagu neid keegi ei mäletanud enne weel näinud olemat. Nagu määratu häwituselaine wajufiwad waenlase parwed lugemata hulgas üle maa, kõike ära häwitades, mis ette juhtus. Suitsewad waremed, wägiwaldselt walatud werejad ja teotatud furnukehad näitafiwad weel, kus kord õnnelik elu oli asunud. —

Ühe wäitese kõrgustiku peal seisawad umbes sada wangi langenud buuri Englise soldatite wahi all, kuna nende keskel wäitsem salf sõjawangifid kättest ja jalust finni köidetult oma hirmust saatust ootab. Need on osalt mäsajateks ja maa äraandjateks, osalt niisugusteks tummistatud, kes Bunase-risti feltfi peale olla lastnud ehk teifi wangifid põgenemisele aidanud. Ülekuulamisel ei olnud keegi ka mitte poole sõnagagi enese eest seisnud, sest et nad küllalt hästi teadsiwad, et see ometi midagi ei aitaks. Niisama mõistufeta nagu nende peale tõsetatud süüid, niisama hirmus oli ka kohtu otsus: Süüidlased peawad kõigi teiste wangide juuresolekul mahakastud ja üheskoos mahamaetud saama. Buuride waruse läbi ärarääkimata wihafeks saanud waenlased jannufiwad were järele — seda lahingu wäljal waenlaste juures näha, nõudis suuremaid ohwrid kui neil wõimalik oli tulla, sellepärast ei tahtnud nad head aega ilma tarwitamata mööda minna lasta. Siin oli kord wõi-

malik ilma hädaohuta oma wiha lahutada ja kättemaks-
mise juures oma werejanu kustutada. Ka naised ja lap-
sed pidiwad seda kolebat weremängu pealt vaatama.

Ükski hukkamõistetud õnnetumatest ei näidanud kar-
tust, kui sõdatitele käst anti, endid koleda mõrtsukatöö
wastu walmis seada. Kellegi huultelt ei tulnud ühtegi
armupalumise sõna, ehk lastmise käsuga küll meelega wi-
witati, et õnnetumatele selleks aega anda.

Surmaotsuse täidesaatmiseks saadetud ohwitser il-
mus pidu mundris ja walmis seiswad wäesalgad and-
siwad talle seaduslist auu. Buurid jäiwad liikumata
paigale ja ei auustanud teda ühe ainsagi waatega.
Minult üks noor kahwatanud näoga hukkamõistetud wang
wanus jalgade peal ning tuigerdas paar sammu ette
poole. Näis nagu tahaks ta kõneleda, siiski ei tulnud
muud kui mõningad arusaamatad sõnad üle ta huulte,
milledest lõpmata walu ja piirita põlgdus wälja paistis.
Tema film otsis ohwitseri oma, aga sellel oli muude
asjadega tegemist.

— Wilets mõrtsukas! hüüdis ta wiimaks kõigest
jõuust, see on heateo palk! Wägiwaldselt ja ilma süüta
tapetud werest saawad forid kättemaksmise wainud tõusma
ja ilma halastamata wastutamist nõudma!

Pea selsamal filmapilgul andis ohwitser lastmiseks
märku. Noore mehe hele heal kohutas teda. Ta waatas
sinna poole, kust see heal tuli, ning filmas nüüd seda
kahwatanud noortmeesti, kelle wihasi põlewad filmad
tema peale waatafiwad. Ta tundis enesest külma wärinat
läbi käima.

Mispärast pani see nõrk, hele poifitse heal teda
wärisema? Soldatid oliwad tema äritust märtanud ja
wiivitasiwad. Aga ta wõttis oma jõuu kofku, tegi käega
lühikese liigutuse, mille peale kõrwust läbitungiw
rakfatus kõlas ning hukkamõistetute salga ilma hea-
leta maha niitis. Minult üks kiljataw hädaheal tuli
kuuldawale ja üks noor teha pöörles werelombis,
mis liikuwate surnutehade sees woolas.

Ohwitser astus palawikufirusega lähemale. Noore,
halwaste trehwatud buuri peast oli ta lai kübar maha

langenud ning ilusad, juured juukses lamefiwad kaunides jalkades maa peal ja ohwitser nägi enese ees üht õrna, kahwatanud, walust muudetud naisterahwa nägu.

— Helde taewas, hiiüdis ta ehmatusega, see on ju Manda, minu elupeastja. Kuidas on ta ometi selle seltskonna jekka sattunud? Üraneetud lugu! Tema läbi elan ma ja olen prii, ja sel wiisil kättemaksimine on hirmus. Üraneetud werejanu — mis ajab meid ometi wangisid tapma? — Aga see on tema saatus — selle wastu ei wõi mina midagi teha, ütles ta ennast waigistades.

Ta nägi küll, kuidas mõrtsukad uuesti püssid pangesse paniwad, et õnnetumate hirmust piina surma läbi lõpetada — siiski ei olnud tal ühtegi sõna selle jaoks, kellele ta poole aasta eest weel oma armastust oli pakkunud.

Sureja oli weel terve mõistusega oma filmad tema poole pöörnud ning tõmbas ennast siis häliste tagasi, nagu oleks teda kihwtine madu hammustanud.

— Üra mu filmist, inimesesoo hirmutus, walewanduja, arg mõrtsukas. — —

Püssid paukusiwad teist korda ja kui suits laiali oli läinud, lamefiwad sajad kehad ilma eluta üksteise kõrwal. —

Mõni minut pärast seda oliwad nad werrega segatud maa sisse aetud.

Ta warsti kustutawad wihmasajud ja nõmmelilled küll selle saabanliku kuritöö wiimased jäljed ära — aga ilma süüta weri kisenab põlwest-põlwe kättemaksmise ja leptuse järele. — — — — —

Nora ei olnud siiski mitte nende õnnetumate seas olnud, kes otsa leidsiwad, waid ta oli ennast peasta wõinud, ilma et see tema tahtmine oli. Ta oleks ennemine oma sõbrannadega, kes alati talle truuts jäänud, ühes surma läinud, kui ennast üksi peastnud ja teisi hädasse jätnud. Aga ööpimeduses ümber effides oli ta kõik omaksed filmast kaotanud, ning selleläbi eluga ja priilt peasenu.

Kui ta oma sõjakäitidelt wiimaks kodu tagasi jõudis, ei leidnud ta Branderi leske enam. Tema talu oli maa taha tehtud, õitsewad nurmed ära tallatud, igalt poolt

waatafiwad talle wiletsuse jäljed wastu, mida sõda järele jätnud. Raua aega pidi ta tundmata kohtasid mööda ümber hulkuma, enne kui ta inimeste jekka sai ja omaksed üles leidis.

Niiid elab ta jälle Branderi lese juures ühes kõrwalises metsa hurtsikus ning Brits, kes Nora ülesleidisest saadik jälle rõõsamaks on saanud, kannab temale kõik sõjasõnumed kätte. Siin ootab ta põnewusega werewalamise lõppu ning oma sõbranna Manda tagasitulekut, kelle hirmsast otsast ta siamaale weel midagi ei ole kuulnud. Buuride sõjaõnn lasseb teda loota, et weel kord kõik hästi läheb ja igatsetud õnn kodumaa nurmedele tagasi pöörab. Ka leitenant Wood wõitleb lõwijuulgausoga buuride seas oma endiste sõprade, niiid aga raskestes wihatud inglaste wastu, sest tema ei sõdi üksi buuride priiuse eest, waid ta teab, et tema sellega ühtlasi ka oma kõige juuremat maapealset õnne enesele peab wõitma. — —

Professor Brandes oli waheajal mitmes Rapi-maa linnas oma teadustele elanud ja sõjakäiku wähe tähele pannud. Ühel õhtul, kui ta päewaloode ees Dur-bani linna kõige elawamal uulitsal kõndis, filmas ta häkiste üht tuttawat nägu. Ta tuletas weel meelde, kes see mees wõiks olla, kui see teda nime pidi hüüdis ja sel wiisil tema kehvale mälestusele appi tuli.

— Watson, major Watson! hüüdis ta siis imesustega. Kas see wõimalik on — teie olete ju wähemalt kümme aastat wanemaks saanud ja ometi ei ole weel üht ainuski aastat sellest saadik möödas, kui meie laewal koos olime. Kas teie Pretoriasti tulete?

Wana, ärakuimetanud major tegi käega kaitsewa liigutuse. Ta ei pannud pahaks, et teda nii wanaks peeti, aga pilgata ei tahtnud ta ennast oma endise wastase poolt mitte lasta.

— Oh, jätame niijugused asjad, professori herra, wastas ta. Meie oleme kõik patused inimesed ja wõime eksida. — Seeford jäime meie Ladhsmithi istuma — üks pagana pesa, pean ma ütleva — aga Roberts

mõistis ometi läbi tungida ja võitmine pole ka enam kaugel, sest jõudu meil ometi ei puudu. — — —

— Aga jõud ja võit on ikka veel kaks isesugust asja, tähendas professor tugewaste wana obersti kätt pigistades. Olgu nüüd kuidas on. Snimene õpib niti-kaua kui ta elab, kui see ka sõjamees peaks olema — ning iga õpetund peab ka ära maksetama.

— Aga meie õpetunnid on häbemata kalliks läinud — kes seda oleks uskunud, et buurid niisugused walušad lastjad on! Aga jõud on ometi meie pool, professori herra?

— Tõsi küll, aga jelle eest on buuridel veel tugewam abimees, keda ilm õiguseks nimetab. Kuhu siin ka sõjandus peaks kalduma, see on aga kindel, et jõuu võit mõõdamine on, kuna jäädawa võidu üffi õigus võib tulla.

